LUSTGÅRDEN 1972

LUSTGÅRDEN

Årsskrift 1972

ÅRGÅNG 53

FÖRENINGEN FÖR
DENDROLOGI OCH PARKVÅRD

Föreningen för dendrologi och parkvård

(*The Swedish Society for Dendrology and Park Culture*)

Villavägen 8, 752 36 Uppsala.
Postgirokonto 1607-1. Medlemsavgift 45 kr årligen eller 500 kr en gång för allt. Avgift för familjemedlemmar 15 kr.

Ordförande: Greve TORGIL VON SETH, Bratteborg, 560 12 Vaggeryd.

Vice ordförande: Bitr. professor MAGNUS FRIES, Ynglingavägen 7, 182 62 Djursholm, tel. 08/755 73 03.

Sekreterare: Akademijägmästare MÅRTEN SMEDBERG (t. o. m. 1972), c/o Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Drottninggatan 95 B, 113 60 Stockholm, tel. 08/30 30 65, docent ÖRJAN NILSSON (fr. o. m. 1973), Villavägen 8, 752 36 Uppsala, tel. 018/11 00 90.

Skattmästare: Akademiträdgårdsmästare HELMUTH WANDEROY, Villavägen 8, 752 36 Uppsala, tel. 018/13 08 18.

Redaktör för föreningens årsskrift: Friherre GÖSTA ADELSWÄRD, Slefringe, 597 00 Åtvidaberg, tel. 0120/103 72.

Redaktionskommitté: Bitr. professor MAGNUS FRIES, docent ÖRJAN NILSSON, akademiträdgårdsmästare HELMUTH WANDEROY.

Omslagsbild: Almarna i Kungsträdgården. Tuschteckning av LISA BAUER.

Cover: Group of elms in Kungsträdgården, Stockholm. Indian ink drawing by LISA BAUER.

Almqvist & Wiksell Informationsindustri AB, Uppsala 1972

Innehåll / *Contents*

BENGT EDLUND
Vill vi ha den grönska vi förtjänar? 5

HENRIK CORNELL
Rottneros — trädgårdar och skulpturmuseum 8
Rottneros—gardens and a museum of sculptures

IRJA OCH HANS-GUNNAR PERSSON
Endagsexkursion till Börringekloster 17
A one-day excursion to Börringekloster

JOHN KRAFT
Olof Christoffersson och hans gård Långåkra 20
Olof Christoffersson and the garden at his farm Långåkra

GÖSTA ADELSWÄRD OCH LILIAN TALLROTH
Englandsresan i juni 1971 24
The Society's tour in England June 1971

GÖSTA ADELSWÄRD
Liten engelsk trädgårdshistoria 56
Gardening in England—a short survey

JOHN KRAFT
Mistelns utbredning och framtid i Småland 63
Mistletoe in the province of Småland

ALF PERSSON
Landscape Gardening in Japan 66
Japansk trädgårdskonst
Svensk sammanfattning

G. A. WESTFELDT
Blommorna kring min sommarstuga 75
The flowers around my cottage

GÖSTA ADELSWÄRD
Trädgårdar för handikappade 83
Gardens for the Handicapped

IN MEMORIAM

Matts Juhlin Dannfelt 29.3 1896–30.7 1971 (Sture Sjöstedt) 86

SMÄRRE MEDDELANDEN OCH NOTISER

Miles von Wachenfelt: Floran kring Ösan i Västergötland med efterskrift av *Bertil Ström* 88
Walter Bauer: Blodbok i Ronneby 93
Helmuth Wanderoy: Etiketter för träd och buskar 95
Edvin Samuelsson: Den röda häggens historia 98
Olof Leandersson: Byteskontakt önskas 99
Bokskogsutredningen. Föreningens remissvar 99
Gösta Adelswärd: En originell 1700-talsträdgård 100
Örjan Nilsson: Hur skall det gå för Uppsala botaniska trädgård? . . . 102

RECENSIONER OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Gammaldags rosor
Vald. Petersen: Gamle roser i nye haver (Helmer Hellgren) 104

Ulla Beyron-Henriques: I rosens doft. Blomsterguide om gammaldags rosor. (Helmer Hellgren) 104

Trädgård för gamla och handikappade
Leslie Snook: Gardening for the Elderly and Handicapped (Gösta Adelswärd) 105

Växtjägare
Tyler Whittle: The Plant Hunters. 3 450 years of searching for green treasures (Gösta Adelswärd) 105

Engelsk Linnébiografi
Wilfried Blunt: The compleat Naturalist. A life of Linnaeus (Gösta Adelswärd) 107

FÖRENINGSMEDDELANDEN

Styrelseberättelse för 1971 108

Vill vi ha den grönska vi förtjänar?

BENGT EDLUND

Vad orsakade egentligen den heta debatten om almarna i Kungsträdgården? Kunde verkligen hotet mot dessa 100-åriga träd utlösa en så häftig debatt vars eko rullade ut över hela världen? Så enkelt kan det knappast vara, eftersom vi kan notera en nästan universell parallell aktion för vår gröna miljö. Man finner en likadan debatt i många stora städer, i Göteborg, i Köpenhamn, i Amsterdam, i New York och ända bort i Sydamerika.

Samtidigt som »almstriden» gick som hetast i Stockholm, kunde man läsa i Züricher Zeitung om en liknande händelse i Genève den 14.6.71. »Demonstration för att bevara park och träd. Våra träd fälls, vår grönska försvinner, våra billiga bostäder blir undan för undan rivna och för våra barn återstår bara gatan att leka på i frihet ...» Man har bildat en »rädda våra träd»-aktion, och man uppvaktar sina myndigheter. Modellen känns igen. »Almdebatten» måste därför ses som symtom på något, som inte bara är stockholmskt utan universellt, och vars orsak ger näring till en allt medvetnare miljödebatt om relationen mellan vår tekniska situation och våra biologiska villkor. Grönskans betydelse för en god livsmiljö har blivit uppenbar för envar och när faror hotar vid ett okontrollerat nyttjande av naturens tillgångar, slår man alarm. Varje angrepp på vår vegetation vare sig det är motiverat eller ej, blir ett incitament till demonstration, som ibland betyder, att man sätter sig över en av alla högt hållen samhällsordning. Detta är naturligtvis synnerligen allvarligt. Man misströstar ju.

Att grönskan i det urbana landskapet fått lämna kännbara offer för den strikt tekniskt-ekonomiska exploateringen, är en praktisk realitet, som alla är medvetna om och väl känner. Framför allt har den nya stadsbyggnadskonsten och dess exploateringsteknik samt den ständigt ökande biltrafiken i och ikring storstäderna varit de faktorer, som tvingat fram dessa uppoffringar. Allmänheten protesterar. Det är därför på sin plats med ett litet analysförsök i detta stora problemkomplex »varför uppstod almdebatten» och fick en sådan publicitet och respons hos gemene man, att man litet tillspetsat skulle kunna säga, att allmänhet numera stavas med ett »l».

Här skall icke plats ges för en spekulation över varför man bygger slikt eller färdas så mycket, även om man tycker det är märkligt, att man inte i dag kan planera för ett minimalt utnyttjande av resande, som är en negativ resurs. Bilen, som många har utsett till syndare, har kommit hit för att stanna men inte som en herre utan som en vän. Allt detta är politiska målsättningsfrågor jag här lämnar åt sidan trots deras stora vikt. I stället vill jag studera metoderna att nyttja våra kunskaper i plansammanhang. Protesten mot dagens sätt att planera beror på, att man befarar, att våra plansakkunniga inte har kunskap och kan förutse verkningar och biverkningar trots bästa ambitioner. Man är rädd för att våra barns framtid skall bli en tyst vår. Den biologiska sidan av vår miljö har varit mycket svagt företrädd i vår planeringsteknik, och där kunskap funnits, har man inte förstått att nyttja den.

Ebenezer Howards trädgårdsstadsvision från sekelskiftet var ett resultat av medvetandet om den gröna stadens hälsosamma miljö, och många har försökt och framgångsrikt genomfört denna idé under gångna decennier. Varför kan vi då icke även i dag bygga så, nu när vi har nästan 90% av alla tekniska snillen, som totalt existerat i vår kultur, samtidigt levande och faktiskt nu stående till mänskligheten förfogande. Varför kan man inte nu bygga denna önskade stadsmodell med våra enorma resurser och varför kunde man förr? Sanningen torde ligga däri, att byggtekniken aldrig varit särskilt växtvänlig och nu, när vi fått resurser i paritet med naturens krafter, orkar naturen ej längre skyla över de brister människan ej förmått överbrygga. Tröskeln har passerats och nu kan inte naturen hjälpa oss längre. Det är så man måste se debatten om Skärholmen och om Tensta, det är så man måste se de allt starkare protesterna mot regionplanen för stockholmstrakten, i viss mån även bullerdebatten, saneringsoch rivningsdebatten. I det senare fallet gäller de-

batten även behovet att äga historia, att känna sambandet mellan förfluten tid, nutid och framtid.

Nu är tiden inne för att på ett helt nytt sätt satsa på park och grönska, att bygga upp en teknik, som är tillrättalagd för detta synsätt. Man kan också med tillfredsställelse konstatera en mycket positiv inställning från alla håll till detta. Men det är faktiskt inte så lätt att i en handvändning ändra metoder, som har konsekvenser med stor tidslatitud, och framför allt om ändringen skulle gjorts i förfluten tid. Man har exempelvis under en mycket lång tid massproducerat plan- och byggnadsarkitekter samt vägbyggare och trafikingenjörer men endast en handfull mark- och landskapskunniga, deras universitet är dessutom mycket ungt.

Dagens exploateringsteknik kräver total markomvandling och jättelika massomflyttningar allt för att passa en elementbyggnation av stadsdelsdimension för att vara ekonomisk. I vissa fall utvecklar man en hustyp, som oberoende av sin huslängd endast behöver en nödvändig landningspunkt likt en zeppelinare, i övrigt fyller man upp med källare för att spara på den dyra markombyggnaden. Mark, som skall planteras eller besås, terrasseras upp med ett högt hypotetiskt jordtäcke, om man ej ser upp, utan möjlighet till att behålla nödvändig fuktighet. Befintlig vegetation, som man vill bevara, utsättes plötsligt för en snabb friläggning berövad sin naturliga vattentillförsel och blottad för vindar och ljus. Sådana områden skulle ha förberetts för ca ett decennium sedan, men det är nu man behöver marken och behöver bostäder.

Så pågår fortfarande byggnadstekniken i gamla spår trots »Tenstadebatten», dock inte den, som förts på sina håll i dagspressen, där man helst tycks syssla med utanverken och inte verkar vilja tränga bakom de obligatoriska men tyvärr iögonfallande detaljfel, som alltid förekommer, när mänsklig förmåga är inblandad. Men man kan dock notera en viss attitydförändring. Man vill göra färdiga miljöer till inflyttningen. Man skall plantera stora träd, lägga ut färdiga gräsmattor och ha ett uppvuxet buskmaterial på plats. I stort är dock denna satsning endast verbal och inte praktiskt genomförbar. Att i enstaka fall importera stora träd är genomförbart men i stor skala högst tvivelaktigt, och i många fall omöjligt med hänsyn till importstopp påfordrat av växtskyddet. När det gäller hela stadsdelar, måste man ha andra resurser, och det skulle man ha tänkt på för tjugotrettio år sedan. Men vem hade då velat satsa på de i dag åtrådda trädbankerna, vem hade då vågat denna ekonomiska satsning? Men det räcker inte med den aviserade jätteansträngningen, även om man lyckas med konststycket att skaffa fram uppvuxet material, när man så genomgående av rent oförstånd försvårar dess fortsatta existens, genom att inte bygga upp den mark, som erfordras för att växtmaterialet skall kunna utvecklas gynnsamt. Det besvärande för parkvårdaren är, att han måste ta över och sköta en till synes fin anläggning men utan framtid. Han blir ansvarig för att anläggningen förfaller utan att vara skyldig till detta och utan att kunna från början påverka tekniken. Det måste finnas en garantitid på alla markanläggningar av ca 5 år. Ett eller två år, som är praxis, är ett slag i luften för parkens del.

Under årens lopp har parkbyggnadskostnaden skjutit i höjden avsevärt. Den stadsplanemodell, som i dag tillämpas med separata trafiksystem för bil och gående, har fört över gångtrafikanten till parkvägen. Man har också medvetet sökt minska omfattningen av den dyrbara gatan för den mindre kostnadskrävande (?) parken. Därom är man helt ense. I dag är parkbyggnadskostnaden i paritet med gatubyggnadskostnaden och uppgår till ca 1 000 – 1 100 kr per rumsenhet för Järvabebyggelsen. Orsakerna till denna förändring är de stora terrasseringsarbetena och att man inte längre kan bygga på naturliga förutsättningar. Den gamla orienterardevisen att: »när terräng och karta ej stämmer överens, gäller terrängen» har i dag en motsatt ordalydelse. Att så i stengrund har inget bestående värde, lärde vi oss redan för årtusenden sedan (Matt. 13: 20), men stadsplanen tvingar oss att sätta flera tusen träd på berg. Berget måste därför sprängas bort, gropar byggas och dräneringssystem skapas. Allt detta finns inunder markytan och syns icke men kostar ca femton gånger så mycket som att plantera träd där naturliga förutsättningar finnes. Detta är svaret på frågan »varför blev det så dyrt och varför vi fick så lite park för all uppoffring».

Stadsutbyggnadstekniken kan liknas vid ett stort fartyg, som behöver lång sträcka för att lyda roder. Detta fartyg har hamnat i trångt vatten, varför otaliga miljögrupper ryckt ut för att bogsera det förbi de farliga reven, men deras resurser är som roddbåtar. Vad som behövs är sjökort och styrmän med kunskap om vattnens faror. Svaret

till alla kampgrupper, som värnar om miljön och grönskan, är en i alla avseenden komplett landskapsplanering och en landskapsplan med legala och ekonomiska konsekvenser, där man studerat och avvägt alla naturens resurser mot de tekniska ingrepp, som är nödvändiga för vår bekvämlighet och vårt behag. Den planen skall fungera så att avsatta grönområden verkligen är lämpliga och svarar mot behovet och att de kan existera, att våra grundvattentillgångar inte förändras oreglerat, att den mark, som blir obebyggd, är stark nog att klara kultursamhällets avfallsprodukter, att man valt mark för exploatering med hänsyn till naturens resurser och värden. Man måste bygga upp långsiktiga markvårdsprogram för 5, 10, 20 år framåt. Många länder har redan börjat en sådan lagstiftning och planering med ekonomisk satsning. Vi måste likaledes beträda den vägen. Vad som i en region- eller generalplan är lämpligt mått på planberedskap, är i landskapsvårdande hänsyn lagom mått för omedelbara åtgärder, som skall ge resultat vid regionplaneperiodens slut.

Rottneros – trädgårdar och skulpturmuseum

HENRIK CORNELL

Få platser på jorden låter så som parken på Rottneros det ljusa halvårets skiftande tider komma till sin rätt. Den sköna parken tar alltid emot oss med öppna armar. Men helst bör man komma i den svala försommaren, då hägg, syrén, lökväxter och rhododendronsnår breder ut sitt hav av blommor. Eller i den klara hösten, som är de vida utsikternas bästa tid, då de starka färgskiftningarna ger plastisk åskådlighet åt avlägsna bergs- och skogsfronter. Blomsterälskaren föredrar kanske till slut dock den sena högsommaren, då rosorna erövrat parken och de många hybriderna synes vilja överträffa varann i formernas och färgernas överdåd.

Det var vid mitten av 1940-talet som planerna på stora utvidgningar av den dittills anspråkslösa herrgårdsparken tog fasta former. Den fantasifulle herren till Rottneros majoren och fil. doktorn Svante Påhlson greps under det de nya trädgårdsanläggningarna växte fram, den ena efter den andra, av en allt större iver.

Parken förverkligar inte bara sin skapares avsikter, den speglar också mycket av hans generösa karaktär. Med de stora mjuka formerna öppnar den sig för värdig och ovärdig och låter oss för en stund förnimma att vi hör samman med denna både värmländska och konstrika natur. Parken tjusar inte bara våra ögon. Här känner man sig snart omgiven av de stämningar, som besjälar sagorna om Ekeby och de gamla värmländska traditionerna.

Den vittfamnande anläggningen är sammanhållen till en överskådlig helhet men man möter i de skilda väderstrecken överallt en rik omväxling av former och stämningar. Den långa vandringen genom dess skilda trakter bjuder alltid på nya intryck och överraskningar, vi lockas ständigt vidare i denna grönskande och färgrika värld. Än är dessa skilda trädgårdar regelbundet komponerade omkring en genomförd axel, såsom den Södra parken med dess terrasser och dess långa sträckning och den därmed parallella, sydländskt rika Blomstergatan, än är de friare, till karaktären mera liknande en engelsk park, dock omsorgsfullt gestaltade för att verka naturliga, ja helst naturligare än naturen själv, såsom det vida trädgårdsrummet öster om herrgården på sluttningen ned mot Fryken med dess rofyllda långa gräsmatta, på ömse sidor omgiven av åldriga, arkadiskt välvda trädkronor. Till de fritt gestaltade partierna hör fågelträdgården med sin sjö i den djupa dalen i områdets sydvästra del samt det både storslagna och idylliska landskap, som i dalens norra del breder ut sig omkring den uppdämda parksjön vid Rottneroshallen. En fri rundel med svängda gångar bildar också den av häckar och träd inbäddade intima Blomstergården norr om herrgårdsflyglarna. Mera linjebundet är i stället det perspektiv, som bildar utsikten västerut från herrgårdens peristyl över den långa Spegeldammen och fortsätter under träden mellan flyglarna för att i ett avlägset fjärran avslutas av en fondkuliss i form av en grekisk tempelfasad. Geometriskt komponerade är slutligen de platser och trädgårdar, belägna öster om infartsvägen, vilka ägnats åt Carl Milles och Christian Eriksson liksom också den väster om samma infartsväg belägna Rottneroshallens förgård.

Parkens samtliga, stora axlar skär varandra under räta vinklar och rättar sig till sin orientering i landskapet efter herrgårdsbyggnaden, som i sin tur ansluter sig till Frykensjöns sträckning. Dess längdfasader vetter sålunda nästan rätt mot öster och väster, vilket betyder att parkens axlar förlöper i nord-sydlig och väst-östlig riktning. Med herrgården är den väst-östliga huvudaxeln förbunden, vilket däremot icke är fallet med parkens södra huvudperspektiv. Den södra gavelfasadens begränsade storlek skulle trots den höga belägenheten knappast ha gjort den mäktig att vara utgångspunkt för ett så omfattande perspektiv. I stället utgår från gaveln den med den Södra parken parallella Blomstergatan, i vars förlängning blicken glider vidare i den storslagna och innehållsrika utsikten över Fryksdalens sydliga delar.

Den nuvarande herrgårdsbyggnaden, som från sin höjd behärskar sluttningarna åt öster och söder, uppfördes 1932 sedan den gamla gården ge-

nom en eldsvåda lagts i aska. I samråd med byggherren har arkitekten Georges v. Dardel, i anslutning till traditionerna från kavaljerernas tid, givit byggnaden formen av ett empireslott, varvid han dock förstärkt dess palladianska karaktär något mer än som på sin tid var vanligt i den svenska empirens byggnadskonst. Vid infogandet av herrgården i landskapets miljö har hänsyn också tagits till empiretidens smak, som helst ville förena sin enkla och stränga arkitektur med en fritt formad, graciös naturomgivning, mindre gärna med en linjestäng, tuktad park. I enlighet härmed har den mest geometriskt formade delen av trädgårdsanläggningarna, den södra parken, icke direkt förbundits med herrgården, som i stället närmast omgives av friare anläggningar. Även utsikten åt väster över dammen, som visserligan utgör ett klart perspektiv, är genom de oregelbundna lövmassorna mjuk och romantisk och kan inte jämnställas med en park i franskklassisk smak.

Med sina många avdelningar och sin så rikt skiftande karaktär är den stora parken på ett enastående sätt ägnad att taga emot skulpturverk av växlande slag och ge åt vart och ett en omgivning, som låter dess särskilda egenskaper komma till sin rätt. Det är uppenbart att skaparen av parken och dess skulptursamling varit gripen av en dubbel passion, som omfattat dels trädgårdskonsten dels friskulpturen, och att han också förstått att entusiasmera sina arkitekter och medarbetare, Georges v. Dardel, som svarat för själva herrgården och paviljongerna på Södra parkens terass, Edvard Jacobsson, som nedlagt sina bästa krafter på parkens utformning, Göran Lindell, som givit ritningarna till Rottneroshallen och Per-Evert Taube, som ritat den paviljong i Kungens trädgård, som utgör parkens sydligaste punkt. De konstverk, som befolkar parken, är nästan uteslutande friskulpturer. Relieferna är sällsynta i denna omfattande samling och består huvudsakligen av Grates brunnskar, uppställt på den efter konstnären uppkallade piazzan väster om Rottneroshallen. Kanske är det betecknande, att en av de första skulpturer, som förvärvades för parken, var en replik av den flygande Mercurius av Giovanni da Bologna, alltså utförd av den skulptör, som mest av alla i hela konsthistorien strävar efter att giva sina verk full rundhet, självständighet och allsidig komposition. I denna anda synes parkens skulpturer med en riktig intuition vara uppställda så att de allsidigt utformade omgivas av mycket fri rymd, så att säga omspolas av denna, under det att de mera ensidigt riktade, stundom i viss mån reliefmässiga, avtecknar sig mot en arkitektonisk eller lövrik bakgrund eller ingår i ett perspektiv, med vars riktning de överensstämmer. Carl Eldhs stora staty av Prins Gustaf har genom placeringen mitt i Södra parkens fallande perspektiv fått en lätt framåtskridande rörelse, som inte framträder i den stillastående uppställningen vid biblioteket i Uppsala. En riktig och behövlig förankring i omgivningen synes Christian Erikssons ensidigt riktade och reliefmässiga Engelbrekt ha fått, då den på Rottneros placerats som fond och accent i ett för dess skull skapat trädgårdsperspektiv. Flera av de skilda trädgårdarna har fått sin urformning mera för skulpturernas än för sin egen skull. I sin helhet är parken ett skulpturmuseum, i vilket statyer, grupper och figurer av olika slag placerats i en omgivning, som motsvarar deras väsen och mening. Parken är det ideala skulpturmuseet, därför att all museumskaraktär är utplånad. Även i den bästa utställningssal med fulländade belysningsförhållanden och den känsligaste färgsättning talar varje befintligt konstverk om att det är ditflyttat, hämtat ur sitt egentliga sammanhang. I parken på Rottneros synes skulpturerna icke uttagna ur ett annat sammanhang. De har här sitt levande hem. Deras egenskaper kommer till sin rätt i dessa trädgårdars konstnärliga miljö, i vilken de samtidigt ingår som smycken. Men konstverken är icke parkskulpturer i vanlig mening, sådana, som i enhetliga, dekorativa serier pryder så många slottsparker i Europa. De är alla individuella verk, som företräder sina skapare och det årtionde i vilket de tillkommit. Inte heller har de skapats med tanke på parken. De har så att säga inbjudits dit och funnit sitt hem där. Som helhet bildar denna samling av omkring hundra skulpturverk en skara, som först och främst ger oss en kavalkad av den svenska skulpturen under litet mer än ett halvsekel. Lättillgängliga som i en stor bilderbok finner man här de svenska skulptörernas verk, det ena efter det andra, från parisaren Per Hasselbergs på 1890-talet till parisaren Gunnar Nilssons på 1950-talet. Som en påminnelse om att mycket funnits under tidigare perioder, som här icke ingår i programmet, ligger i rhododendronparterren i Östra parken Sergels Faun, som kronologiskt inleder den svenska samlingen. Från och med Hasselbergs fem verk i Kungens trädgård i Södra parken, däribland Näckrosen, Snöklockan och Vågens tjusning, som återspeglar så mycket av det franska sekelslutets graciösa och sensuella, ofta

Rottneros. Norr nedåt. Flygfotograferingen utförd av rikets allmänna kartverk år 1961. Godkänd för reproduktion 29.10 1971. — Rottneros. Modern gardens and out-door sculpture museum.

alltför salongsmässiga smak, kan man följa hela utvecklingen i den svenska skulpturen fram till 1950. Här möter man först och främst de tre konstnärer, som redan på 90-talet gjorde sina lärospån under studier i Paris och snart blev utgångspunkten för hela vår senare skulptur, Christian Eriksson, Carl Milles och Carl Eldh. Kanske är det förklarligt, att Milles inte är lika ypperligt företrädd som de båda andra, då hans verk i sin helhet i brons och marmor finns samlat och ordnat av konstnären själv på Millesgården utanför Stockholm. Man kan emellertid knappast undgå att lägga märke till att de flickgestalter i brons, som av Milles tilldelats biroller i Orfeusfontänen i Stockholm, i sin uppställning på Rottneros avslöjar envar sin individuella styrka, då de får spela huvudroller i en ny fontängrupp, vars centrum utgöres av en mäktig, nästan massiv vattenkaskad. Den i sten utförda monumentala skissen till en ryttarstaty över Engelbrekt har stor betydelse för belysandet av de tankar, som föddes hos konstnären under arbetet på Sten Sturestatyn. Skissen

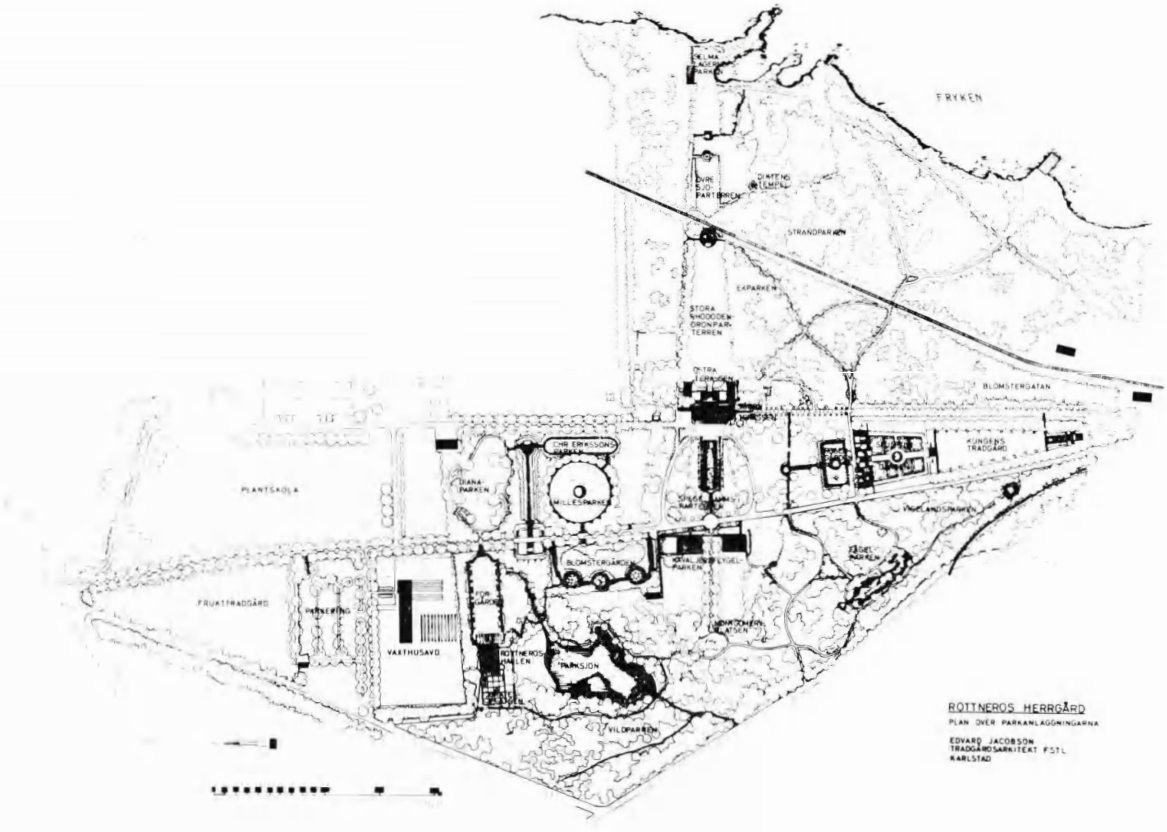

är kanske den rörligaste och mest sammansatta av verken från hans granittid i början på seklet. Genom sin rörelse och detaljrikedom vittnar den om att granitmaterialet i längden icke skulle bli hans uttrycksmedel.

Christian Eriksson, värmlänningen, som fått taga mer än två hela trädgårdar i anspråk, är synnerligen väl företrädd av Engelbrektsstatyn, Dianagruppen, Bågspännaren och även några mindre verk. Alla dessa härrör från hans senare tid, då han för länge sedan lämnat sin ungdomstids, under arbeten åt Hasselberg formade stil.

Närmare Hasselberg för oss några av Carl Eldhs tidiga verk Eva och Linnéa i Rosengården och Innocence på den stora terass, som fått sitt namn efter konstnären. Här återfinns ett flertal av Eldhs betydelsefullaste arbeten. Den stora statyn av Prins Gustaf utgör medelpunkten i Rosengården. Sångarrelieferna, som smyckar sockeln på statyn i Uppsala, är här utelämnade, varigenom prinsen framställes mindre som studentsångens diktare än som en nyromantisk yngling, en förfinad och idealiserad kavaljer från Ekebys legendariska tid. Men Eldh uttryckte sig även i kraftigare former, särskilt under senare år, varpå några av de på terrassen uppställda verken ger prov, sådana som Ungdom, Dansen och Ung flicka. Här har också hans porträttbyst av den store värmlänningen Gustaf Fröding uppställts vid en av de båda paviljonger som flankerar platsen, under det att porträttbysten av Hans Maj:t Konungen, Gustaf VI Adolf, fått sin plats i den öppna portik, som bildar slutpunkten i den södra parkens perspektiv. Ingenstädes är Carl Eldh så väl företrädd av verk i bestående material som här, och ingenstädes är de utställda i en miljö, som i så hög grad låter deras konstnärliga egenskaper komma till tals.

Den betydelsefulla generationen av svenska skulptörer, som debuterade under årtiondet före första världskriget, är i parken väl företrädd av en serie karakteristiska verk. Olof Ahlberg är mästare till de i närheten av herrgårdsbyggnaden i Östra parken uppställda grupperna Far och son och dess kvinnliga motsvarighet Innerlighet som utgör en nutida Madonna med barnet. Tore Strindberg har bidragit med fyra verk bland vilka

Fig. 1. Höstbild med utsikt mot sjön Fryken över Rosengården med Carl Eldhs »Prins Gustaf» i mitten, ovan skulpturgården, »the sunken garden» och i fonden paviljongen (av Per Evert Taube) i Kungens trädgård. I förgrunden Tore Strindbergs »Fontän figur». — View from the central park towards the Kings Garden and Lake Fryken.

märks en liten fontänfigur på Apelvägen i Södra parken och den fina, sirligt koketta Krokus, som fått en utsökt plats bland alla blommorna på södra verandaterrassen.

Till denna generation hör också John Lundqvist, som utfört Blomstergårdens Kristina-nymf och Anders Jönsson, vars Flicka med snäcka funnit en blomsterrik omgivning på Stora rhododendronterrassen. Slutligen är Ivar Johnsson här företrädd av ett av sina mest talande verk, den starkt rörliga spejande Sjömanshustrun, som uppställts högt på Södra parkens parterr.

Jämnåriga med dessa är djurskulptörerna Carl Frisendal, som utfört en vid herrgårdens södra gavel befintlig grupp, kallad Strid mellan lejon och vildsvin, Arvid Knöppel, vars rådjur står i dungen väster om Grateplatsen och den finske skulptören Jussi Mäntynen, mästare till de liggande lodjur, som flankerar den stora trappan i Södra parken, och till en grupp Tranor, stående i Spegeldammsparterren.

En ny generation bildas av de skulptörer, som är födda omkring den tid då Milles och Eldh debuterade med sina i Paris utförda verk. Bäst företrädd bland dem är på Rottneros Eric Grate med fyra karakteristiska, men till form och innehåll mycket skiftande verk, Höst, Våren, den romantiska Folkvisan samt den av kraftiga djurreliefer smyckade brunnen Djungel och ishav. Ett utsökt smycke för den intima Blomstergården är Axel Wallenbergs stora grupp Systrarna. Den har här bland blommor och grönska fått en fristad, som väl kan kallas avundsvärd. Till samma tid hör Spegeldammsparterrens skulptur Framtiden, ett verk av Finlands store skulptör Wäinö Aaltonen, samt Moder Jord av den kände isländaren Asmundur Sveinsson, en skulpturgrupp av monumental tyngd, föreställande en knästående kvin-

Fig. 2. Från Herrgårdens gavel ser man »Nike från Samotrake» teckna sig mot skyn, där hon kröner de terrasser, som från söder höjer sig upp mot gårdsplanen. Närmast på bilden Stig Blombergs »Sittande barn». — »The Winged Victory of Samothrace» and in the foreground Stig Blombergs »Sitting child».

Fig. 3. Utsikt från Herrgårdsverandan över sjöparterren mot öster. — View from the manor towards Lake Fryken.

Fig. 4. Ett genom fotograferingen hopskjutet motiv från Herrgårdens spegeldamm med »Vilande Hermes» (Hellenistisk tid) mot väster, där en tempelfasad i fjärran utgör blickfånget. — View from the manor over the mirror pool with »Resting Hermes».

Fig. 5. I Granalamedans fond står Erik Grates »Hösten». — Erik Grates »Autumn» deep in the Spruce Walk.

nogestalt, böjd över sitt barn. Här är slutligen att nämna Thorwald Alefs Sex år, som fått plats i Kavaljersflygelparken.

Av våra senare skulptörer (födda efter sekelskiftet) är Stig Blomberg och Gunnar Nilsson företrädda av karakteristiska verk. Nära herrgårdsbyggnaden återfinns Blombergs Barnen vid stranden i en murnisch i Östra verandaterrassen. En god bild av Gunnar Nilssons konst ger fyra skulpturverk av unga flickor, två uppställda i Skulpturgården i Södra parken och två i blomstergården. Samma motiv, återhållsamma skildringar av flickor i tidig ungdom eller barnaålder, återkommer i två verk av de båda yngsta av de på Rottneros företrädda skulptörerna, en svensk och en norrman, Sju år av Sten Ericson och Ung pike av Arne Durban, båda uppställda i Blomstergården. Även den store norske skulptören Gustaf Vigeland är representerad med sin 1915 i granit huggna ungdomsgrupp »Skremt», som fått sin egen parkavdelning på andra sidan vägen väster om kungens trädgård i parkens sydligaste del.

Bland dessa talrika skulpturverk finns några porträttskulpturer, som i sammanhanget har betydelse inte blott som konstverk utan också som minnesmärken. Carl Eldhs byster av Konung Gustaf VI Adolf och Fröding har redan nämnts. Vid den västra paviljongen på Eldhs parterr står Selma Lagerlöfs porträttbyst av Astri Bergman-Taube som en motsvarighet till Frödingsporträttet vid den östra paviljongen. Ett större minnesmärke i form av en staty över författarinnan är rest i Östra parkens nedre del, som därför också bär hennes namn. Selma Lagerlöf är av skulptören Arvid Backlund i kroppsstorlek framställd i brons i sittande helfigur, och som hon är placerad, blickar hon ut över Fryken, hennes egen och sagans sjö.

I Östra parkens övre del är en enkel minnessten, omgiven av en enkel thujahäck, rest som monument över den unge frihetshjälten Pål Montgomery Påhlson. Han hade som frivillig deltagit i finska vinterkriget och därefter i striderna i Norge, där han stupade våren 1940. Minnesstenens intima anslutning till omgivningen och den i dess omedelbara närhet placerade gruppen »Far och son» låter oss ana att hela det egenartade konstverk som dessa trädgårdsanläggningar utgör, för dess skapare ägde sin djupa mening som en hemlig hyllning till den stupade sonen, uppenbar endast för ett fåtal närstående och förtrogna.

Tillika med den nordiska samlingen, som belyser det senaste halvseklets bildhuggarkonst, innehåller parken åtskilliga verk av äldre ursprung, huvudsakligen antik konst. Samtidigt som de förhöjer parkens betydelse som förmedlare av studiematerial, fogar de in sig som klangfulla satser i den symfoni av skulpturer, som bjudes besökaren. Till den arkaiska tiden föras vi av de fyra korer från Akropolis i Aten (600-talet f. Kr.), som uppställts i Rottneroshallen. Dess ingångssida flankeras av avgjutningar av tvenne av de fyra romerska bronshästar från kejsartiden, som först förts av kejsar Konstantin den store till Konstantinopel och därefter på 1200-talet av Venetianerna till deras stad, där de sedan dess varit uppställda över Markuskyrkans fasad. Uppmärksamheten fångas emellertid först och främst av den stora segergudinna, som bildar den övre slutpunkten i Södra parkens långa sammanhang. Den stora figuren är en avgjutning i brons av marmororiginalet av Nike från Samotrake, som intar en hedersplats i Louvremuseet i Paris. Den berömda marmorgudinnan anses numera vara utförd inemot 200 f. Kr. och skulle sålunda vara närmare etthundra år yngre än det mynt från år 306 f. Kr. som är präglat med bilden av en trumpetande Nike, framilande på en monumental och rikt utformad båtstäv. Det förslag till rekonstruktion av en fullständig replik av den skadade figuren, som man tidigare med hjälp av myntbilden uppgjort, äger med hänsyn till sannolikheten i den senare dateringen icke det värde, man först trott, men det kastar dock åtskilligt ljus över den samotrakiska Nikes ställning i den grekiska konstens historia. Hon är en hellenistisk men glansfull ättling av en livskraftig skara segergudinnor, som sträcker sina anträd ända upp i arkaisk tid. Hon förkroppsligar i rikaste mått såväl allt vad det gamla motivet betydde, dess hänsyftning på alla slag av seger, inte bara den krigiska, som också det formella överdåd av brusande rörelse, som utmärkte skulpturen vid tiden för hennes tillkomst.

Detta stora sammanhang av trädgårdsanläggningar har huvudsakligen tillkommit efter mitten av 1940-talet och var avslutat vid major Påhlsons bortgång på sensommaren 1959. Samtidigt har den stora skulptursamlingen hopbragts. Redan 1939–40 hade de gruslagda terrasserna på södra och östra sidorna om herrgården lagts om till gröna gårdar med blomsteranläggningar, gräsmattor och plattgångar, parterrerna mot Fryken omgestaltats och Blomstergatan mot järnvägssta-

Fig. 6. Nergången till Carl Eldhsparterren flankeras av hans Eva (närmast kameran) och Linnea (t. v.). — To the left Eve and to the right Linnea by Carl Eldh.

tionen anlagts. Den stora utbyggnaden påbörjades emellertid 1945. Spegeldammen anlades 1947 och två år senare Rosengården, vars första skulptur var Carl Eldhs Eva, sedermera utbytt mot Prins Gustaf. Därmed var början gjord till Södra parken, vid vars fullbordande 1950–51 den gamla ekonomiträdgården och växthusområdet flyttades bort och ersattes av Eldhs parterr, Skulpturgården och Kungens trädgård, ett vidlyftigt arbete, som fordrade en stor omformning av terrängen. 1952 anlades Fågelparken med den naturliga fågelsjön som mittpunkt.

De nya växthusen vid infartsvägen i parkområdets nordligaste del byggdes 1949–50 och de följande åren anlades den här belägna stora parke-

Fig. 7. Springbrunn med Kristinanymf av John Lundqvist utgör Blomstergårdens mittpunkt. — Fountain with Kristinanymf made by John Lundqvist.

ringsplatsen. 1953 omdanades den äldre fruktträdgården till Blomstergården. Därefter tillkom Millesplatsen med sin vattenrika fontän och den nedanför anslutande Christian Erikssonparken. Blomstergatan mellan Bågspännaren och Engelbrekt anlades 1953 och norr därom skapades 1956 en yttre förgård, som bär namnet Dianaparken, sedan ett bronsexemplar av den franske renässansskulptören Jean Goujons (död före 1568) liggande Diana med hjorten (nu i Louvremuseet) från slottet Anet där blivit uppställt. 1956 började schaktningarna i den västra ravinen för anläggandet av Parksjön, där 1957–58 en naturpark skapades i anslutning till den sistnämnda år uppförda Rottneroshallen. Förgården öster om denna och Grateplatsen på dess västra sida anlades samtidigt. År 1959 byggdes vattenfallet öster om parksjön och Nike uppsattes på sin sockel på nuvarande plats.

Därmed var ett betydelsefullt verk fullbordat. Den svenska skulpturen har med det stora friluftsmuseet verkligen fått en önskedröm uppfylld och samtidigt har trädgårdskonsten med utnyttjande av skulpturen nått former, som överraska med sin omväxling och egenart.

Endagsexkursion till Börringekloster den 15 maj 1971

IRJA och HANS-GUNNAR PERSSON

Börringekloster är beläget ca 2,5 mil sydost om Malmö vid E-14, tidigare benämnd riksväg 11. Greve Corfitz Beck-Friis är en av ett fåtal markägare av det fina skogsområdet kring de sydvästskånska sjöarna. Några glimtar från dagens utflykt, i vilken nittiotalet entusiastiska dendrologer deltog, låter oss ana områdets variationsrikedom.

Exkursionens första anhalt gjordes i gammal bokskog vid Lemmeströ. Den svåra stormen 1967 gick illa åt skogen här liksom på flera andra platser i omgivningen. Nyplantering av bok på dessa stormhyggen skedde emellertid genom beredskapsarbeten 1969 och länsjägmästare Eriksson bedömde resultatet som gott vid Lemmeströ. En minnessten över den svåra stormen avtäcktes. Ståtliga vresbokar (*Fagus silvatica* f. *tortuosa*) med sin närmaste omgivning stod glädjande nog intakta.

Till fots lämnade vi skogen och vandrade uppför de backsippeklädda kullarna i det starkt kuperade beteslandskapet, en gång format av isen. Över oss seglade en glada och nere i kanten av en liten mosse, Hunneröds mosse, strök en räv. Trädgårdsmästare John Kraft berättade att mossen troligen en gång var en grund sjö eller ett djupt kärr som har dikats ut och använts under delar av 1800-talet som torvtäkt. En helt ny vegetation har sedan etablerat sig i torvgraven. Genom människans ingrepp har här utbildats en mosaik av olika miljötyper från kalkfattiga växtlokaler till rikkärr beroende av de underlag som blottats vid täkten och täktens djup. Floran har blivit mycket rik och intressant med bl. a. en mängd olika starrarter och flera orkidéer. I delar av mossen har al och björk börjat slå upp och en viss risk för igenväxning föreligger. För att den fina floran ej skall gå förlorad krävs att vattenståndet i mossen förblir oförändrat samt att buskvegetationen begränsas.

Även de omgivande backarna har en intressant flora. Här blommar bl. a. praktnejlikan, *Dianthus superbus*, på eftersommaren. Blommande slån och hagtorn kompletterade landskapsbilden denna majdag.

Vid lunchen, som intogs på Svaneholms slott någon mil öster om Börringe, fick vi höra intendent Eric Mårtensson berätta om reformatorn Macklean. Macklean ärvde egendomen Svaneholm 1782 och kom att få stor betydelse för utvecklingen i trakten bl. a. genom att införa enskifte och obligatorisk skolgång. Särskilt intressant är hur hans reformer påverkat landskapsbilden genom regleringar i arrendekontrakten. Som exempel kan nämnas att två tunnland jord skulle undantagas till trädgård närmast gårdshusen, en del för vilda träd (virke) och en del för köksträdgård och fruktträd. Hägnader skulle bestå av stengärden eller jordvallar planterade med pilar. Vidare introducerade han nya jordförbättringsåtgärder.

Vid en dendrologisk exkursion på Börringekloster kan man knappast bortse från den omdebatterade blivande storflygplatsen i Sturup, till en del belägen på avstyckningar från godset. Här har det småkuperade kulturlandskapet planats ut och en del bokskog fällts inom det 1 400 ha stora markområde som reserverats. 450 000 kvm kommer att beläggas med asfalt, 50 000 kvm med betong. Mellan några kullar i det orörda landskapet arbetade en grävskopa frenetiskt med att dika ut en av de många, för fåglar så attraktiva, vattenspeglarna i området. En kartläggning av fågelfrekvensen har skett och åtgärder måste vidtagas för att förhindra kollision mellan fågel och flygplan.

Sturup i byggnadsskedet såg givetvis brutalt och skrämmande ut. Följdverkningarna av ingreppen kan väl knappast någon idag överblicka. Vi vet att en väg byggs från Malmö till Sturup, att 500 000 kbm grus skall hämtas från sidotag till fältet, att fåglarna måste decimeras på ett eller annat sätt och att en bullermatta breder ut sig över det sydvästskånska skogs- och sjöområdet. Bara en sådan detalj som tillfartsvägen till

flygplatsen har redan raserat en vacker allé. Denna allé var troligen inte oväsentlig för viltet när det förflyttade sig mellan de olika skogspartierna.

Djurlivet är ovanligt rikt i detta område som tillhör ett av Nordeuropas viltrikaste. Ett par dovhjortar skuttade iväg när det stora sällskapet drog fram genom markerna. I Håkanstorps skog studerade vi en »kronhjorts-söla» där hjortarna brukar löga sig i lera mot ohyra. Här samlas de också under brunsttiden. Granbestånden visade prov på svåra skador som hjortarna åstadkommit. Länsjägmästare Eriksson redogjorde för de utredningar som gjorts beträffande kronhjortens fortbestånd samt det nyligen bildade reservatet på östra sidan av Romeleåsen. Kronhjortsreservatet på 44 000 ha är ett öppet reservat inom vilket endast en starkt begränsad licensjakt tillåtes. I gengäld kan markägaren av staten erhålla ersättning för skador orsakade av kronviltet. Utanför reservatet tillämpas allmän och väl tilltagen jakttid. Börringe ingår tills vidare inte i reservatet.

Dagens sista anhalt, före slutmålet Börringekloster, var en gammal skånsk fiskaregård. Vi promenerade genom en blandskog med liljekonvaljer på marken och näktergal sjungande ovanför våra huvuden. Skogen övergick i ett öppnare parklandskap med åldriga ekar vid Börringesjöns strand där den lilla skånska trelängade gården låg och vände sin öppna sida mot sjön och mot det ståtliga Börringekloster på den andra sidan viken. Genom halmtaket på den ena vinkelbyggnaden växte en väldig ek. Det berättades att på den tiden den lilla gården behövde byggas till härskade en beslutsam godsherre. Han hade bestämt att stämpling av ekar fick endast företas av honom personligen. Just där tillbyggnaden skulle ske stod en ostämplad ek. Godsherren hade emellertid rest till utlandet och man vågade inte fälla trädet utan byggde kring stammen. Eken har sedan fått stå kvar och har fortsatt att växa.

En välansad trädgård uppbyggd av smala grusgångar och perennarabatter fulländade miljön. Vid besöket blommade en mängd lökväxter prydligt planterade i rader som betonade trädgårdens uppbyggnad.

Denna mycket givande dag avslutades med ett besök i Börringeklosters huvudbyggnad och park vars data och historia greve Beck-Friis redogjort för i exkursionens utförliga program.

När man summerar dagens intryck, råder det knappast någon tvekan om att Börringekloster har ett ovanligt stort urval av natur- och kulturupplevelser att bjuda. Här finns ett rikt djurliv, rara växter, omväxlande vegetation, ett kuperat landskap med sjöar, slott och gamla fina skånegårdar samt intressanta fornlämningar. Vi har inte närmare försökt att vetenskapligt beskriva de intressanta områden vi besökte utan hänvisar i litteraturförteckningen till artiklar som skrivits av experter.

De stora godsens betydelse för tillskapande och bevarande av ett varierat kulturlandskap har varit och är ovärderligt. Genom att kulturarvet har väl förvaltats på Börringekloster finns det här ännu möjlighet att få uppleva detta omväxlande landskap där de karakteristiska svepande och böljande linjerna tillsammans med de praktfulla hästkastanjealléerna utgör en harmonisk helhet med slottet som en central punkt. Det är ovisst hur ett gods av detta slag, beläget i den expansiva Öresundsregionen, i framtiden skall kunna bestå.

En av förutsättningarna för att landskapets karaktär skall bibehållas är att markanvändningen i stort förblir densamma som hittills. Risken att den kommer att förändras kan man inte bortse ifrån eftersom varken viltvård eller bokskog kan anses lönsamt i jämförelse med andra alternativ.

De sydsvenska bokskogarna hör till de bäst bevarade av de skogsområden som tidigare bredde ut sig över norra Centraleuropas lågland. Här vilar således ett internationellt ansvar på Sverige att ur undervisnings- och forskningssynpunkt bevara bokskogen. Att man ur estetisk synpunkt vill värna om den får betraktas som självklart. För den strövande fritidsmänniskan har bokskogen onekligen sin speciella charm där den skånska granåkern är totalt värdelös. Granen känns inte som ett omedelbart hot sedan man upplevt greve Beck-Friis intresse för landskapet. Man vet dock inte vad ekonomi och efterföljande godsägare kan ge för konsekvenser. Om bokskogsutredningens framlagda förslag accepteras av riksdagen finns det anledning att se lite ljusare på situationen. Avsikten är att stimulera markägarna till bokinnehav. Staten föreslås att utbetala 550 000 kr per år till enskilda.

Med de pågående byggnationerna av storflygplatsen och dess tillfartsväg har redan en förändring börjat ske. Nästa moln på himlen över Börringe kommer att bli den bullermatta som breder ut sig i och med att flygplatsen tas i bruk. Med lite god vilja kan man finna något positivt i denna

eftersom marken under bullermattan inte kommer att tillåtas att exploateras för bostäder. Industrier kan emellertid inte hindras med bullret. Man får dock förutsätta att naturvårdens krav är starka nog att förhindra en industriexpansion vid flygplatsen. Fritidsbebyggelse bör, förutom ur bullersynpunkt, inte tillåtas här med hänsyn till det korta tidsavståndet till större tätorter.

De naturliga förutsättningarna för rekreationsområden är mycket begränsade i Sydvästskånes urbaniserade områden. Med hänsyn till detta synes ett ökat utnyttjande för det rörliga friluftslivet ligga nära till hands. Redan idag sker en sådan användning i en inte oväsentlig utsträckning. Avstånd och kommunikationer medger knappast att området nyttjas för daglig rekreation, däremot för lördags- eller söndagsutflykter. Flygbullret kommer med all säkerhet att inskränka möjligheterna att använda området för rekreation, i hur hög grad är svårt att bedöma ännu.

En utökad rekreationsanvändning kräver noggrann planering och insatser av det allmänna. Det behövs dels parkeringsanläggningar och andra serviceinrättningar som toiletter, sopkärl, stigar och leder, dels krävs en ersättning till markägaren i den mån ett rationellt skogs- eller jordbruk förhindras. En ofta försummad punkt i denna typ av områden är upplysning och kunskapsspridning om processerna i naturen. Denna upplysning skall göras med en starkt lokal anknytning för att väcka intresse. Den kan exempelvis ske genom tavlor vid parkeringsplatsen, naturstigar med textfolder eller helt enkelt naturvandringar under sakkunnig ledning.

Det är väsentligt att »strövarna» kanaliseras så att de områden som är särskilt viktiga biotoper för växt- och djurliv ej blir onödigt störda. Värdet av området ligger ju till stor del i dess variationsrikedom som vi inte får utarma. Man måste hålla i minnet att naturresurserna är det betydelsefulla och bör vara dominerande varför anläggningar bör begränsas till ett minimum.

Värdet av att områden som Börringekloster i huvudsak brukas och vårdas såsom hittills så att också efterföljande generationer får uppleva detta natur- och kulturlandskap kan inte nog poängteras i vårt urbaniserade samhälle. Den skugga som fallit över Börringe genom flygplatsbygget får inte ge upphov till att ytterligare exploateringar accepteras. Med klok planering kan delar av det sydvästskånska skogs- och sjöområdet göras mer lättillgängliga för fritidsmänniskan utan att därför förlora i värde. Man unnar sina medmänniskor att få uppleva det vi fick vara med om en härlig majlördag på Börringekloster.

LITTERATUR

Ahlén, Ingemar, Landskapsförändringarna och faunan i Skåne. Skånes Natur årsbok 1971.

Kraft, John, Hunneröds mosse — en pärla i det sydvästskånska backlandskapet. Skånes Natur 1970: 4.

— Vresbokar i Skåne. Skånes Natur 1969: 3.

— Vresbokar och andra avvikande boktyper i Skåne. Lustgården 1966–67.

Mårtensson, Eric, Rutger Macklean. Skurup och Hassle–Bösarps historia från äldsta tider till våra dagar. 1969.

SOU 1971: 71, Bokskogens bevarande.

Luftfartsverket, Sturup. Luftfartsverkets informationsfolder för Föreningen för Dendrologi och Parkvård, Börringekloster, lördagen 15 maj (1971).

Olof Christoffersson och hans gård Långåkra

JOHN KRAFT

Det var med stor förväntan Ing. Tor Lundgren och jag besökte Långåkra gård i Fru Alstad socken söndagen den 3 april 1966. Av flera sagesmän hade vi fått veta, att det troligen inte fanns mycket kvar av alla mer eller mindre sällsynta träd och buskar, som framlidne lantbrukaren, kyrkvärden, fornsakssamlaren och skriftställaren Olof Christoffersson (1869–1944) hunnit samla på sin lilla söderslättgård. Vi frapperades allra först av hur liten, såväl boningslängan som trädgården var. Hur har detta lilla hus kunnat rymma alla de samlingar som nu finns till beskådande i montrarna på Trelleborgs museum, för att inte tala om allt som är magasinerat uppe på museivinden? Hur har hans bibliotek kunnat inrymmas i den lilla bostaden, som nu fyller ett ansenligt rum på muséet? (När Olof Christoffersson fyllde 70 år den 28 september 1939 hade Sydsvenska Dagbladet Snällposten en artikel om honom den 24.9, vari man nämner att hans bibliotek innehöll 4 000 band.)

När vi stegade in till arrendatorn till Långåkra gård den där aprilsöndagen så var det självfallet med stort intresse, och allra mest nyfikna var vi beträffande några paraplybokar, som Christoffersson flyttade hit som små telningar från S. Lindholmen i Svedala socken i oktober 1899. Våra farhågor, att trädgården skulle ha fördärvats eller omändrats, visade sig helt ogrundade. Arrendatorn upplyste oss om, att Christoffersson, som var ogift och saknade arvingar hade donerat sin gård och sina samlingar till Trelleborgs stad, och att hans samlingar skulle förvaltas av stadens museum. Beträffande trädgården vid Långåkra så hade fimbulvintrarna 1939–1942 drabbat många arter svårt, bland annat hade en del sällsynta barrträd skadats så svårt att de aldrig kunnat repa sig igen. För övrigt hade inget förändrats. Ingen av de överlevande växterna hade varken gallrats eller tagits bort och inget nytt hade planterats. Under vårt korta besök upplevde vi hur en växtsamlares glädje eller möda lever kvar långt efter hans död, hur träd och buskar vuxit ur sina ungdomsformer, hur de genom trängsel och skuggverkan börjar fara illa och förlora sin karaktär och hur de snabbväxande arterna undertrycker de svaga. En trädgård, som lämnats åt sitt öde är som ett stycke evolution, där den starke förtrycker den svage och där det till sist endast blir några få arter kvar.

Under buskarna och ute i gräsmattan växte tusentals vårblommor. Där fanns det mesta som en modern frökatalog kan uppvisa av vårlökar och annat smått och gott.

Vid ett besök i höst (den 27.9.1971) hade jag fil. dr Arvid Nilsson med. Vi åkte till Långåkra för att inventera växtbestånden, så gott det nu gick vid denna sena årstid, men mera härom senare. Såvitt jag kunde se, så hade inget förändrats sedan jag besökte platsen 1966.

Inne under träden i skyddsplanteringen i trädgårdens nordsida stod fortfarande två paraplybokar, som ett levande belägg för hur skuggfördragande och tåliga bokar är. De två träden bildar var sin rundkullriga lövhydda. Årstillväxten verkade vara normal, och den starka beskuggningen tycktes inte bekomma dem nämnvärt.

Eric Olsson, som varit jägare och skogvaktare på S. Lindholmen, har berättat hur hans far, som också varit skogvaktare på gården var mycket intresserad av vresbokarna och gjorde allt han kunde för att skydda dem. Han hade på det bestämdaste tillsagt sina skogskarlar att de inte fick hugga av en liten paraplybok, som stod uppe på kanten av gillesgruvsbranten 500 m Ö. Hildelund, när de höll på med gallringsarbete. Nu gick det inte bättre än att en av karlarna högg av det lilla trädet. Detta måste ha hänt i början av 1890-talet. Följden av det miserabla »misshugget» blev att bokstubben sköt nya skott längs marken, vilka började slå rot. (Det är inte så ofta man ser att bokgrenar som ligger på marken slår rot, men jag har faktiskt sett det några gånger.) Det är nu som Olof Christoffersson kommer in i bilden. Enligt

Moderträdet till de två paraplybokarna på Långåkra. Läge: Övre brantkanten till Gillesgruvsbacken 500 m ö. Hildelund (UB 90 4 49 0) Svedala socken. Är samma träd som skogskarlarna högg av någon gång i mitten av 1890-talet och som enligt Oppermann-Schotte skulle skjutit fem krypande och rotslående skott. Stamomkrets 1966, 110 cm. Foto John Kraft.

herrarna Opperman (1908) och Schotte (samma år) lär Christoffersson ha hittat den här skottslående boken påsken 1899. Då kröp fem av dess grenar på marken och samtliga hade slagit rot. Christoffersson avskar grenarna från moderplantan för att de skulle få bättre rotsystem. I oktober samma år flyttade han hem de fem små bokplantorna till Långåkra. Våren 1900 slog alla plantorna ut sina löv de första dagarna i maj, men den 11 maj inträffade en ovanligt sträng nattfrost, varvid fyra av plantorna dog. Nu började Christoffersson laborera med ympning och avsugning för att föröka sin lilla bokplanta, och lyckades tydligen härmed, eftersom det finns två ungefär lika stora paraplybokar på tomten, som dessutom är varandra så lika så det är troligt att de har samma ursprung. Intill den första plantan, som står i trädgårdens nordöstra hörn, planterade Christoffersson efter en del år en vanlig bokplanta, vilken han förenade med paraplyboken medelst avsugning ett par meter över marken. Operationen lyckades tydligen, men fick ingen annan följd än att trädet har två stammar, varav den ena blivit ordentligt på efterkälken, och är i dag mer eller mindre förtorkad.

Olof Christoffersson var en märklig man och hade många strängar på sin lyra. Hans allra första hobby var att samla fornsaker, och hans första fynd var en sländtrissa, som han hittade hemma på sina föräldrars gård. Efterhand utvecklades samlandet till inköp på auktioner och av enskilda av varjehanda föremål, från såväl forntid som för trakten typiska bruksföremål från senare perioder och fram till allmogekulturen i mitten av förra seklet. Hans samlingar representerar ett gediget tvärsnitt genom hela den sydvästskånska, eller för att ta till ändå snävare, den söderslättska, historien, ända från de första invandrande renjägarna. Hans intresse för folkloristik har han tydligt dokumenterat genom sina kulturhistoriska beskrivningar över Skytts härad, som utkommit i tre omarbetade och utökade upplagor, vilka trots deras virriga och osystematiska redigering, är en både rolig och folkhistoriskt intressant läsning. Intresset för dendrologi och trädgårdsskötsel började även sysselsätta Olof Christoffersson i unga år. När han började studera paraplybokarna vid S. Lindholmen i slutet på 1890-talet var han ännu inte fyllda trettio år. Hans första uppsats »Om några skånska hängbokar» i Skånska Trädgårdsföreningens Tidskrift 1903, är så vitt jag vet, den första publikationen om svenska vresbokar.

Olof Christoffersson korresponderade flitigt med alla auktoriteter inom såväl arkeologien som dendrologien, och omnämns också av till exempel skogsprofessorerna A. Oppermann och G. Schotte i deras publikationer som rör vresbokarna i Skåne. Han uppehöll även livlig kontakt med F. Ulriksen, som var trädgårdsföreståndare på Alnarp under åren 1873–1910 och varifrån han sannolikt anskaffade en hel del av de växter som han planterade på Långåkra.

Olof Christoffersson är begravd på Fru Alstads

Den östligaste av de två paraplybokarna. Man kan ännu se att trädet varit föremål för omfattande experiment. Stammen till vänster har tillhört en vanlig bokplanta som genom avsugning förenats med paraplyboken ett par meter från marken. Stamomkrets 1966, 75 cm. Foto Tor Lundgren april 1966.

kyrkogård, och som gravvård har man arrangerat några kullerstenar till en stendös. På en enkel granitplatta är följande text graverad.

FORNFORSKAREN
OLOF CHRISTOFFERSSON
1869–1944
TRELLEBORGS MUSEUM
RESTE VÅRDEN TILL SIN DONATORS
MINNE

Förteckning över de lignoser och örter vid Långåkra gård som kunnat identifieras den 27 sept. 1971 av Arvid Nilsson och förf.

Lignoser

Acer campestre (naverlönn)
— *pseudoplatanus* (tysk lönn)
— — f. *purpureum* (rödbladig tysk lönn)
— — f. *variegatum* (vitbrokig tysk lönn)
Aesculus octandra (gulblommig hästkastanj)
Betula verrucosa f. *dalecarlica* (ornäsbjörk)
Carpinus cfr. *caroliniana* (amerikansk avenbok)
Clematis vitalba (skogsklematis)
Cornus alba v. *sibirica* (korallkornell)
Corylus avellana (hassel)
Crataegus cfr. *flabellata* (kanadensisk hagtorn)
Elaeagnus multiflora (japansk silverbuske)
Euonymus europaeus (benved)
Fagus silvatica f. *atropunica* (blodbok)

— — f. *miltonensis* (paraplybok)
— — f. *pendula* (hängbok)
Fraxinus excelsior f. *pendula* (hängask)
— *pensylvanica* f. »*tortifolie-variegata*».
Hedera colchica v. *dentata* (kaukasisk murgröna)
— *helix* (murgröna)
— — v. *pedata*
Juglans cinerea, eller *chatayensis* (grå valnöt)
— *regia* (valnöt)
Laburnum alpinum (alpgullregn)
Ligustrum ovalifolium (bredbladig liguster)
Magnolia (obestämbar)
Mahonia aquifolium (mahonia)
Mespilus germanica (mispel, 4 m hög)
Morus alba (vitt mullbär)
Platanus hybrida (platan)
Prunus cerasifera v. *atropurpurea* (blodplommon)
Pterocarya rhoifolia (japansk vingnöt)
Quercus robur (skogsek)
Rhamnus imeretina (kaukasisk getapel)
Rubus laciniatus (flikbjörnbär)
Sinarundinaria nitida (glansbambu)
Ulmus glabra v. *camperdownii* (hängalm)
Viburnun trilobum (ev. *Sargentii*) (amerikanskt olvon)
Vinca minor (vintergröna)

Coniférer

Chamaecyparis pisifera squarrosa (ärtcypress)
— — *plumosa*
Ginkgo biloba (tempelträd)
Pinus nigra (svarttall)
Taxus baccata (idegran)
Taxodium distichum (sumpcypress)
Thujopsis dolabrata (hiba)

Örter

Anemone hepatica (blåsippa)
Asperula odorata (myskmadra)
Brachypodium sylvaticum (lundlosta)
Convallaria majalis v. *rubra* (rödblommig konvalj)
Inula helenium (ålandsrot)
Lamium maculatum (rosenplister)
Melissa officinalis (citronmeliss)

* *Fraxinus pensylvanica* f. »*tortifolie-variegata*». En egendomlig form med starkt monstruösa, vridna, buckliga och vitbrokiga blad. Finnes ej beskriven i tillgänglig litteratur eller plantskolekataloger.

LITTERATUR

Bülow, W., 1929: Hängbokar i Skåne. — Skånes natur XVI.

Christoffersson, O., 1903: Om några skånska hängbokar. — Skånska trädg.för. tidskr. 27.

Kraft, J., 1966: Vresbokar och andra avvikande boktyper i Skåne. — Lustgården 1966–1967.

Oppermann, A., 1908: Vrange Bøge i det nordøstlige Sjælland. — Det forstlige Førsøgsvæsen i Danmark II.

Schotte, G., 1908: Meddelande om naturminnen. 16. Vildt växande hängbokar (Fagus silvatica f. tortuosa Dipp.). — Svenska Skogsv.-för. tidskr. 6.

Ulriksen, F., 1909: Bokar. — Skånska Trädg.för. tidskr. 33.

Englandsresan i juni 1971

GÖSTA ADELSWÄRD och LILIAN TALLROTH

Beskrivningen av Englandsresan följer nära de dagboksanteckningar, som fördes av ovan angivna författare. Många kommer att känna igen ett och annat från den guide, som utdelades till resenärerna. Det har ansetts lämpligt att även andra av våra medlemmar får möjlighet att dra nytta av dessa upplysningar.

Uppdraget att skildra våra dendrologiska och övriga botaniska upplevelser hade anförtrotts Lilian Tallroth och Matts Juhlin Dannfelt. På grund av den senares bortgång svarar Fru Tallroth nu ensam för denna viktiga del.

Torsdagen den 10

Wisley, Surrey

SV London vid väg A 3, nära Weybridge.
Royal Horticultural Societys försöksträdgård.

Den första trädgårdsanläggningen i Wisley tillkom på 1870-talet då en egendom på omkring 60 acres inköptes av George Wilson. Han var en av tidens skickligaste amatörträdgårdsmän, som framgångsrikt praktiserade idén om en »wild garden», en trädgård där växter från hela världen förmåddes att trivas och sprida sig på ett naturligt sätt. Denna idés mest kända företrädare är William Robinson, som gav den stor spridning i sina många skrifter. Men frågan är om ej Wilson spelat en lika stor roll genom att hans trädgård i Wisley så småningom kom i händerna på Royal Horticultural Society, som vidareutvecklade hans tankar. Detta skedde 1903.

Anläggningens verksamhet kan sammanfattas på följande sätt:

1. I dess trädgårdar skall medlemmar i R.H.S. och andra ha tillfälle att studera odling av alla tänkbara prydnadsväxter.
2. Där skall bedrivas forskning i hortikulturella och besläktade vetenskaper.
3. Medlemmar i R.H.S. skall här kunna få råd beträffande hortikulturella problem.
4. Vid anläggningen skall försök bedrivas för att få fram nya varieteter av blommor, frukt och grönsaker.

Trädgården, som från början omfattade omkr. 5 acres är nu uppe i bortåt 160 acres och hela egendomen med jordbruk och skog över 300.

Wisley kan sägas utgöra en sammanfattning av allt som har med trädgårdskonst och odling att göra i England under nyare tid. Den kan avnjutas lika väl av den som enbart är intresserad av växterna som av sådana som vill se en helhet. Där finns »wild garden» och perennborder, alpina ängar och stenpartier, pinetum och hedpartier, rhododendron-dal och fruktträdgårdar. För att inte tala om köksträdgårdar och växthus. Allt perfekt skött och därtill mycket vackert som anläggning.

Där finns något att se året om, men »the Wild Garden» och alpängen är mångstjärniga sevärdheter i maj. Sommarmånaderna ger också rika upplevelser. I juni exempelvis »the Wild Garden» och rosorna som börjar komma. Sena Rhododendronhybrider då blommar ännu.

Wisley var den egentliga mötes- och startplatsen för Englandsresenärerna. De flesta kom från Tilbury där våra bussar mött. Men flera hade tagit nattflyget eller befann sig redan tidigare i London. I Wisley infann sig också vår engelske guide, Mr Robinson och resans outtröttliga och skickliga organisatör, Miss Crawshay, som av intresse medföljde denna första dag och även högtidligen avtackades vid kvällens middag.

Vädret var så engelskt som någon kunde begära, alla himlens portar tycktes stå vidöppna. Regnet snarast tilltog under den lunch på Wisleys restaurang, som inledde vår vistelse där.

Så stod plötsligen tre män i de präktigaste oljeställ mitt ibland oss. Det var the Director, Mr Brickell, med två assistenter, som älskvärt lovat lotsa oss runt.

Under rådande omständigheter var det svårt att riktigt avnjuta allt märkligt och vackert som fanns att se. Det alldeles nybyggda växthuset, hur magnifikt och innehållsrikt det än var, hörde ju egentligen ej till den slags sevärdheter vi var ute efter.

Troligen insåg nog alla ändå att detta var en

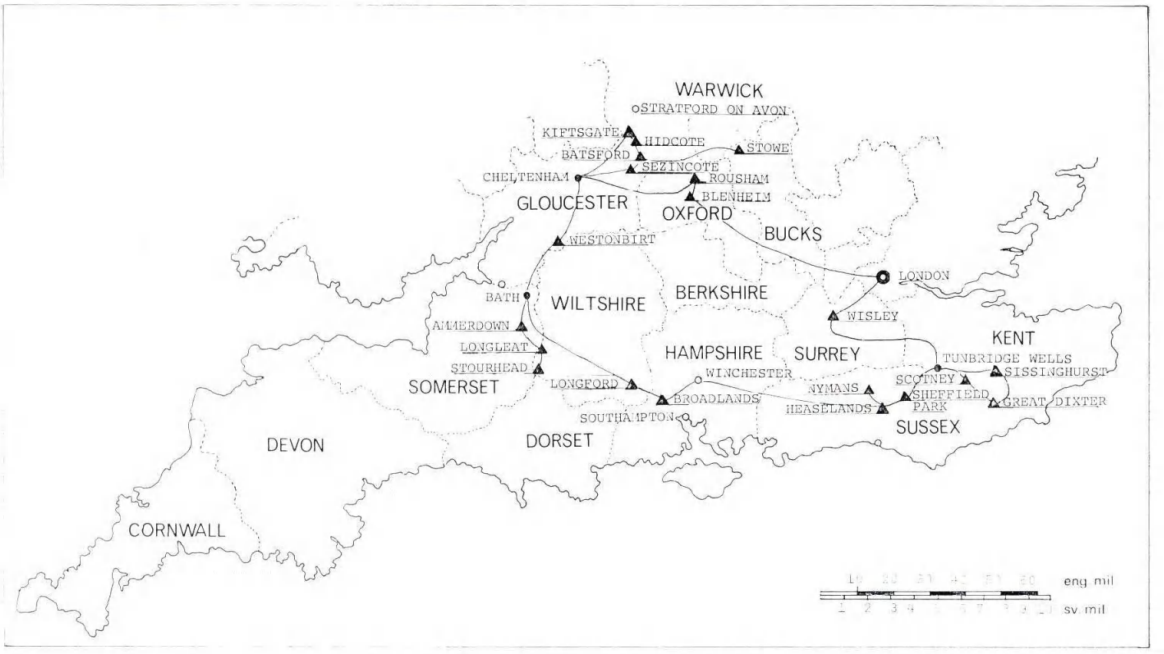

Karta över England.

enastående plats för den som vill studera engelsk trädgårdskonst när den är som bäst.

Medlemskap i Royal Horticultural Society är f. ö. att rekommendera för alla trädgårdsintresserade. Det kostar 3 pund och man får då en mycket trevlig och vackert illustrerad månadsskrift, som har mycket att ge även åt amatörer utan vidlyftiga ambitioner.

G. A.

. . .vi närmast sprang genom hela anläggningen. Förbi nyutslagna rosenpergolor, magnifika lupinodlingar — lupiner, vars make jag aldrig har sett tidigare — storvuxna gyckelblomster (*Mimulus*) i den charmfulla klippträdgården. I allt det regnvåta minns jag imponerande grupper av ceder blandade med *Sequoia sempervirens,* Amerikas jättelika redwoodtree och Hemlockgranen *(Tsuga canadensis).* En vandring i denna anläggning i sol måste vara en stor upplevelse; att få studera varje buske, varje träd och glädjas åt det utomordentliga blommaterialet. Men torsdagen den 10 juni var en alltigenom grå dag, med ett regn, som aldrig upphörde.

L. T.

Fredagen den 11

Sissinghurst Castle, Cranbrook, Kent

ca 25 km Ö Tunbridge Wells.
Tillhör National Trust.

Sissinghursts historia går tillbaka till medeltiden, varom en vallgrav ännu vittnar. På 1500-talet uppfördes ett nytt ståtligt hus, som så småningom degraderades och bl. a. fick hysa krigsfångar. Av denna Tudorbyggnad återstår det vackra tornet och några mindre hus samt den stallänga med vapenprydd port som nu tjänstgör som bostad.

1930 inköptes gården av den kände författaren och politikern Harold Nicolson och hans icke mindre kända hustru, författarinnan Victoria Sackville-West. Bägge hade ett brinnande trädgårdsintresse och skapade i förening den märkliga anläggning man nu ser. Planläggningen gjordes framför allt av Sir Harold medan hans hustru med stor skicklighet och raffinerad smak valde växtmaterialet.

Redan 1939 var trädgården färdig i sina huvuddrag. När man betänker att byggnaderna var nästan i ruiner och allt vad som påminde om en trädgård var några gamla fruktträd och resten

Fig. 1. »The white garden». Ett raffinerat exempel på Vita Sackville-Wests trädgårdskonst. Växter i vita och silvergrå nyanser sammanförda i utsökt harmoni. — Victoria Sackville-West showed great skill and knowledge in her choice of plants which were combined in an artistic way.

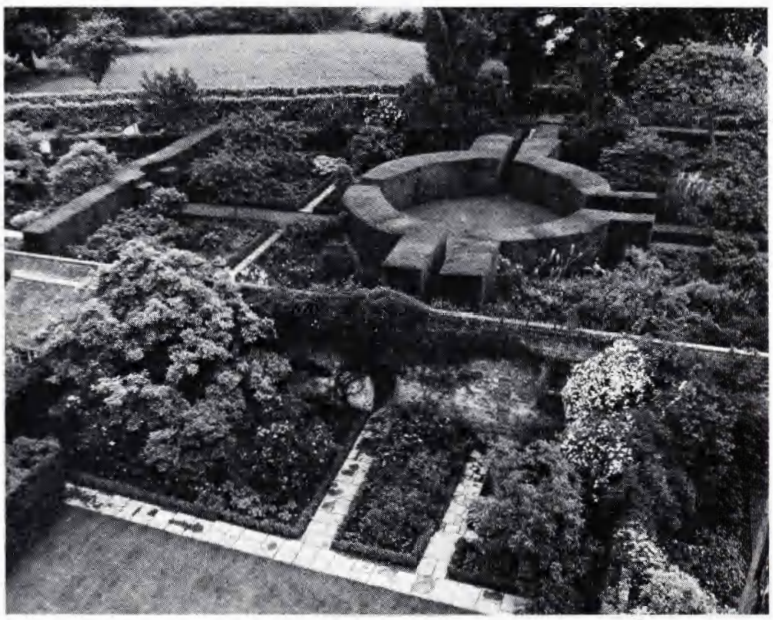

Fig. 2. Utsikt från tornet. Karaktäristiskt för Sissinghurst är uppdelningen med häckar och murar i olika trädgårdsrum. — View from the Tudor Tower. The garden is divided into separate enclosures by walls and hedges.

ogenomträngliga björnbärssnår samt att arbetskraften, utom familjen, bestod av en gubbe och en pojke, förefaller det nästan otroligt.

I anläggningen har några gamla tegelmurar utnyttjats och kompletterats av idegranshäckar så att flera trädgårdsrum bildats. Dessa »rum» har olika karaktär. Där finns en »cottagegarden» där traditionen från engelska stugträdgårdars blomsterrikedom hålls levande. Där finns en rosenträdgård, i vilken många gamla buskrosor kommit till heders. Victoria Sackville-West hörde till pionjärerna när det gällde att rehabilitera dessa och det strålande resultatet är lärorikt även för svenskar. Där finns en »vit trädgård», med ett raffinerat växturval; en örtagård, fruktträdgård, hasselnötsodling och mycket annat. Allt anlagt med fin beräkning och nu i sin fulla mognad.

Spänningen var stor inför mötet med denna berömda anläggning. Efter gårdagens blöta, som delvis fördärvat vistelsen på Wisley, kunde man försiktigt glädjas åt hyggligt väder.

Väl innanför Sissinghursts häckar och murar var det nog ingen som inte föll för denna anläggnings säregna charm och den originalitet och det trädgårdskunnande som här tar sig uttryck.

Ägare är ju nu National Trust, men klokt nog har man låtit Nigel Nicolson, son till skaparna, bli stiftelsens förtroendeman på stället. Att ingen kan vara mer lämpad härför anade vi när han samlade oss i biblioteket och berättade om föräldrarnas arbete för att från scratch och med ganska otillräckliga resurser göra något av detta svårt förfallna ställe.

Även i egenskap av författare bär han något av föräldrarnas tradition vidare.

G. A.

Det är svårt att bland denna rikedom av skönhetsintryck välja ut något som var förmer än det övriga. Jag har antecknat en blåblommande strutblomma (*Ceanothus*) mot en röd tegelvägg. Likaså den vitrosa, nyutslagna klätterrosen Mme Alfred Carrière, som täckte en hel mur. Men i minnet återkallar jag bilden av »The white garden», den vita trädgården, där den praktfulla vita digitalisen just stod i sitt vackraste flor. Alla dessa trädgårdsrum, inramade av häckar och gamla tegelmurar, gjorde trädgården i sin helhet så intim, det fanns en rosenträdgård, en kryddträdgård, en örtträdgård, alla ljuvligt speciella. Men just den vita trädgården, där *Rosa spinosissima* stod översållad av små klotrunda vita rosenbollar, där vita iris lyste mot en mörk bakgrund, och där vitt blåregn (*Wistaria*) tillsammans med schersmin vällande över muren gav en skönhetsupplevelse, som är svår att beskriva. Sissinghurst, ett feeri, en dröm för en blomsterälskare, en blomvärld, där allt är planterat med känsla för färg och form, utan att på något sätt verka artificiellt. Sagans förtrollade trädgård.

L. T.

Great Dixter, Sussex

nära Northiam, drygt 10 km NV Rye, ca 25 km SÖ Tunbridge Wells.

Tillhör National Trust, bebos ännu av familjen Lloyd.

Great Dixter är ett exempel på den återgång till en mera formbunden trädgårdsstil, som på 1890-talet började i England. Arkitekterna Blomfield och Sedding gjorde pionjärinsatser för dessa idéer. Nästan samtidigt omsattes de i praktiken av Englands mest framstående arkitekt vid denna tid — Sir Edward Lutyens. Han samarbetade tidigt med Gertrude Jekyll, som med oöverträffat färgsinne kombinerade blommor i perennrabatter, en form av plantering vartill hon var främsta upphovet.

Lutyens har definierat sina idéer på följande sätt: »Varje plan för en trädgård bör ha en ryggrad, en central idé, som ges uttryck i skönhet. Varje mur, stig, sten och blomma bör stå i relation till den centrala idén.»

Ifråga om Great Dixter samarbetade Lutyens med ägaren, Nathaniel Lloyd, själv kännare i allt som gällde trädgårdskonst.

Den gamla huvudbyggnaden från medeltiden rustades upp med varsam hand och fick en tillbyggnad som fint ansluter sig.

Detta skedde omkring 1910. Samtidigt lades trädgården ut efter de principer som ovan skisserats. Där finns gott om murar, stenlagda gångar och låga terrasser. Men arkitekturen är aldrig en huvudsak; den bildar tillsammans med formklippta idegranar — Lloyds specialitet — perennrabatter av sällsynt yppighet och rosengård en enhet med mycken charm.

»The sunk garden», ett mästerstycke i sitt slag, är N. Lloyds eget verk.

Vi möttes här av Mr Christopher Lloyd, son till Nathaniel, och själv en framstående trädgårdsman. Efter att med visst besvär ha hindrat de ivrigaste dendrologerna från att i botanisk iver trampa ned de ljuvliga blomsterängar, som flankerar gången fram mot byggnaden, beskrev han i

Fig. 3. Formklippt idegran och perennrabatter är utmärkande beståndsdelar i Great Dixters trädgård, som började anläggas 1910. — Clipped yew and herbaceous borders, formality and interesting planting are characteristics of Great Dixter.

Fig. 4. Nathaniel Lloyd anlitade arkitekten Lutyens för byggnader och trädgård. »The sunk Garden», perfekt i sitt slag, ritade han dock själv. — Sir Edwin Lutyens, the famous architect and the owner, N. Lloyd, worked together on the buildings and the garden. The latter made the sunk garden to his own design.

korta drag ställets byggnads- och trädgårdshistoria.

De som ville kunde sedan följa honom runt eller sprida sig i trädgårdens många olika rum. Det är någonting mänskligt, vänligt och beboeligt över denna anläggning, som hör till dem som bör kunna ge uppslag och idéer även för oss som arbetar under bistrare förhållanden.

G. A.

Vid entréen fanns en vacker vildäng med en del intressanta inslag. En orchidée, ängsnycklar, lyste vackert i purpur bland prästkragar och märkligt nog blåklint, som väl knappast hör hemma i den här sortens vildflor. En blå *Camassia* var intressant bland vackra gräsarter. På Great Dixter fanns ett stort sortiment Clematis. Inte mindre än 116 species eller underarter. Stora och små, randiga blå, randiga vita och randiga rosa. Där fanns även rent vita, rent blå och rent violetta.

Det var här vi första gången såg *Cornus kousa*, det amerikanska doogwoodträdet i vacker blomning. Synd, att detta vackra träd, eller snarare buske, inte skall vara härdigt hos oss. De enkelt konstruerade blommorna, fyra vita öppna blomblad, ger ett elegant intryck. »The sunk garden» hade en speciell charm. Bland annat växte här en dubbel, rosafärgad solvända tillsammans med några krypande småblommiga blåklockor. Prästkragebusken (*Olearia macrodonta*) upptog ganska stor plats, vacker, men tyvärr, även den omöjlig hos oss. En bred mäktig perenn rabatt blev vederbörligen beundrad, rosafärgad storvuxen vallmo och klargul Inula var väl det mest markanta inslaget. Det fanns mycket att se på Great Dixter, uppräkningen skulle kunna bli oändlig. Det mesta vackert, en del mera roligt än vackert.

L. T.

en interiör så trivsamt elegant och smakfull som man någonsin kunde begära. Den för några år sedan bortgångne ägaren, Christopher Hussey, var en känd konsthistoriker, som särskilt ägnade sig åt trädgårdskonstens historia. Hans intressen återspeglades överallt; i böckerna som låg framme i det vackra biblioteket, i konstverken där nytt blandades med gammalt och i den kärleksfullt vårdade 1800-talsinredning inte minst gästrummens, som väckte vår förtjusning.

Den värme och generositet med vilken Mrs Hussey tog emot oss kunde man inte missta sig på. Efter ett härligt te strömmade vi ut på terrassen. Man blickade ut över ett perfekt välskött stycke landskap där en blå atlasceder gav en utstuderad effekt och signalerade att det var människan som åstadkommit all denna harmoniska naturlighet.

På Scotney Castle blommade ännu rhododendron och azaleor i yppig prakt och dalgången ned mot det gamla slottets ruin gav just den anblick många säkert gått och längtat efter. Sällan har väl heller denna form av park, som ibland kan ge en övermättnad av färg presenterat sin rikedom på ett bättre sätt. Det är en »woodland garden» med gamla vackra träd som stomme, vars berömmelse man förstår. Man har också lagt an på träd med vackra höstfärger, vilket bidragit till denna.

Det gamla slottet revs delvis i mitten av 1800-talet. Det ansågs, förmodligen med rätta, vara osunt och vallgravens »miasmer» sjukdomsalstrande. Så förvandlades det i likhet med en del svenska kyrkor till »en passande ruin». Här om någonsin kan man också tala om »the pleasure of ruins». Rosor och klängväxter klär de vackra, grå väggarna och den romantiska utstrålningen bör kunna övermanna den krassaste teknokrat.

G. A.

Scotney Castle, Kent

nära Lamberhurst, ca 8 km SÖ Tunbridge Wells.
Tillhör National Trust, bebos av Mrs Hussey.

Scotney Castle blev en av resans stora upplevelser. Efter Sissinghurst, som gjort ett så starkt intryck måste väl det mesta bli en antiklimax kunde man förmoda. Men eventuella farhågor kom här på skam. Redan »driven» fram mot byggnaden väckte förhoppningar. När man så trädde in i det till det yttre ganska tråkiga 1800-talshuset mötte

Lördagen den 12

Heaselands, Sussex

S Haywards Heath, ca 30 km SV Tunbridge Wells.
Tillhör Ernest G. Kleinwort.

Anläggningen är märklig genom att såväl byggnader som trädgård tillkommit strax före och efter kriget. I stort sett följer den traditionen och allt finns som bör finnas i en sådan anläggning och litet till: »woodland garden» med rhododendron

Fig. 5. Heaselands. Detalj av vattenträdgården. Denna och »the Wild Garden» med en rikedom av blommande buskar, var kanske det intressantaste här. — Perhaps the most interesting at Heaselands were the Water Garden and the Wild Garden with a profusion of flowering shrubs.

Fig. 6. En bro av rör eller räls över ha-ha-diket spärrar vägen för boskapen. Bilden från en modern anläggning — Heaselands. — A cattlegrid over the ha-ha at Heaselands.

av skilda slag, vattenträdgård, vackra borders. Allt är perfekt välskött av en skotsk trädgårdsmästare med otidsenligt talrik arbetskraft till förfogande.

Aldrig mötte vi väl en så entusiastisk värd som på Heaselands. Ernest G. Kleinwort är trädgårdsamatör i ordets egentliga mening och på hans glädje att få ta emot gäster, som kunde antas vara förstående, kunde man ej ta miste. Det som låg honom varmast om hjärtat, »the woodland garden» presenterade sig dock ej nu i allra fördelaktigaste skick. Det mesta av de blommande buskarna, framför allt azaleor och rhododendron hade blommat över. Artrikedomen var mycket stor. Kanske hade samlarintresset rätt ofta segrat över estetiska principer. Detta föreföll dock vara den intressantaste och mest lyckade delen av anläggningen.

De stora perenngrupperna verkade litet lösligt infogade i sammanhanget och i en »sunk garden» närmast huset prunkade begonior på ett sätt som skulle glatt anhängare av »the gardenesque» un-

der förra seklet men bragt William Robinson till ursinne.

Det ganska blåsiga läget hade motiverat läplanteringar och skyddade platser intill byggnaden, som föreföll väl genomtänkta. Man kunde också beundra trädgårdsrum, omgärdade av murar och häckar. Sättet att dölja en swimmingpool bakom murar och lägga en annan under tak med kakaduor i ett aviarium till närmaste grannar var tilltalande.

Några upptäckte den välskötta kökträdgården, också den bakom murar, sådant kan vara skönt.

Medan värden ännu förevisade dammen med sällsamma fåglar i ett hörn av trädgården för en skara trogna lyssnare, hade Mrs Kleinwort som älskvärd värdinna sett till att butlern serverade kaffe till våra sedvanliga sandwichar på en av de behagliga läplatserna.

Kanske var trädgårdsupplevelserna här av blandat slag, men mottagandet glömmer man inte.

G. A.

En magnifik klängande hortensia (*Hydrangea petiolaris*) hälsade oss välkomna denna strålande vackra dag. Heaselands är känt för sina rhododendronplanteringar, och de motsvarade alla förväntningar. Vi promenerade i timmar omkring i de enorma buskagen av rhododendron i en oförglömlig färgkavalkad. Huvudbyggnaden ligger högt, och en kolossalt välskött gräsmatta sluttar ner mot en gles barrskog, där ägaren fortfarande håller på att experimentera ut nya rhododendronspecies. Hela anläggningen andades perfektionism, ingenting var lämnat åt slumpen. Varje träd, varje buske, varje blomma var speciellt utvald att passa samman med sin omgivning i färg och form. En swimmingpool var omsorgsfullt gömd bakom murar överklädda med praktfulla klängrosor. En liten porlande bäck i dalgången nedanför gräsmattan, strax intill tallskogen, gav ett rogivande intryck. I en liten klippträdgård fanns vackra perenner i lugna färger. Vilsamt i allt det färgsprakande rödvioletta. På en sluttning stod ett exemplar av det intressanta ambra-trädet (*Liquidambar styraciflua*) med sina klöverbladsliknande löv. Här stötte vi på det så kallade Ha-ha-diket, en otroligt fiffig anordning, som låter boskap beta endast några hundratal meter från välskötta gräsmattor och som skapar en ostörd utblick över ett pastoralt landskap. Inga fula stängsel skiljer betesmark från trädgårdar. Här var det alldeles speciellt vackert, då blicken kunde vandra över ett mjukt landskap, som småningom slutade i ett grönblått band av skog vid horisonten.

L. T.

Nymans, Sussex

nära Handcross, ca 30 km SV Tunbridge Wells, vid väg B 2114.
Tillhör National Trust, bebos av the Countess of Rosse.

När vår förening 1935 besökte England bedömdes Nymans av professor Nils Sylvén vara höjdpunkten ur dendrologisk synpunkt. Ehuru vår färd berörde helt andra ställen f. ö. är det möjligt att vi kommer att anse detsamma.

Den nuvarande anläggningen började ta form under senvictoriansk tid. Det har sagts att man här ser inflytandet från William Robinson, som pläderade för att främmande växter skulle acklimatiseras i en naturlig miljö samt Gertrude Jekyll, perennrabattens skapare. Genomförandet av deras tankar möjliggjordes genom »plantcollectors», som under 1800-talet försåg marknaden med ett allt rikare sortiment växter från alla världens hörn.

Verket påbörjades av Mr L. Messel och fullföljdes av sonen Colonel L. C. R. Messel. Den senare var värd för dendrologerna vid förra besöket. Far och son Messel gav form åt anläggningarna. För att ge dem innehåll hade de tillgång till en utomordentligt skicklig trädgårdsman, James Comber, vars son f. ö. var en känd »plantcollector» i södra hemisfären. Tillkomsthistorien ger i ett nötskal en bild av engelsk trädgårdskonst runt sekelskiftet.

Anläggningen omfattar omkring 30 acres. Parken har ett stort och representativt sortiment av rhododendronarter och andra blommande buskar. Det finns en muromgärdad trädgård med formklippta idegranar och perennaborder. Ett pinetum, en hedträdgård och ett arboretum för andra träd samt en »rock garden» hör också till sevärdheterna.

Det gamla herresätet i grå kalksten brann till större delen efter kriget men klängväxterna överlevde märkligt nog branden och ruinen är klädd med rosor, Wistaria och mycket annat.

Colonel Messels dotter, the Countess of Rosse, fullföljer hans verk under National Trusts hägn och bor vissa tider på Nymans.

Lady Rosse hade brevledes beklagat att hon ej

Fig. 7. Herrgårdsbyggnaden vid Nymans har brunnit i sen tid. Nu är den ett romantiskt inslag i den märkliga anläggningen. — The great Hall at Nymans burnt down some twenty years ago. The plants growing over the soft grey stone were not killed and the ruin adds to the beauty of this magnificent garden.

kunde ta emot personligen vid vårt besök, men den vänlige trädgårdsmästaren, Mr Nice, var väl förberedd och det blev en mycket instruktiv vandring genom denna sällsynt rikhaltiga park och trädgård. Kanske gjorde den ändå inte samma intryck som den tycks ha gjort trettiosex år tidigare. Rikedomen på sevärdheter i detaljer var kanske ibland till men för helheten. Förhållandena är också andra nu än då. Skötseln av ett ställe som Nymans måste erbjuda stora problem.

Wakehurst Place stod härefter på programmet. Då svårigheter uppstod beträffande detta besök valdes i stället Sheffield Park, vilket visade sig vara en i allo lyckad improvisation.

G. A.

På eftermiddagen nådde vi *Nymans,* även detta en anläggning med ett vackert och rikt sortiment rhododendron. Cistus, den lilla väldoftande buskliknande örten, så vanlig i hela Medelhavsområdet, växte här i skiftande färger och tycktes trivas ypperligt. En annan bekant från Medelhavsfloran dök också upp, trädljungen (*Erica arborea*). En underbar rabatt av blå *Iris sibirica* tillsammans med ett draperi av blekblå blåregn (Wistaria), som vällde fram över en pergola, var en fantastisk upplevelse.

Strängt taget fanns här allt vad en dendrolog önskade finna av buskar och träd. Allt i gigantiska exemplar. En liten uppräkning: En kolossal kryptomeria (*Cryptomeria japonica*), som från sommargrönt skiftar till rödviolett under vintern, det märkliga duvträdet (*Davidia involucrata*) med sina bländvita högblad som erinrar om näsdukar eller duvor om man föredrar den liknelsen, båda härdiga hos oss. Det ovanliga *Nothofagus*

Fig. 8. Broadlands. Bakom orangeriet vars tempelfasad syns här, hade en swimmingpool föredömligt inpassats. Park och trädgård hade en lugn värdighet, som tilltalade alla. — Broadlands. The orangery. The serenity of the magnificent park was impressive.

med sin gråstrimmiga stam, *Sophora japonica* och trumpetträdet (*Catalpa speciosa*), som med sina jättestora ärtskidor är så lätt att känna igen. Strax vid entrén reste sig det höga chileanska eldträdet (*Embothrium coccineum*) raffinerat ur ett mörkt buskage, vackert och exotiskt med sina eldröda blommor i färgen som vår åkervallmo. De formklippta idegranshäckarna var i mitt tycke mera intressanta än vackra. Den lilla hedträdgården var som ett smycke, den fina doften av lavendel, cistus, rosmarin och rosor, kommer jag alltid att förknippa med en solig försommardag på Nymans.

Sent på eftermiddagen kom vi till *Sheffield Park* ganska trötta. Men den vackra anblicken av parken och slottet livade omedelbart upp oss dendrologer. Här fanns det rhododendron i ett bedövande överflöd. Vackert, otroligt vackert, men plötsligt uppträdde det hos oss något som kan kallas »rhododendronmättnad». Men det fanns så mycket annat i denna park. Kalmian, en osedvanligt vacker buske med starkt rosa blommor, svår att driva hos oss, blev uppriktigt beundrad. Trädurvalet var rikt. Sumpcypressen (*Taxodium distichum*) med sina lustiga knän av luftrötter speglade sitt skira lövverk i en damm. Det mäktiga mammutträdet (*Sequoiadendron giganteum*) fanns i flera exemplar. Bland mina anteckningar står *Picea breweriana* med ett utropstecken efter, ett ur botanisk synpunkt rart barrträd. Den märkliga paraplygranen (*Sciadopitys verticillata*) växte här och så en gammal bekant, Pseudotsugan eller som vi kallar den Douglasgranen. Sheffield Park bestod med andra ord inte bara av rhododendron och gudskelov för det.

L. T.

Söndagen den 13

Broadlands, Hampshire

nära Romsey, ca 5 km NV Southampton.
Tillhör Earl Mountbatten of Burma.

Parken är ett verk av Capability Brown och från 1700-talet härrör också de muromgärdade trädgårdarna. Förutom de associationer Broadlands kan förmedla åt historiskt intresserade personer, såväl engelsmän som andra har det särskilda och uppenbara anknytningar för svenskar.

Broadlands är ett dokumenterat exempel på att Brown även verkade som byggnadsarkitekt. På 1760-talet lät Lord Palmerston i vars familj egendomen då sedan länge befann sig, helt bygga om den gamla 1500-tals byggnaden, vilket skedde efter Browns ritningar. I sitt nuvarande skick är den dock till stor del ett verk av Henry Holland.

G. A.

Broadlands lyste i sol på söndagsmorgonen. En mirakulöst välskött gräsmatta imponerade, likaså

Fig. 9. Longford Castle. Det originella 1500-talsslottet har svensk anknytning. Den viktorianska formträdgården leker Italien och den välskötta parken bär Capability Browns signum. — Helena Snakenborg, a Swedish lady, married to Thomas Gorges, built the castle in the 16th century. The formal garden is Victorian, and the park was laid out by Capability Brown.

några solitära cedrar, giganter helt enkelt. Men det finaste var ett tempelträd (*Gingko biloba*), det största jag någonsin sett, ett märkligt träd, en levande fossil, med kraftiga grenar rätt utifrån stammen. Gingko, som annars gärna pressar grenarna upp mot stammen, hade här en helt annan form. Intressant var även den lilla, av låga murar inrutade trädgården, med några urgamla vita mullbärsträd (*Morus alba*). En av vårt eget lands raraste växter, den intensivt gröna hjorttungan, (*Asplenium scolopendrium*), hade här en massförekomst. Denna ört, som jag en gång reste 30 svenska mil för att få se. En trevlig idé var de många träd planterade av prominenta gäster — mest kungliga förstås. Dessa träd voro försedda med en liten metallplatta med namnen på dem, som planterat dem. En »trädgästbok» helt enkelt.

L. T.

Longford Castle, Wiltshire

ca 3 km S Salisbury.
Tillhör the Earl of Radnor.

Longford Castle nåddes efter en vacker resa genom det böljande sydengelska landskapet. Tyvärr tog vi miste på vägen och kom en bra stund efter utsatt tid. Förargligt eftersom lord Radnor med familj väntade på oss. Det unga värdfolket hade rätt nyligen flyttat in i slottet efter den förre lordens bortgång. Att lämna ett trivsamt hem med en älskad och lagom stor trädgård för den ganska bisarra gamla statussymbol som Longford Castle utgör, måste innebära en stor självuppoffring. Men detta slags pliktuppfyllelse mot traditionen tycks vara självklar bland många engelska aristokrater.

Slottet, liksom dess byggnadshistoria, har många egenartade drag av speciellt intresse för svenskar. Några korta upplysningar härom må därför vara motiverade. De är grundade på uppgifter, som lantbruksrådet Miles von Wachenfelt välvilligt ställt till förfogande. Han har studerat ämnet ingående och har själv ofta gästat Longford under gamle lordens tid.

Byggherrar var Thomas Gorges och hans maka Helena Snakenborg Bååt, från Fyllingarum i Östergötland, som kom till England helt ung i egenskap av hovdam till Cecilia Vasa när denna gästade drottning Elisabeth. Hon var först gift med Lord Northampton, bror till Anne Parr, en av Henrik VIII:s olyckliga gemåler. Efter den förste mannens död gifte hon rätt snart om sig med Thomas Gorges, som ägde Longford.

Lady Northampton — hon kallades enligt tidens sed fortfarande så — uppeggade sin make — »inticed her husband» till att bygga ett ståtligt slott för att kunna ta emot drottningen.

Byggnaden gavs en triangulär grundform med tre längor kring en borggård. I varje hörn finns ett torn och på borggården stod en gång ytterligare ett, det mäktigaste, som symboliserade Gud, medan triangeln symboliserade treenigheten.

Det väldiga bygget blev naturligtvis dyrt men finansieringen klarades på ett tursamt sätt. Ladyn

Fig. 10. Stourhead. Ett konstgjort klassiskt landskap från 1700-talets mitt. Utsikt över bron mot Pantheon. — A manmade, classical landscape practically unchanged since the 18th century. The turf bridge and Pantheon.

fick nämligen tillstånd att bärga en av spanska armadans förlista galleoner. Den innehöll last av silver och järntackor vars värde mer än väl räckte till.

1591 stod slottet färdigt, och med tiden har båten i det Bååtska vapnet, inhugget över porten, i folkfantasin kommit att föreställa den spanska galleonen.

På 1700-talet kom egendomen i den nuvarande ägarens familj. Under 1800-talet överbyggdes borggården och förvandlades till konstgalleri.

Det är inte vilket konstgalleri som helst, det kunde vi förvissa oss om under Lord Radnors ledning. Trots att han var svårt handikappad av polio och endast kunde gå med käppar tog han två grupper på vandring runt huset och visade allt med stor entusiasm och sakkunskap.

Här är ej platsen att närmare ingå på detta, men så mycket bör sägas, att konstverken satt tätt som i en frimärkssamling på väggarna och att där fanns högklassiga verk av Rubens, m. fl.

Ett hade nyligen gått under klubban för en i sådana sammanhang tidigare aldrig uppnådd summa, förmodligen till arvsskattens likviderande. Man gladdes åt att sådant även i framtiden såg ut att kunna klaras utan att några märkbara luckor uppstod.

Bland interiörens klenoder fanns en, som också hade svensk anknytning. Det är »the Imperial Steel Chair», ett svenskt krigsbyte från Prag. Kejsar Rudolf II hade fått denna märkliga ståltron med praktfulla ciseleringar av staden Augsburgs borgare. Den hamnade så småningom hos en svensk köpman och samlare i London, Gustavus Brander, som på 1700-talet sålde den till lord Radnor.

Trädgården gjorde mot bakgrunden av vad vi tidigare sett i den vägen ett blekare intryck. I rättvisans namn måste dock sägas att den stora blomsterparterren ej var till sin fördel vid denna årstid.

Den är intressant som exempel på de Italien-inspirerade formträdgårdar, som blev moderna under den victorianska tiden. I något förenklat skick fanns här fortfarande parterrplanteringar kvar, som mest påminde om tårtsnitt, nu dock med mera tonvikt på perenner än utplanteringsblommor. Den strikta ramen — idegranshäckar klippta som arkader, terasser, urnor och skulpturer och annat i vackert arbetad och åldrad sten, gav dock karaktär åt anläggningen hur pastischartad den än må vara.

G. A.

Måndagen den 14

Stourhead, Wiltshire

ca 5 km NV Mere, 30 km S Bath.
Tillhör National Trust.

Stourhead är ett av de bästa och tidigaste exemplen på en park i den landskapsstil som uppstod i England under 1700-talets första hälft. Den hör också till dem som förändrats minst genom århundradena.

Fig. 11. En av de många dekorativa detaljerna i Stourheads park. — »The Paradise Well», one of many decorative details at Stourhead.

Egendomen förvärvades 1714 av en rik bankir, Henry Hoare. Sonen, som också hette Henry, byggde en ny huvudbyggnad och anlade den berömda parken. Detta var i början av 1740-talet innan »Capability» Brown kommit i ropet. Stourhead anses också vara ett originellt och av ägarens personliga insatser präglat verk.

Den nya, fria parkstilens ursprung har sökts på många håll. En var säkert den klassiska bildningstradition, som levde starkare i England än på många andra ställen i Europa. Det antika Grekland och Rom levererade idealen, via Palladio när det gällde arkitekturen, och via landskapsmålare som Poussin och Claude Lorrain, när det var fråga om landskapets utformning. Hoare nämner vid ett tillfälle Poussin som förebild. Kanske är det något mer än detta. Den engelske konsthistorikern Kenneth Woodbridge har följande tolkning i sin studie av Stourhead:

»... konsten är en symbolskapande verksamhet, som ger en yttre form åt inre tillstånd därför att detta är det enda sätt på vilket de kan erfaras och tillgodogöras. Symboliska former som är rika på associationer, kristalliserar idéer och känslor vilka annars undgår att definieras. Deras existens möjliggör för individer, vilkas egna vaga tankar annars ej kommer till uttryck, att delta i en kollektiv ritual tillsammans med andra, vilket vi kan skönja i några av Henry Hoares senare brev... Henry skapade ett område inom vilket rörelse ej endast var möjlig utan nödvändig... På detta sätt redogjorde han — medvetet eller ej — för sin resa genom livet från Moderns Tempel till Hjältens och till slut till templet ägnat Apollo, uppbyggaren, odlaren och Ljusguden...»

Vad man ser i Stourhead är ett konstgjort landskap. En målning av ett klassiskt landskap översatt i tre dimensioner, med tempel och allt.

Hoare började med att dämma upp floden Stour så att en sjö bildades. De omgivande kullarna planterades med bok och tall, och försågs med byggnader i klassisk stil. Här finns tempel till solen och Flora, och ett Pantheon; grottor med skulpturer och en vackert välvd bro. Men också den gamla kyrkan och ett litet gotiskt torn från 1300-talet har komponerats in i bilden.

Redan under slutet av 1700-talet började man plantera in exotiska träd och buskar och nu dominerar sådant, inte minst rhododendron på ett sätt som knappast är förenligt med det klassiska landskap man en gång föreställde sig.

Ett milt regndis låg över Stourhead vid dendrologernas besök. Kanske förstärkte det bara den egendomliga charm, som platsen utstrålar. Den sluter sig kring sig själv och vandraren får sina begrepp förvillade både till tid och rum.

Den som inte lät sig förvillas kunde med hjälp av den förträffliga handledning som tillhandahölls identifiera en mängd dendrologiska märkvärdigheter. Inte mindre än 178 nr finns upptagna i katalogen.

G. A.

Stourehead, med de märkligaste grottor och tempel skickligt inplacerade i en otroligt yppig natur,

Fig. 12. Ammerdown. Resignerad sekreterare väntar på eftersläntare i grindhålet. Den fina övergången från trädgården till parkens ängsmark är kännetecknande för Lutyens. — The charming transition from formal garden to park and meadow is a feature of Lutyens.

hade inte mycket att bjuda en florist, men för en dendrolog fanns det desto mera. Kring en liten vacker sjö utbredde sig en härlig park med ett träd- och buskmaterial, som nära nog var fulländat. Ingenting var placerat på måfå. Ljusgrönt löv stod vackert mot dunkelgrönt barr, hängande grenar mot uppåtsträckta grenar, gult mot blodrött, finflikigt mot helbräddat och här och var ett smycke av prunkande rhododendron. Allt tillsammans bildade en vacker helhet och det är svårt att dra sig till minnes något speciellt. De välvuxna tulpanträden (*Liriodendron tulipifera*) med sina rödgula, om tulpaner påminnande blommor, som stod på en udde i sjön och gav en vacker spegelbild, minns jag dock gärna. Det var något trolskt över Stourehead, ett romantiskt sceneri, ja varför inte — en Midsommarnattsdröm.

L. T.

Tisdagen den 15

Ammerdown Park, Somerset

nära Radstock, ca 5 km S Bath.
Tillhör Lord Hylton.

En stor formträdgård med klippta idegranshäckar, vars intressantaste del ritats av Sir E. Lutyens. Andra sevärdheter är orangeriet från 1700-talet, fontäner och terrasser från vilka man har utblick över park och bokskogar.

Lord Hylton, en ung man med trevligt utseende mötte på gården och berättade om gårdens historia och om anläggningarna. Som så ofta i England hade en 1700-talspark slukat det mesta av vad som kan ha funnits av tidigare anläggningar. Den kröp på gårdssidan långt inpå knutarna. Ett praktexempel på ha-ha-dike hindrade betesdjuren från att närmare bekanta sig med byggnaden. På

Fig. 13. Ammerdown med trädgård ritad av Sir Edwin Lutyens i början av detta sekel. De magnifika idegranshäckarna bildar sköna rum. — The formal yew gardens designed by Lutyens also includes orangery, terraces, statuary, fountains etc.

dennas andra sida låg trädgården där Lutyens skickliga formgivning fanns att beundra. De stätliga häckarna bildade väggar i rum med fina proportioner, men blomsterprakten hade måst inskränkas betydligt av praktiska och ekonomiska skäl. Övergången från trädgården till parkens ängsmark var ett av de många charmfulla drag i anläggningen, som man kommer att minnas.

G. A.

Tisdagens första mål var *Ammerdown*, ett rätt litet slott i en vacker, kuperad omgivning. Höga formklippta idegranshäckar av den typ som fanns här hade vi inte stött på tidigare, intressanta, men säkerligen fruktansvärt arbetsamma. Vi såg en stegkonstruktion, som tydligen användes vid klippningen, men även med detta hjälpmedel måste det vara krävande att forma dessa häckar. Framför slottet växte två Judaträd (*Cercis*), dock inte av den i Frankrike och Italien så vanliga formen, som blommar på bar kvist. Dessa träd blommade nu och hade ett mycket vackert bladverk.

L. T.

Longleat House, Wiltshire

ca 6 km SV Warminster, ca 20 km SSV Bath.
Tillhör the Marquess of Bath.

Slottet från senare hälften av 1500-talet, är ett storslaget exempel på elisabethansk arkitektur. Det inre är praktfullt och innehåller bl. a. ett utomordentligt värdefullt bibliotek med Shakespears »First Folio» som främsta bibliofila raritet.

Rariteter av botaniskt och trädgårdshistoriskt slag påträffas också på Longleat: ett värdefullt arboretum och rester av en Tudor-trädgård bl. a.

Parken, som anlades på 1750-talet, uppslukade dock det mesta av en gammal förnämlig »formal garden». »Capability» Brown, den nya anläggningens skapare anses här ha gjort ett av sina bästa arbeten.

En samtida — Mrs Delaney — skriver 1760 följande om Longleat:

»Det är inte mycket förändringar i huset, *men trädgårdarna finns ej mer!* De har ersatts av en fin gräsmatta, en slingrande flod, skogklädda kullar, grusgångar i bukter kring buskpartier, *allt har moderniserats* av den uppslagsrike och mycket eftersökte Mr Brown! Det är planer på fler förbättringar. Lord Weymouth är så förtjust i platsen att han endast med motvilja lämnar den.» Lord Weymouth, ägaren som satt igång med allt detta, var en ivrig dendrolog. Tidigt på 1700-talet hade han till England infört *Pinus Strobus*, Weymouth-tallen, uppkallad efter honom. Det första exemplaret fanns länge i denna park.

Om »Capability» Brown i dag finge stiga ned från sin himmel och besöka Longleat skulle han känna igen en hel del av vad han där en gång skapade. Av de tusentals träd han planterade

Fig. 14. Longleat House. Lancelot Browns väldiga park är nu full av afrikanska djur. Närmast slottet mera formbundna anläggningar anlagda efter kriget. Arkitekt Russel Page. — The Brownian landscape now crowded with african animals. Near the house formal gardens by Russel Page.

skulle han nu återfinna många som veritabla jättar. Men han skulle också förbluffad få uppleva, att massor av afrikanska djur strövade omkring i de bukoliska ängderna kransade av ek och bok.

Longleat House och hela den väldiga, omgivande parken är nämligen förvandlad till en kombination av »stately home», tivoli och djurpark vars förevisande är en lukrativ affär, en av de största i sitt slag i England. Det var intressant att se hur en slottsägare på detta sätt slår mynt av annars oräntabla och fruktansvärt kostsamma byggnader med omgivningar.

Giraffer, antiloper och lejon, alla i stora mängder och skenbart framförda i frihet, utgör en förvånansvärt naturlig syn i parklandskapet.

Färden genom babianernas område är en grotesk upplevelse. Buss- och biltak äntras av tjogtals mandriller, som alla kämpar om att bli ensamma herrar på täppan. Det är en brutalt komisk syn, som enbart den förmodligen anses värd biljettpriset, bortryckta backspeglar, rispor och träck.

Under semestertid lär bilkön genom parken med dess djur ta bortåt fyra timmar. För oss tog det väl en halv med avstigning på ofarliga ställen bland fromsinta giraffer. Annars är sådant strängt förbjudet. Hela området och de olika djurslagen inhägnas av väldiga stängsel vid vars portar vakter förklädda till »white hunters» i kaki posterar med den (laddade?) elefantbössan inom räckhåll.

Väl framme vid den enorma parkeringsplatsen har man ett välrustat nöjesfält som närmsta granne och på väg till slottsentrén ståtliga längor med stall och vagnbodar, nu upptagna av hoppfullt rasslande enarmade banditer.

Att skildra slottets innandöme skulle föra för långt. Det må vara nog sagt att det motsvarar förväntningarna ifråga vackra konstverk och möbler, intressanta porträtt och föremål med historisk anknytning — engelsmän stannar med särskild förtjusning inför den gamla praktkaross, som den nuvarande ägaren och hans hustru nyttjade vid drottningens kröning.

Slottets närmaste omgivningar har mycket av intresse, om man bortser från den skönhetsfläck som nöjesfältet utgör. Den lilla sjön — »Capability» Browns verk — kan avnjutas som den är, men den som vill studera de där boende sjölejonen och delfinerna kan göra en tur i eleganta slupar.

Den trädgårdsintresserade har dock mera utbyte av orangeriträdgården med vackra häckar, eller den muromgärdade trädgården — en rest från gamla tider — där vita påfåglar paraderar. Griftegården för hundar och andra husdjur i ett hörn har en anspråkslös värdighet, som man skulle önska många riktiga kyrkogårdar.

Trädgården förföll mycket under kriget men har på senare år nyplanerats av the Marquess of Bath i samråd med den kände trädgårdsarkitekten Russell Page.

G. A.

Fig. 15. Sequoiadendron giganteum i Westonbirts storartade arboretum. — The Westonbirt Arboretum was a great experience for the Swedish Dendrologists.

Onsdagen den 16

Westonbirt Arboretum, Gloucestershire

ca 25 km N Bath.
Tillhör Forestry Commission.

Arboretet är ett av de främsta i England och har mycket intressant att bjuda på inte minst ifråga om barrträd. Det anlades av Robert Stainer Holford 1829 med hjälp av landskapsarkitekten W. S. Gilpin. Arboretet har under tidernas lopp utvidgats och kompletterats, men dess aktningsvärda ålder framgår av jätteexemplar bl. a. av coniferer.

Här mötte Mr Mitchell från Forestry Commission, som delade med sig av sitt vetande med stor entusiasm. Westonbirt är ett eldorado för den sanne dendrologen. Som så ofta i arboreta står träden ibland väl tätt, men man vore inte i England om inte det parkmässiga ändå vore tillgodosett. Här finns gläntor och breda »drives» och »rides», som öppnar imponerande perspektiv.

Planteringen har skett efter estetiska principer. I stort sett har man sökt sammanföra buskar och träd med hänsyn till de säsonger då de visar sig på vackraste sätt.

Vinter: blommande buskar, bark som är ovanlig till färg eller struktur.

Vår och sommar: blommande buskar och träd.

Höst: buskar och träd som har frukt eller bär eller vacker höstfärg.

Efter lunch hann många med en promenad i Silk Wood, en avskild men inte mindre sevärd del av arboretet.

G. A.

En stor upplevelse. Ett fascinerande, vackert och välordnat arboretum med en fantastisk massa arter. Det skulle föra alldeles för långt att beskriva allt det märkliga vi såg här. Låt mig endast nämna något av det, som jag omsorgsfullt antecknade. I första hand ett överväldigande sortiment av *Acer palmatum*, den lågvuxna lönnen med starkt flikiga blad, som kan förekomma i vilken färg som helst på färgskalan grönt till rött. Mängder av Katsura, (*Cercidiphyllum japonicum*) trädet med de underbara höstfärgerna, korstörnet trädet (*Gleditsia triacanthos*), som påminner något om Robinia i bladverket, grå Silverbuskar av olika arter (*Elaeagnus*), och sist men inte minst, den just överblommade *Paulownia tomentosa*. Vi vandrade över en ljusviolett matta av Paulowniablommor, det var något av en sensation, något vackrare finns inte. Vi såg vår egen Ornäs-björk, den flikiga *Betula verrucosa*, form *Dalecarlica* på en öppen äng och en bit därifrån en vacker grupp ädelcypresser.

På Westonbirt finns i den del som kallas Silk Wood något som kan kallas naturstig, en slingrande promenadväg, som bjöd på färgsensationer inom måttlighetens ram. Inte bara bjärt rhododendron alltså. Här stod en olvon-buske *(Viburnum)* i en otroligt rik blomning alldeles intill ett vingnötsträd (*Pterocarya fraxinifolia*) en asksläkting med hängande fruktställningar. Hela dagen tillbringade vi i detta oerhört givande arboret, en härlig dag med sol mellan lätta regnskurar.

L. T.

Torsdagen den 17

Stowe, Buckingham, Buckinghamshire

ca 3 km N Buckingham.
Tillhör Stowe School.

Stowe har kallats den engelska landskapsstilens palimpsest. Här kan mer eller mindre tydligt avläsas alla stadierna från barockträdgårdens formbundenhet till den fria landskapsstil, som var fullt utvecklad i England under 1700-talets senare hälft.

Sir William Temple, senare Viscount Cobham, var Stowes ägare under 1700-talets första hälft. Familjen hade då innehaft egendomen i ett par hundra år.

Han var en av Marlboroughs betrodda generaler och föll med honom i onåd när Tories övertog makten 1712.

Året därpå drog han sig tillbaka till familjegodset och ägnade sig åt dess förskönande. Under ledning av Charles Bridgeman genomgick trädgårdsanläggningarna en radikal förändring. Även om något av symmetrin i 1600-talsträdgården ännu levde kvar — mittaxeln underströks fortfarande — och en stor åttkantig damm fick behålla sin form — så fick omgivningarna en friare utformning. Detta stadium representerar en övergångsstil. Parken pryddes nu också av en mängd tempel.

Flera arkitekter bl. a. Vanbrugh och William Kent medverkade till detta. Den senares främsta insats gjordes dock beträffande parken. Bridgemans idéer vidareutvecklades. Allt skulle nu vara »natur», men en konstfullt kontrollerad natur. Det omkringliggande landskapet komponerades in genom att kringgärdade murar ersattes med osynliga ha-ha-diken. Alla raka linjer undveks och dammen förvandlades till sjö. Kent hade börjat sin bana som landskapsmålare. Här omsatte han måleriet i terrängen.

Tredje steget i utvecklingen representeras av »Capability» Brown, som gjorde sina lärospån på Stowe, men som sannolikt efter Kents död självständigt arbetade vidare. Med honom togs steget fullt ut till skapandet av ett »naturligt» landskap. Han behärskade den stora skalan till fulländning, men har beskyllts för enformighet. De väldiga trädgrupperna och grandiosa utblickarna imponerar, medan Kents skapelser utmärker sig för mera intimitet och charm.

Slottet växte i takt med parken. Vanbrugh och Robert Adam anlitades för detta.

Lord Cobhams nevö och efterträdare, Earl Temple, lät den franske arkitekten G. F. Blondel ge slottet den sista touchen, bl. a. förändrades fasaderna, som nu blev om möjligt magnifikare än tidigare.

Omkring 1790 var allt i stort sett fullbordat; därefter har egentligen inga störande tillägg gjorts vad parken beträffar. Detta gör anläggningen så märklig. Den ger oss en på det hela taget oförfalskad bild av hur de tre stora pionjärerna Bridgeman, Kent och Brown utvecklade sina idéer.

Förfallet har varit stort. Men ledningen för den skola, som nu är inhyst i det gigantiska slottet — 600 elever — har stor förståelse för anläggningarnas värde och med hjälp av allmänna me-

Fig. 16. Stowe. Det »götiska» templet från 1700-talet, ett kuriöst inslag bland många andra i klassisk stil. Helt moderniserat för turister, som vill bo där en tid. — »The Gothic Temple», one of many fabrics still existing.

Fig. 17. Stowe. Monument över engelska stormän. Mr Clark (i förgrunden), lärare vid skolan och expert på parken, var en lysande guide. — Mr Clark, our charming and expert guide at Stowe showing the »Temple of the British Worthies».

Fig. 18. Stowe. Det väldiga slottet — nu pojkskola — från parksidan. Här föddes och utvecklades den engelska parkstilen. — Stowe has been called a palimpsest of the English Landscape School.

del, donationer osv, har man nu en rullande plan för deras återställande. De otaliga templen och alla andra byggnadsverk i parken måste dra orimliga kostnader. Men intresset är brinnande inte minst hos en av lärarna, Mr Clark, som är stor kännare på området. När eleverna tröttnat på kricket, rugby och golf! — banan mitt i parken — får de hjälpa till med röjningsarbeten. Det är inte det minst populära.

Det är lång väg mellan Cheltenham — vår sista anhalt före London — och Stowe. Två timmars bussresa ungefär. Denna exkursionsdag hade resenärerna därför efter omröstning delats upp i två grupper. Den mest trädgårdshistorikt intresserade av dessa startade tidigt till Stowe för att därefter besöka Hidcote och Kiftsgate, medan de övriga »endast» besökte de senare platserna.

Redan att nalkas Stowe är en upplevelse. Slottet annonserar sin existens redan på långt avstånd genom dubbla alléer — delvis nyplanterade — portaler och ståtliga grindpaviljonger. Väl inne på den väldiga gården, man kan här endast jämföra med Drottningholm eller liknande slott, omhändertogs vi av Mr Clark. I den centrala kupolsalen fick vi en första orientering om byggnaden och byggherrarna. Det är ett mäktigt och välbevarat rum, som inte nämnvärt kunde störas av den ganska rysliga, moderna konst, som för tillfället utställdes där.

Parken var dock huvudsaken för oss. Här är det fråga om mycket mera än enbart trädgårdskonstens historia. Dess upphovsman hade en filosofi — här är detta modeuttryck verkligen på sin plats — och hans engagemang i Englands politiska historia återspeglas i parkens utsmyckning med tempel och monument.

Under en dryg timmes promenad gav oss Mr Clark en inblick i allt detta. Uttömmande kunde den inte gärna vara, men en mera elegant, spirituell och lärd introduktion i ämnet kunde man inte begära.

I rätt stämning kunde vi därefter äta våra smörgåsar med utsikt över »the Grecian Valley» med »the Temple of Concord and Victory» skymtande i bakgrundeen.

Hidcote Manor Gardens, Gloucestershire

ca 3 km NÖ Chipping Campden.
Tillhör National Trust.

Hidcotes trädgård anses allmänt höra till det förnämsta som åstadkommits i engelsk trädgårdskonst under detta sekel. När Major Lawrence Johnston år 1905 började anläggningsarbetena fanns praktiskt taget ingenting som påminde om en trädgård på denna plats. Inte heller var terrängen särskilt gynnsam; en vindsvept kulle med ganska tung jord.

Hela anläggningen planlades efter då nya och originella principer. Den består av en serie små, häckomgärdade rum, vart och ett planterat på sitt sätt. Ändå finns här en helhet och en kontakt med det omgivande landskapet.

Om Hidcote är vackert och särpräglat som

Fig. 19. Hidcote. En följd av trädgårdsrum med olika karaktär utmärker denna trädgård. — One of the garden rooms at Hidcote—the »Bathing Pool Garden».

Fig. 20. Hicdote. Trädgården är berömd för sina vackra häckar i skiftande växtmaterial. — »The Long Walk» with fine hedges as everywhere in this garden.

trädgårdsarkitektur, så är det inte mindre givande ur botanisk och hortikulturell synpunkt. Major Johnston var en skicklig botanist, som samlade plantor från alla håll. Men detta var inget självändamål. Han utnyttjade sitt växtmaterial med utstuderad skicklighet och hans trädgårdsrum har i sin frodighet tycke av gamla engelska »cottage gardens».

Häckarna är ett särskilt kapitel. De består av idegran, avenbok, blodbok och mycket annat. Vackra effekter har på några ställen uppnåtts genom kombination av häckväxter i olika färgnyanser.

Här prövades för första gången blommande buskar som ersättning för enbart perenner i rabatterna, och buskrosor av gamla, halvt förgätna, sorter kom till användning igen. I denna anläggning finns mycket som givit trädgårdskonsten impulser. Här finns många lärdomar att hämta även för svenskar.

Victoria Sackville-West, som själv vid Sissinghurst skapade en berömd trädgård, vilken f. ö. har visst släkttycke med Hidcote, säger:

»Denna plats är en djungel av skönhet: en djungel kontrollerad av en enda vilja; en djungel, som aldrig tillåts urarta till enbart en djungel

men som alltid hålls inom gränser av en mästares hand.»

Dendrologernas besök gynnades av hyggligt väder. Under sakkunnig ledning och i smärre grupper — så måste denna trädgård avnjutas — genomgicks anläggningen. De flesta instämde säkert i Vita Sackville-Wests entusiastiska omdöme.

G. A.

Hidcote samma vackra dag framåt eftermiddagen, påminde osökt om Sissinghurst. Samma rumsindelning i trädgården, häckar och murar omslöt de vackraste blomsterarrangemang, samma omsorg vid val av växtmaterial för att färg och form skulle harmoniera. Omkring några vackra cedrar hade byggts upp en underbar och stor anläggning. Hidcote består av en mängd olika små trädgårdar omgivna av enormt välklippta avenboks- och idegranshäckar i varierande höjd. Jag såg även blodbok- och järnekshäckar, ibland alla trädslagen tillsammans i en häck, vilket gav ett lustigt färgintryck. Innanför dessa häckar fanns alla de blommor, som överhuvud taget kan trivas och växa i det vänliga engelska klimatet. Här och där stod vackra träd som solitärer och spred ett vackert skuggmönster. Robinia, Staphylea, Ailanthus och allt vad de heta dessa träd utan svenska namn. Men det var blommorna, som var Hidcote. Av alla dessa trädgårdar var det svårt att finna en, som var mera tilltalande än de andra. Jag minns bäst »The Old Garden», charmfull, rogivande med violer, fuchsior och geranium. Bland allt det övriga minns jag en rikedom på Viola-varianter, likaså en mängd liljor i vita och blekgula färger, ståtliga och intressanta. På en halvskuggig plats lyste höga primulor i intensiva gulröda skiftningar, och en enkel blodröd pion (*Paeonia peregrina*) lyste i en bård med enbart röda blommor. Här på Hidcote hade rosor planterats in bland perenner, vilket var både vackert och ovanligt. Hela Hidcote var en ovanlig trädgård med en säregen charm och skönhet.

L. T.

Kiftsgate Court, Gloucestershire

ca 5 km NÖ Chipping Campden.
Tillhör Mr och Mrs Binny.

Trädgården är belägen i en ganska brant sluttning där terrasserade gångar slingrar sig ned. Överallt har man en fin utsikt över Cotswolds kullar.

Här finns en rikedom på blommor, som är nästan överväldigande och man blir snart övertygad om att ägarna, kanske framför allt Mrs Binny, är lika skickliga som entusiastiska trädgårdsamatörer.

Rosorna imponerar kanske mest. Särskilt lägger man märke till många gamla buskrosor — en gång är kantad med häckar av *Rosa mundi* — samt den för platsen unika klängrosen som klär in ett träd till fem, sex meters höjd eller mer.

Längre ned i branten övergår trädgården i en »wild garden» tills man når en platå med vidunderlig utsikt, där en simbassäng komponerats in diskret och trivsamt på det mest föredömliga sätt.

Den grupp som tog det lugnt denna dag hade också förmånen av att vara inbjudna till te på Kiftsgate Court. Husets entusiastiska och mycket trädgårdskunniga värdinna hann dock med att visa även den grupp, som senare anlände från Hidcote efter besöket på Stowe, runt i trädgården. Eller snarare upp och ned. Ty den branta sluttning i vilken den ligger tvingar till veritabla klättringsövningar om man vill se allt. Där finns nämligen knappast en plätt där ej något intressant och roligt växer. Slutligen hamnade emellertid de flesta nere vid swimmingpoolen — vackrare kan en sådan inte placeras — där man njöt av utsikten.

Tyvärr var rosorna ej utslagna. Den berömda klängrosen klättrande högt upp i ett träd måste dock alla beundra.

Kiftsgate var en upplevelse på mer än ett sätt och man fick ännu en gång anledning att reflektera över de skickliga amatörernas betydelse för engelsk trädgårdskonst — nu som förr.

G. A.

Denna dag hade mycket att bjuda. *Kiftsgate,* sista programmet för dagen, var även det en stor upplevelse. Här såg jag den största ros jag har sett och sannolikt kommer att få se. Något större finns inte. Högt uppe i mäktiga träd klättrade denna blekrosa klängros, tyvärr ännu inte i full blom. Den utgjorde en dominerande del av denna intressanta trädgård där huvudintresset hade lagts på rosor. Kiftsgate hade en alldeles egen ros dessutom, vackert rosafärgad. Trädgården ligger på en brant sluttning och nedanför öppnar sig ett mjukt pastoralt landskap. Strax intill en swimmingpool växte vackra Abutilon-träd med rosa, vita och gulaktiga blommor. Vår fönsterkarms

Fig. 21. Batsford Park. Sällskapet i ösregn bland idel dendrologiska märkligheter. — The Swedish Dendrologists got a splendid reception at Batsford Park. It was a great day from every point of view although the rain was pouring down.

blomsterlönn utflyttad i naturen, där den tycktes trivas ypperligt. Kiftsgate skall jag minnas som en skymningsträdgård i rosendoft.

L. T.

Fredagen den 18

Batsford Park, Gloucestershire

några km NV Moreton-in-Marsh.
Tillhör Lord Dulverton.

Egendomen tillhörde tidigare Lord Redesdale, som på 1850-talet var ambassadör i Tokio. I Japan utvecklade han sig till expert ifråga om bambu och från detta land och Mindre Asien hämtade han inspiration för anläggningen på Batsford. Sir Joseph Hooker, framstående botanist och chef för Kew Gardens, var en av hans närmaste vänner och bistod med värdefulla råd.

Parken ligger i en ganska brant sluttning. Ett högt beläget källflöde förvandlades till en bäck som forsar ned över stenblock som med stor möda släpades till platsen med hästforor.

Längs bäcken planterades en stor samling bambuarter, som trots att mycket försvunnit, lär vara en av de botaniskt mest intressanta i England.

Mängder av exotiska träd och buskar har grupperats på ett artistiskt sätt, och intrycket av fjärran-östern-landskap förstärkes av ett japanskt »resthouse», bronsskulpturer av hjortar, en Buddhabild m. m.

Den nuvarande ägaren är en kunnig och entusiastisk dendrolog och trädgårdsälskare. En stor mängd nya träd av intresse har planterats och en »rock garden» anlagts sydväst om huset. Anläggningen lär nu omfatta bortåt 900 arter av träd och buskar.

Vid ankomsten från Cheltenham efter en vacker färd började regnet falla. Men på trappan stod inte desto mindre lord Dulverton med hela sin familj, vänner och tillkallade experter. I grupper kring värden, den jovialiske skogvaktaren och övriga sakkunniga bestegs så den branta backen i alltmer hällande regn. För den sanne dendrologen mötte här upplevelser vid varje steg. Den som

hade mera sinne för en vacker park hade lika stort utbyte.

Så småningom drog sig sällskapet ned till herrgården nybyggd på 1880-talet, sedan en äldre byggnad strax intill rivits. I det inre flammade brasor, som tillsammans med utsökt gående lunch värmde den ganska genomblöta församlingen. Det blev en trevlig stund i sällskap med ett utomordentligt älskvärt värdfolk och det var också roligt att se en interiör så fulländat victoriansk att the Victorian Society bönfallit om aktsamhet vid den nyligen genomförda restaureringen.

G. A.

Precis som i Wisley, blev det i stort sett en språngmarsch genom en intressant anläggning med ovanliga och exotiska träd. Endast ett tiotal tappra dendrologer trotsade all vätan och besåg parken i sin helhet. Femtio-talet varianter av släktet *Acer* (lönn) och ungefär lika många *Quercus* (ek) studerades och diskuterades. Alldeles intill slottet stod ett egendomligt träd med ormlika fjälliga grenar, det ovanliga *Cunninghamia lancelota*. Någon i gruppen uttryckte vad vi alla tyckte — »en sådan ful rackare». Men det mesta på Batsford var desto vackrare. Inte minst utsikterna över de vida betesmarkerna. Givetvis avgränsades parken endast med Ha-ha-diken. Genom sin i viss mån orientaliska prägel skilde denna anläggning sig från det vi hittills hade besökt. Vackra bambubuskage intill en slingrande bäck med luftiga små broar, bronsskulpturerna och de jättelika, vitgröna magnoliablommorna förde tanken till ett fjärran-österlandskap.

L. T.

Sezincote, Gloucestershire

SV Moreton-in-Marsh.
Tillhör Sir Cyril Kleinwort.

Sezincote är en originell skapelse både vad park och byggnader beträffar. En herre som gjort sig en förmögenhet i Indien lät arkitekten Samuel Pepys Cockerell uppföra en byggnad i fantasifull indisk stil. Samtidigt — 1803 — anlades i samma stil trädgården och parken under ledning av Humphry Repton och Thomas Daniell.

Dendrologernas besök ackompagnerades av hällande regn, vilket inte hindrade Sir Cyril och hans hustru att ta emot på det älskvärdaste sätt i en regnutrustning som vi alla avundades dem.

I två grupper ledde de oss ner i vattenträdgården som på senare år planterats med blommande buskar och stora grupper av perenner. Sir Cyril är bror till Ernest Kleinwort på Heaselands, men kanske ej lika fanatiskt trädgårdsintresserad. Det föreföll som om hans lady här var den mest aktiva, av resultatet att döma också mycket kunnig. I varje fall var bäckravinen en vacker syn även i regn. Den yppiga vegetationen gav nog nu ett mera »indiskt» intryck än vad Repton en gång hade möjlighet att framtrolla. Längre upp i bäckfåran bortom en »indisk» bro ligger ett tempel som med hjälp av autentisk skulptur alluderar samma ursprung. Här upprinner ett av Temsens källflöden och samlas först i en dekorativ damm innan det fortsätter mot mindre exotiska nejder.

Parken, av bästa Reptonska märke, såg vi tyvärr ej så mycket av, men bakom regnridåerna kunde ändå något skönjas av de väldiga träden.

Ett skickligt inkomponerat nytillskott är en smal damm framför huvudbyggnaden, som också för tankarna till österns trädgårdskonst. Vi kunde beundra detta från en hästskoformad flygelarkad, som en gång fungerat som vinterträdgård.

G. A.

Fig. 22. Batsford Park. Lord Dulverton med medhjälpare. I bakgrunden från vänster Mr Mitchel (föreståndare för Westonbirt Arboretum) och Lord Norton. — Lord Dulverton (centre) had asked some specialists, Mr Mitchell from Westonbirt Arboretum (left) and Lord Norton (right) to help him to show the truly wonderful park.

Fig. 23. Sizincote. En sällsam byggnad i indisk stil från omkring 1800 med park och trädgård i samma anda. Här vinterträdgården och en i modern tid tillkommen parterr, som knyter an till det övriga. — The house in Indianesque style is built about 1800. The parterre in front of it is of a later date.

Fig. 24. Sezincote. Vattenträdgården med Themsens källa har ritats av Repton i »indisk» stil. Nutida växtmaterial har säkert förstärkt detta intryck. — The layout of the »Indian» watergarden by Humphry Repton is but little altered. Modern planting has made it more exotic than ever.

Vi vandrade längs en vacker bäckravin och balanserade på regnvåta, hala stenar, hela tiden beklagande att vädrets makter var emot oss. Denna anläggning borde absolut ha besökts i sol. Ganska säkert en av de vackraste och mest välskötta vi hade sett. Det rörliga vattnet, växtvalet, de vackra skulpturerna, springvattnen, allt tillsammans gav en mycket elegant helhet. Själva slottet var mera bisarrt än vackert, byggt helt i indisk stil.

L. T.

Lördagen den 19

Rousham Park, Oxfordshire

ca 25 km N Oxford.
Tillhör C. Cottrell-Dormer.

Rousham är det enda av William Kents verk som tämligen oförändrat bevarats till vår tid. Det är ett tidigt exempel på de idealiserade landskap, som han anses vara den förste att konsekvent skapa.

I motsats till Stowe, där Kent också var verksam, är anläggningens omfattning här ganska liten. Men i enlighet med sina principer har Kent låtit det omgivande landskapet vara en del av kompositionen. På andra sidan om floden Cherwell, mot vars serpentiner parken sluttar, har en och annan trädgrupp placerats in och vid horisonten tjänar en konstgjord ruin som »eye-stopper».

En vandring genom Roushams park är en vandring genom en serie tavlor med klassiska motiv. Man passerar en arkad, kommer fram till Venus dal, med grottor, kaskader och staty av gudinnan själv; ett källflöde samlas i en åttkantig bassäng, där man förr svalkade sig efter parforcejakterna. Bortom en lunds dunkel reser sig Apollons staty och ännu längre bort får man syn på den gamla bron över floden och kvarnen därbakom som upphöjdes till »the Mill Temple». Här finns gott om skulptur, bl. a. av van Nost, men man imponeras mindre av deras kvalitet, som väl ej alltid är så märklig, som av att de så naturligt smälter in i miljön.

Det finns fortfarande mycket av barockens strikta komposition som ryggrad i denna »naturliga» anläggning. Men trots alla utstuderade effekter är det något vänligt och intimt över Rousham.

Så tycker nog de flesta. Rousham lämnar i varje fall ingen oberörd. Två unga svenska arkitekter, Bengt och Åsa Acking, har i ett examensarbete om engelska parker refererat olika åsikter om Rousham.

Fig. 25. Rousham. Ett av de tidigaste och säkert det mest orörda exemplet på den engelska landskapsstilen. Park och byggnader ritade av William Kent i början av 1700-talet. Här den övre kaskaden i Venusdalen. — The upper cascade in »Venus' Glade». This early 18th century landscape by William Kent is little changed.

Fig. 26. Rousham — Plan rekonstruerad av C. Th. Sörensen. Norr uppåt. 1 cm = c:a 70 m.

C. Th. Sörensen och Osvald Sirén har endast lovord. Den engelske trädgårdshistorikern Derek Clifford tycker däremot illa om Rousham och förmodar att Kent var en lika dålig trädgårdskonstnär som målare. Han anser dock att Rousham är ovärderligt som historiskt dokument men ej får ses som exempel på lyckosam markplanering. Inte ens tiden har rått med att rätta till de felaktiga förhållandena och elaka proportionerna.

Men från Kent härstammar tre drag som fick intflytande på vidareutvecklingen av den engelska trädgården: användandet av oklippta träd, utformningen av trädgården som en serie bilder och slutligen, den verkliga utplåningen av renässansens stora bedrift, sättet att relatera de olika delarna till varandra och till huset.

Ackings citerar också Susan Sonntag, som anser att »camp» har rötter i 1700-talets förkonstling och smak för det pittoreska: chinoiserier, konstgjorda ruiner o. d. De anser, att Rousham till en del kan avnjutas bäst som »camp». Det 1700-talet tog på allvar, ser vi som »camp» med ett leende.

Kanske ligger det något i detta.

Roushams nuvarande ägare är ättling till general Dormer, som 1720–25 lät anlägga parken. Han är en vänlig och lärd gammal herre och inbjöd älskvärt alla att bese huset. Det var trivsamt och vackert med inredningsdetaljer av stort intresse för att inte tala om möbler och konstverk samlade under generationer. Man kunde studera Kents originalritningar till parken och perspektivbilder, som visade hur litet den egentligen föränd-

rats. I det gamla biblioteket hade nog många velat slå sig ned för att bläddra i hyllornas 1700-talsvolymer eller fördjupa sig i de frestande högar av nyutkomna verk, som låg staplade på bord och stolar.

Med förtjusning visade han porträttet av en anmoder vars verk vi redan bekantat oss med på Longford Castle: Helena Snakenborg Bååt.

Så kom man då ut i parken och njöt dess stillsamma charme. Det har den nämligen, vad de lärde än må säga. Om Kent var en bra eller dålig konstnär finner man snart är en rätt likgiltig fråga.

G. A.

Sista dagen, lördagen den 19:e hade två mål på programmet. På morgonen anlände vi till *Rousham* och kunde, åter i sol, vandra omkring i en intressant och fridfull park, med terrasser, statyer, tempel och vattenkonster. Några vackra Libanoncedrar gav en karakteristisk siluett. En tidigblommande perukbuske (*Čotinus*) fanns i parken och några ståtliga mörka Thujor intill en luftig Robinia var en fin sammansättning. Här fanns en Clematis i en säregen blå färg, vackert placerad mot en grönmålad järngrind, vilken ledde in till en trädgård med färgrika perenner. Innanför denna låg rosenträdgården, vackert blommande. En anläggning med skönhet och behag.

L. T.

Blenheim, Oxfordshire

Woodstock, ca 15 km N Oxford.
Tillhör hertigen av Marlborough.

År 1704 vann hertigen av Marlborough vid Blenheim en förkrossande seger över fransmännen. Det var den största i en lång rad. Han stod på höjden av sin bana, hade majoriteten av parlamentet med sig och var drottning Annes gunstling. Det beslöts att krigshjälten och statsmannen skulle belönas med ett slott värdigt de tjänster han gjort sitt land.

Uppdraget att utföra detta gick till Sir John Vanbrugh. Ett väldigare äreminne har väl sällan skådats och sällan hade väl arkitektens supermonumentala stil passat bättre än för denna uppgift. Det blev en grandios byggnad, men knappast en bostad. Marlborough intresserade sig själv mycket för bygget, som efter hans död fullföljdes av hustrun Sarah, lika envist som temperamentsfullt. Det blev en långdragen historia, många gånger avbruten genom penningbrist och ändringar, och slutligen genom Marlboroughs onåd och död. Någon gång på 1720-talet skall det dock ha varit i stort sett färdigt.

Henry Wise, den siste i England, som i stor skala anlade trädgårdar i den franska barockens stil, fick med Blenheim sitt största uppdrag. Själva trädgården fick formen av en väldig femhörning, som med sina bastionsförsedda murar förde tankarna till en fästning.

Det inre anses ha varit mindre originellt. Parterrer och boskéer, visar mycket av den enformiga symmetri, som stilens belackare alltid drar fram, men som stormästaren, Le Nôtre, skickligt trollade bort.

Till anläggningen hörde en ännu bevarad frukt- och kökträdgård innanför murar och en väldig park med rondeller och därifrån utstrålande alléer. Den lilla floden, eller snarare ån Glyme, fick vara ifred, fast man helst ville tvinga den in i regelbundna kanaler.

Man skulle kunna hoppa över Glyme, påstår en samtida, men Vanbrough byggde en väldig, monumental bro, som sträckte sig över vattendraget — och ännu mer över torra land. I riktning mot bron och slottet i dess förlängning leder en väldig, tredubbel almallé, drygt två km lång. Den påstås ha planterats med arméernas uppställning vid Blenheim som mönster.

Inget belägg finns för denna tilltalande tanke. Däremot stämmer dess fason precis med vad André Mollet föreskriver.

Denna väldiga och ståtliga anläggning blev inte långlivad. Den nyssnämnda allén och »the walled garden» är egentligen det enda som nu återstår av den. På 1760-talet uppdrog den fjärde hertigen av Marlborough åt »Capability» Brown att förvandla slottets omgivningar till en landskapspark. Det är den man ser idag.

Om tillkomsthistorien vet man strängt taget mindre än om den tidigare anläggningens. Det genialaste inslaget i hans ommöblering av landskapet anses vara uppdämningen av ån Glyme, som därmed förvandlades till en långdragen, slingrande sjö, som aldrig riktigt kan helt överblickas. Nu fick Vanbroughs brokoloss äntligen ett existensberättigande. Mot slottets tunga murmassor, en krigares boning, leder denna enda, lättförsvarade bro. Den associationen infinner sig samtidigt som den klassiska landskapskompositionen verkar självklar.

Fig. 27. Blenheim. Det väldiga slottet, ett äreminne over Marlborough, ritat av Vanbrugh. — The enormous palace a gift from the nation to the Duke of Marlborough was designed by John Vanbrugh.

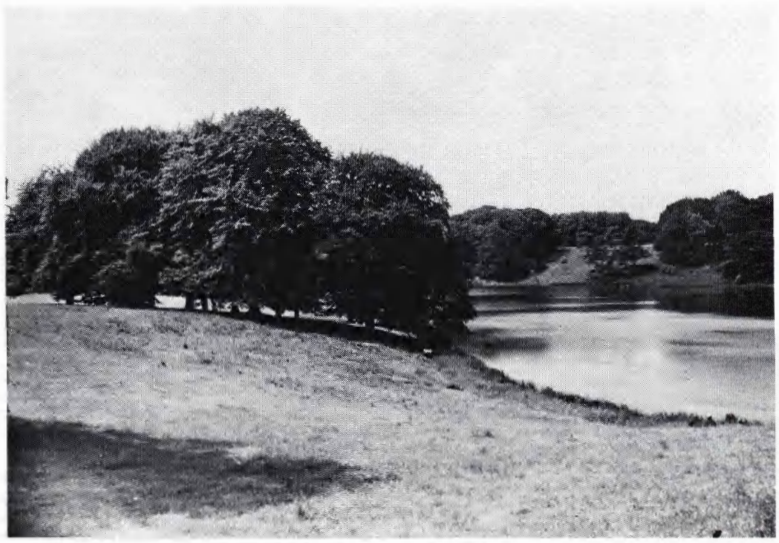

Fig. 28. Blenheim. Capability Brown dämde ån Glyme till en sjö och ersatte den gamla barockanläggningen med en landskapspark — en av hans bästa. — Lancelot Brown made a lake of the river Glyme. At the same time Wise's 18th century garden was landscaped away

Men den vägen är inte öppen för turister, som får nalkas slottet från sidan. Imponerad blir man ändå och när dendrologerna sedan i de grönskande sluttningarna mot sjön intog sin picknicklunch kunde de i lugn och ro avnjuta det serena, Brownska landskapet. Många vandrade över bron och såg det sakta rullas upp i sin väldighet. De som fortsatte upp mot segerkolonnen fick ett handgripligt begrepp om i vilka heroiska proportioner allt här är tilltaget. Den väldiga allén är en paradgata. Den mynnar ut i en utsikt mot slottet, som först endast avslöjar sitt mittparti medan resten döljs av trädgrupper. Medan man nalkas växer det dramatiskt och visar sig slutligen i hela sin förkrossande magnifiscens.

Vårt sällskap hade fått älskvärt tillstånd att trots att det var lördag gå igenom palatset. Man gjorde det vederbörligt imponerad och omsusad av historiens vingslag nådigt förmedlade av en kvinnlig guide, som redan genom sitt uttal av namnet Marlborough kom åhörarna att känna sig förkrossade.

Utsläppta i trädgården fick vi beundra vattenterrassen på västsidan ritad av den berömde fransmannen Achille Duchêne, så sent som på 1930-talet. Den nionde hertigen, som mycket intresserade sig för denna reformalisering av slottets närmaste omgivningar, hade tidigare med samma arkitekts hjälp åstadkommit en blomsterträdgård i 1700-talsanda på östsidan, där Sarahs, den första hertiginnans en gång låg. I denna blev vi ej insläppta, men av vad man såg av den från ovan och av vattenparterren fick man ändå intrycket att det går att skapa konstverk i gammal stil och att den paniska förskräckelse för pastisch som är så vanlig i Sverige inte alltid är berättigad.

Fig. 29. Vattenparterren i barockens anda skapad i modern tid av den nionde hertigen med hjälp av den franske trädgårdsarkitekten Achille Duchène. — The first terrace of the watergardens designed by Duchène.

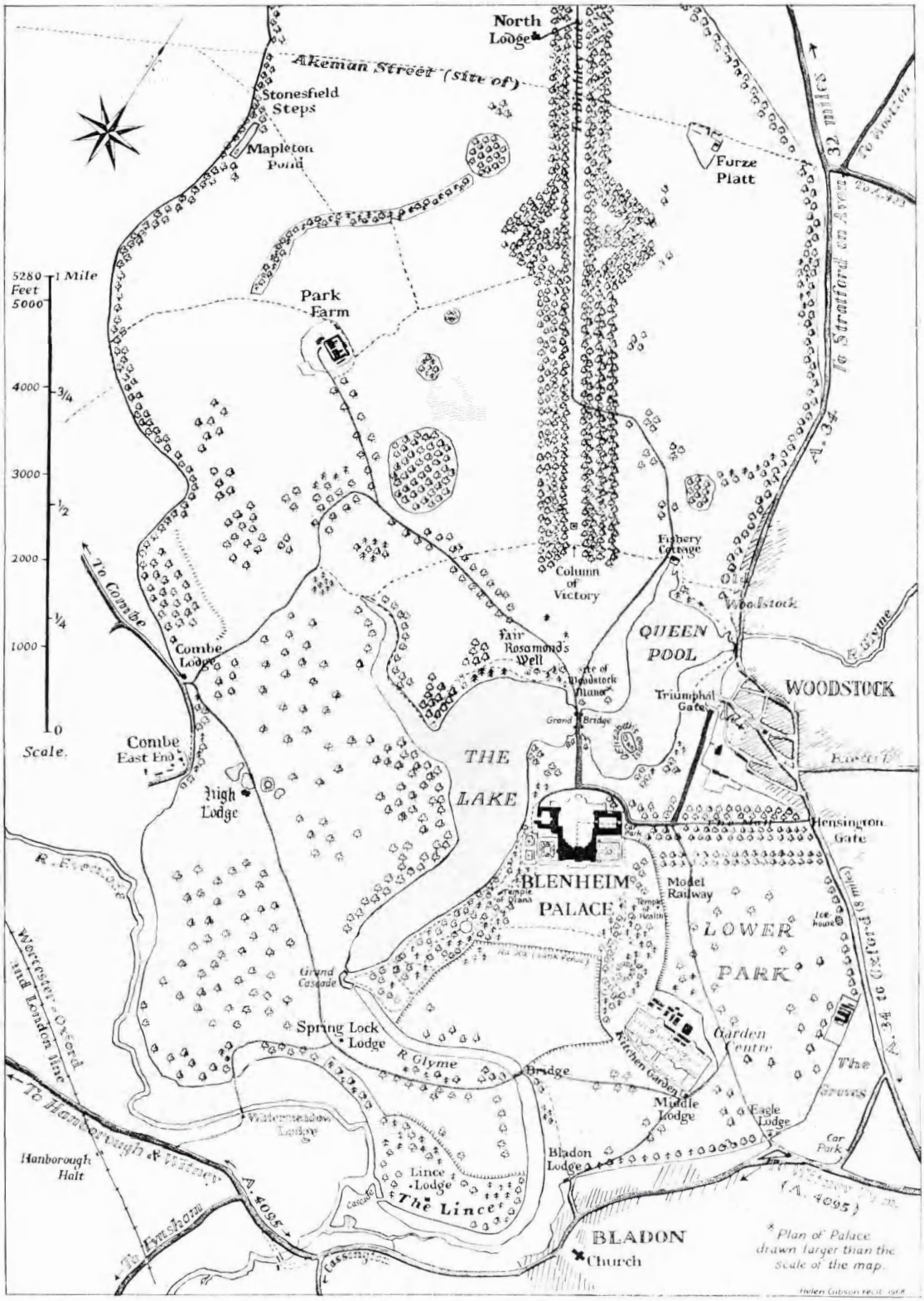

Fig. 30. Blenheim — karta.

Planer fanns f. ö. också på att återskapa den stora parterren mot söder, som nu är en ganska ointressant gräsplan men nionde hertigens bortgång och tidens förhållanden gjorde att man ej kunde realisera detta företag.

G. A.

Parken, närmast oöverskådligt stor, hade här och var tunga planteringar av mäktiga trädgrupper. Floden Glyme var här uppdämd och bildade en ansenlig, slingrande sjö, i vilken träden speglade sig vackert. — Den utomordentligt vackra vattenterrassen och den vackra sluttningen med Rosa rugosa och Rosa spinosissima-hybriderna blev en värdig avslutning på vår resa. Till sist en vacker minnesbild från Blenheim, en roddbåt långt ute på sjön och ett ljusgrönt parasoll speglande sig i vattnet — en idyll från den Victorianska eran.

I och med besöket på Blenheim var vår Englandstripp slut. Och vid det laget var vi så fyllda med intryck från underbara upplevelser i ett blommande England, att vi alla tyckte vi inte skulle orkat med så mycket mera. En härlig resa bland rhododendron och rosor — med cedrar som effektfull bakgrund.

L. T.

Samtliga fotografier: Inga och Matts Jungstedt.

Fig. 31. Engelskt landskap. Gloucester från SÖ. — Gloucester from the Southeast.

Saknad sida 56

hade man de stora franska landskapsmålarna att tacka för. Claude Lorrain, Salvator Rosa, Poussin och andra. Via franska målare levandegjordes det klassiska landskapet på den engelska landsbygden.

Och författarna inspirerade, propagerade och formulerade principerna till detta i en oöverskådlig mängd skaldestycken, essayer och tidningsartiklar. Addison och Pope hörde till pionjärerna, den senare med egen berömd trädgård i ny anda, följda av många andra, ständigt eniga i att åkalla naturen. Popes ord: »In all, let nature never be forgot. Consult the genius of the place. . .» är mottot för dem alla.

Så ungefär började den engelska parkstilen, som genomgick en lång utveckling och såg många varianter, från det klassiska till det pittoreska och romantiska. De främsta verkställarna av den nya ordningen var Bridgeman, ännu med en fot i det gamla, Kent, som typiskt nog var målare, Brown, mannen med det väldiga greppet, och Repton, från början amatör, som nyanserade och vidareutvecklade de Brownska idealen.

Under ungefär ett sekel, från 1720-talet och framåt spred sig de nya tankegångarna med förvånande hastighet. Det blev en mani att anlägga stora landskapsparker, idealiserade landskap. Terrasser revs, kanaler gavs serpentinform, åar dämdes till sjöar och miljontals träd planterades. Blommorna förvisades till kökskrädgårdens exil ofta i någon gammal »walled garden», murar kring parken revs och ersattes med ha-ha-diken så att det omgivande landskapet kom in i bilden, och betande djur släpptes ända in på knutarna.

Men så småningom kom reaktionen. Repton i början av 1800-talet återinförde en viss formalisering intill byggnaderna och gav plats åt blommande buskar och främmande trädslag. Men detta var bara början.

Under 1800-talet strömmade nya växter till från alla världens hörn och togs om hand med stor hortikulturell skicklighet. Viktigt i sammanhanget är Royal Horticultural Society, som startade 1804. Tekniken spelade också en roll för utvecklingen. 1831 uppfanns gräsklippningsmaskinen och viktigare, växthuskonstruktionerna fulländades. Samtidigt hade med industrialismen en rik medelklass växt fram, som krävde en annan slags trädgård — även i städerna — än de ideallandskap som dittills varit allenarådande.

Man återgick till en slags formträdgårdar och fyllde dem med ornament och statyer i konst-

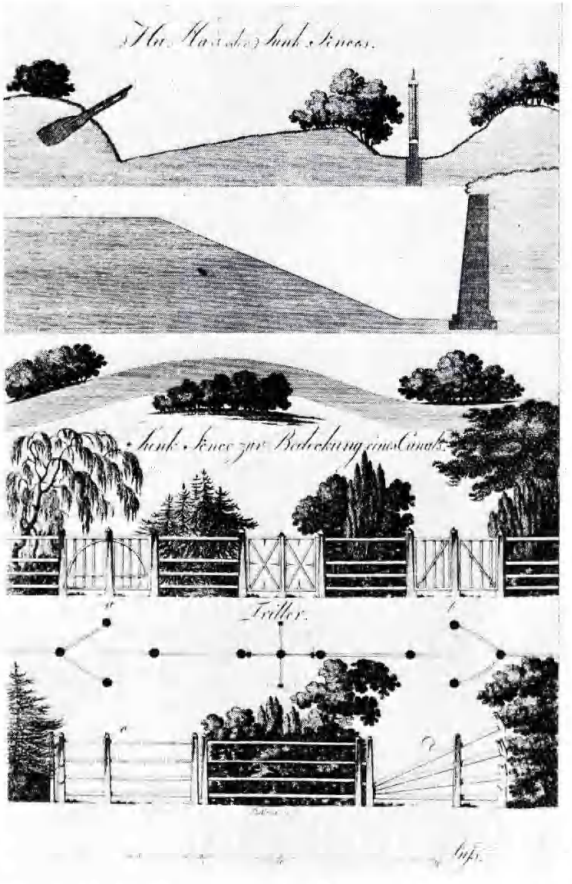

Fig. 1. Ha-ha-diken — ursprungligen en fransk uppfinning — används sedan 1700-talet flitigt i engelska parker. Det pastorala landskapet fångas in i parken och boskapen ser ut att gå fritt. Bilden ur »Idéenmagazin für Liebhaber von Gärten» 1798 visar också sinnrika grindar. — The ha-ha, a sunk ditch invisible till one is upon it and impassible to animals. Through this device the surrounding landscape seems to be a part of the park or garden.

massa och framför allt med blomsterrabatter där granna växthusblomster planterades ut.

Det var en glansperiod för kunniga trädgårdsmästare. Mycket betydelsefull för utvecklingen av denna victorianska trädgårdskonst, kallad »the gardenesque», var J. C. Loudon, en skicklig trädgårdsman, som i en mängd publikationer outtröttligt spred kunskaper om anläggning, nya växter och metoder.

Men den hortikulturella fulländningen hade ingen motsvarighet i trädgårdarnas konstnärliga utformning och reaktionen lät inte vänta på sig. I första ledet gick William Robinson, också han en framstående trädgårdsman och skribent. Han vände sitt raseri främst mot utplanteringsväxterna i rabatterna och föreslog istället perenner och framhöll de enkla stugträdgårdarna som ideal.

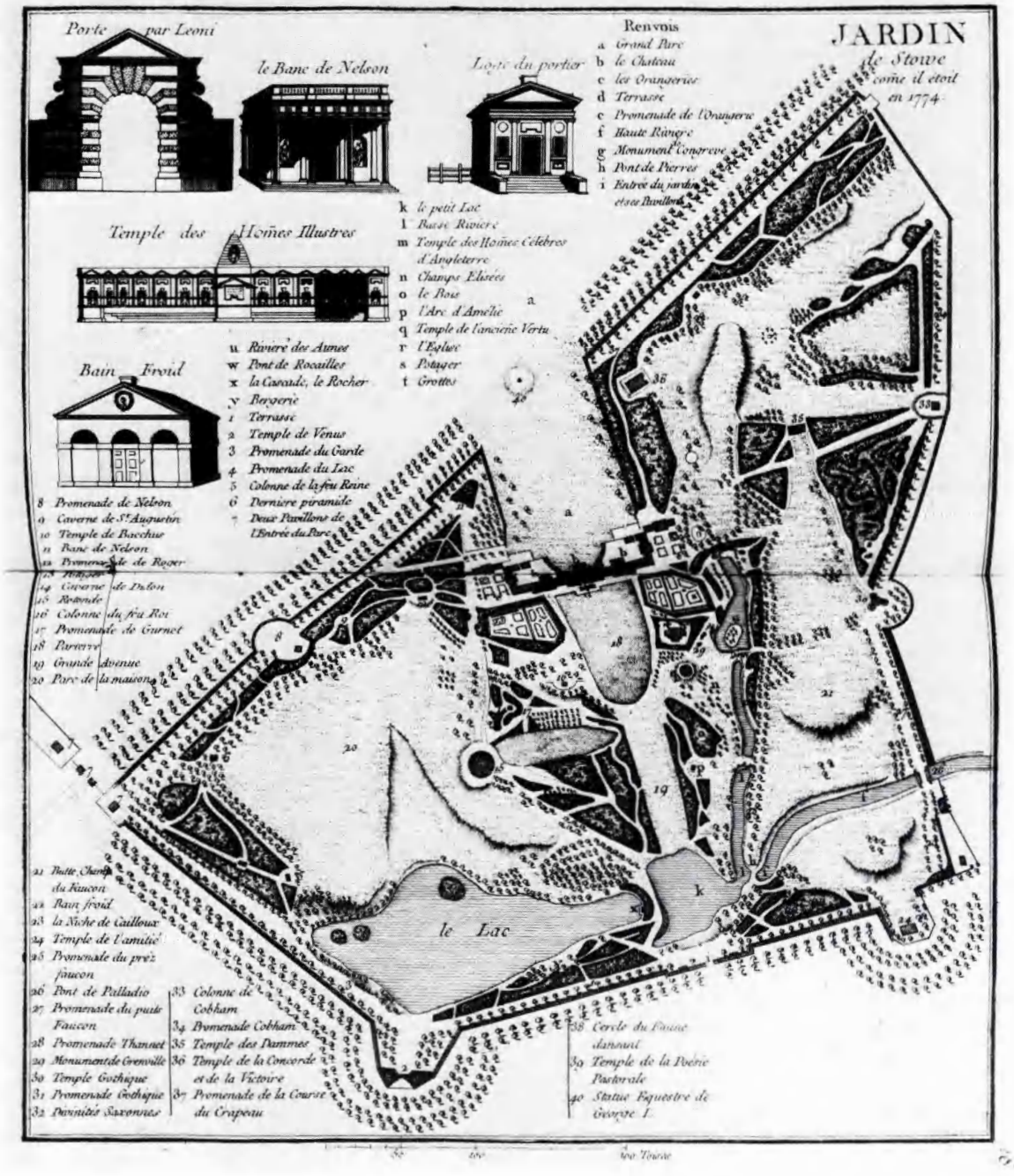

Fig. 2. Vid Stowe kan man ännu skönja mycket av den engelska parkstilens begynnelse och utveckling under 1700-talet då de främsta på området verkade där. Planen är hämtad ur »Receuil des Jardins Anglois» av Le Rouge. I stort har föga ändrats sedan den gjordes 1774. — At Stowe the English Landscape School developed in the 18th century. Many of the most famous landscape architects of the time worked there, and nothing essential has been changed since them.

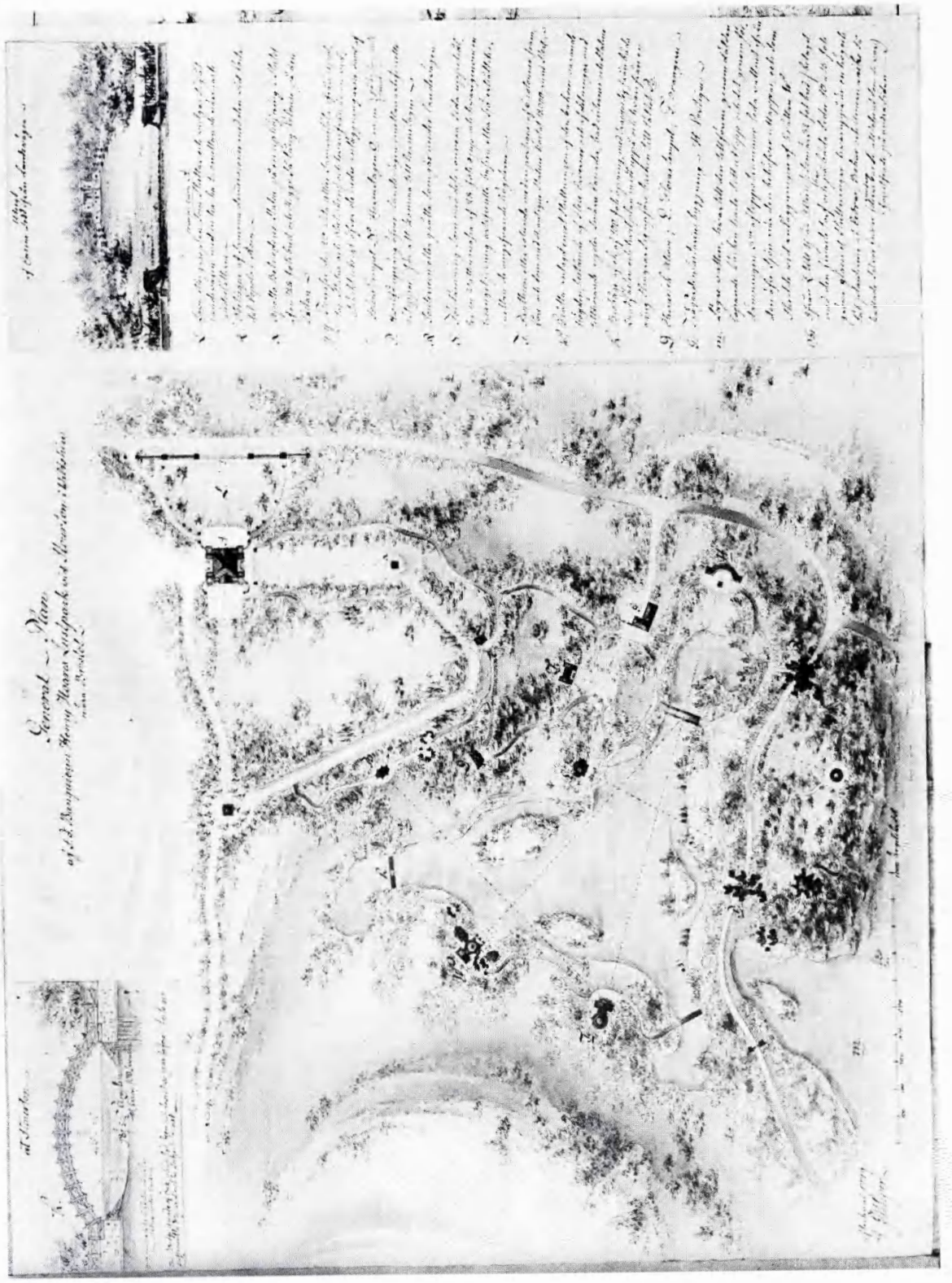

Fig. 3. Uppmätningsritning av Stourhead, Wiltshire, av F. M. Piper. Ett konstgjort landskap i klassisk anda, som kommer fulländningen nära. Skapare var bankiren Henry Hoare. — Stourhead, plan by the Swedish 18th century architect F. M. Piper. A manmade classical landscape of singular beauty created by the banquier Henry Hoare.

Han talade också för en »wild garden»; vilda växter från när och fjärran skulle acklimatiseras och växa på ett naturligt sätt i en naturlig miljö. Detta prövades vid denna tid, 1870-talet, redan med framgång av amatören G. F. Wilson, grundläggaren av Wisley Gardens, som nu är Royal Horticultural Society's försöksanläggning.

Vid sidan av denna utveckling levde dock 1700-talstraditionen kvar genom parkanläggare som Milner, far och son, som verkade även i Sverige varom Ryfors i Småland ännu är ett märkvärdigt välbevarat vittnesbörd. (Se Lustgården 1971)

Robinsons idé om rabatter med perenner och blommande buskar togs om hand av Miss Gertrude Jekyll, som med artistisk skicklighet och raffinerat växtval bragte den till fulländning. Även hon hade förmågan att i skrift popularisera sina idéer och det är säkert till stor del hennes förtjänst att perennrabatten snart ansågs som en oundgänglig del av trädgården.

Ännu en gång skulle emellertid det arkitektoniska och formbundna göra sitt inträde i trädgårdskonsten. Det skedde bl. a. genom arkitekten Sir Reginald Blomfield. Inspirationen hämtades delvis från den engelska renässansträdgården. Formträdgården skulle ansluta sig till byggnaden och bilda en mjuk övergång till det omgivande landskapet. Konstgjort material, den victorianska motsvarighetens stolthet, bannlystes och istället anlitade man natursten och nedärvd handaskicklighet.

De mest lyckade resultaten nåddes in på vårt århundrade av den framstående arkitekten Sir Edwin Lutyens i samarbete med Gertrude Jekyll. Kombinationen av form och färg, av rumsbildande häckar och murar och överväldigande blomsterrikedom hör till det bästa engelsk trädgårdskonst kan ge.

Kanske har ingenting riktigt epokgörande hänt inom engelsk trädgårdskonst sedan dess. Två världskrig, dyr arbetskraft osv. har obevekligen lagt hinder i vägen. Men växturvalet fortsätter att öka och ger ännu större möjligheter till alltfler trädgårdsälskare. Många ägare av små trädgårdar ersätter färre med stora. Och i de stora framtvingas förenklingar, som inte alltid är av ondo. Gamla buskrosor har kommit till heders igen och perennerna i rabatten ersättas allt oftare av buskar med rik blomning och vackert bladverk.

Fortfarande är England världsmästare i trädgårdskonst, alla kategorier och problemen tacklas oförtrutet.

»And most attractive, is the fair result, of thought, the creature of a polish'd mind.»

LITTERATUR

att rekommendera:

Miles Hadfield: Gardening in Britain.
Edward Hyams: The English Garden.
Lustgården 1935.
The Shell Garden Book.
Osvald Sirén: Kinas trädgårdar och vad de betytt för 1700-talets Europa, del II.

Biografiska notiser

Sir Reginald Blomfield (1856–1942). B. var arkitekt och förordade en återgång till en mera formell trädgårdsstil. Hans bok »The formal Garden in England» 1892, spelade stor roll i detta avseende. B. var liksom Sedding, vilken pläderade för liknande idéer, influerad av Ruskin och Pre-Rafaeliterna. Framför allt framstod för dem medeltidsträdgården och den tidiga renässansträdgården som ett ideal.

Verkligt fruktbara blev dessa idéer i förening med Gertrude Jekylls förnyelse av blomsterträdgården.

Charles Bridgeman (död 1738). Chef för de kungliga trädgårdarna 1728. Han efterträdde Wise, barockstilens siste store företrädare i England, vars elev och medhjälpare han också var. B. anses vara den förste, som i stor skala anlade trädgårdar och parker i en friare, mindre formbunden stil och kan sägas ha gett upphovet till några av de tidigaste parkerna i den engelska parkstilen. Ingenting av detta finns kvar i orört skick. På Stowe kan dock hans anläggning spåras och finns dokumenterad i planer.

Lancelot (»Capability») Brown (1716–83). Efter några års praktik som trädgårdsmästare på olika ställen, kom B. till Lord Cobhams Stowe, där parken då undergick stora förändringar under William Kents ledning. Han fick fullfölja och utveckla Kents intentioner och blev efter Kents död ansvarig för parkens utformning.

Vid mitten av seklet etablerade B. sig som trädgårdsarkitekt i London och blev snart oerhört framgångsrik och eftersökt. Otaliga parker, varav många fortfarande är välbevarade, är hans verk. Men han ritade också byggnader med stor talang.

B. hade en sällsynt förmåga att se de möjligheter — capabilities — som terrängen ägde. Därav hans »nom de guerre» — »Capability». Hans stil utmärker sig för storslagna grepp. Stora dungar, vida utsikter, vattendrag och sjöar i serpentiner. I parkens ytterkant borde en ridstig gå, varifrån utsikter öppnades. Närmast byggnaden favoriserade han stora grupper av ek och kastanj. Gräsmattorna, där betesdjuren fick gå fritt, drogs ända in på knutarna eller inhägnades av osynliga stängsel, ha-hadiken. Några blommor syntes ej i dessa anläggningar och sällan främmande trädslag och buskar.

Samtiden beskyllde honom för enformighet, kanske delvis beroende på att man såg anläggningar med tusen-

tals nyplanterade träd. Nu efter tvåhundra år kan man i många fall se dem så som de var tänkta.

Sir William Chambers (1723–96) av skotsk härstamning. C. föddes i Göteborg. I det svenska Ostindiska Kompaniets tjänst gjorde han flera resor till Kina, vilket senare kom att betyda mycket för honom. Han utbildade sig därefter till arkitekt i Frankrike och Italien och nådde i England höga poster som sådan och fick utföra många arbeten på officiellt uppdrag.

C. gav ut flera böcker om arkitektur, men blev mest känd för en bok rörande trädgårdskonsten, »A dissertion on Oriental Gardening». Kineserier av alla slag var vid denna tid redan sedan länge en vogue. C:s skönmålningar av kinesisk trädgårdskonst, som han satte i motsats till Browns serena, klassiska landskap, spelade dock en viss roll. I synnerhet utanför England där man gärna talade om kineserna som de verkliga upphovsmännen till »le Jardin Anglo-Chinois».

Utvecklingen gick mot det pittoreska och där kan också C:s inflytande spåras. Den berömda pagoden i Kew Gardens är hans verk.

John Evelyn (1620–1706). E. var en mångsysslare och polyhistor vars verksamhet sträckte sig över ett stort fält. Hans största intresse var kanske ändå allt som hade med trädgårdskonst att göra. Hans mest berömda verk — »Sylva» — har indirekt spelat en roll i detta avseende. Han skildrar där alla i England växande träd och gör propaganda för skogsplantering — framförallt ek för flottans behov. Tack vare E. blev det på modet och en gentlemans göra att plantera träd, vilket i sin tur var en av förutsättningarna för utvecklingen av den engelska parkstilen. Av E:s egen trädgård, Sayes Court, som han noggrant beskrivit, finns ingenting kvar.

Gertrude Jekyll (1834–1932). J. växte upp i ett mycket kultiverat hem, fick en gedigen utbildning, och företog redan som ung långa resor bl. a. till Grekland, där hon studerade arkitektur, historia och målning. Hon ägnade sig till att börja med huvudsakligen åt målning. Hon var en fin kolorist i impressionistisk riktning. Tidigt intresserad av trädgård kom hon i förbindelse med William Robinson, i vars tidskrift »The Garden» hon medverkade. Särskilt tog hon intryck av hans idéer om »the wild garden». Sedan svår närsynthet tvingat henne överge måleriet ägnade hon sig helt åt trädgårdskonsten.

Avgörande för hennes utveckling blev mötet med den unge arkitekten Edwin Lutyens, som skickligt tillämpade de då nya idéerna om en »formal garden» inspirerad av renässansens trädgårdar.

Tillsammans skapade de en lång rad trädgårdskonstverk där hennes idéer, kanske främst när det gällde blomsterträdgårdens utformning, kom till uttryck. »Miss Jekylls naturalistiska planteringssätt ingick en balanserad förening med Lutyens geometri», så har konst- och trädgårdshistorikern Christopher Hussey uttryckt saken.

J. sade sig ha lärt mycket av »the cottage garden». Hon talade för större enkelhet och mot alltför mycket detaljer. Genom henne fick rabatterna med utplanterade växthusblomster dödsstöten och ersattes med raffinerat komponerade perennaborder.

Hennes betydelse för modern trädgårdskonst har varit, och är fortfarande, mycket stor.

William Kent (1685–1748). K. var målare, arkitekt och, vad som senare kom att kallas landskapsarkitekt. I den senare bemärkelsen var han den förste i sitt slag. Visserligen hade Bridgeman och en rad amatörer börjat avformalisera trädgårdarna, men K. var den förste, som började överföra landskapsmålningar i Claude Lorrains eller Poussins stil till scener i ett verkligt landskap.

K. kom ur mycket enkla förhållanden men väl i London uppmärksammades hans talanger och han fick rika beskyddare, som bekostade hans studier i Italien. De gällde då främst arkitektur och på Lord Burlingtons initiativ främst sådan av Andrea Palladio.

Återkommen till England verkade han till att börja med mest som målare och arkitekt, men snart också som »landscape gardener». Det finns otvivelaktigt ett samband mellan hans uppdragsgivares intresse för den klassiska arkitekturen i Palladios gestaltning och den omgivning de ville förse dessa byggnader med. Sådana klassiska landskap gestaltades nu av K. på många ställen och han har också givits förtjänsten av att inlemma hela landskapet i kompositionen. Detta skedde genom det ofta omskrivna, nedsänkta och osynliga stängsel, som går under namnet ha-ha. Beteckningen given på grund av de förvånade utrop dess slutliga upptäckt föranleder.

Slingrande vattendrag, lundar och enstaka träd är jämte mossiga grottor, urnor, tempel och broar självklara ingredienser i K:s landskap. Får man döma av Rousham var hans Arkadien vänligare, intimare och kanske också charmfullare än efterföljaren Browns.

John Claudius Loudon (1783–1843). Författare och publicist. Utgav en mångfald böcker och tidskrifter rörande hortikultur, botanik, agrikultur, arkitektur osv. Bland hans främsta verk kan nämnas »An Encyclopaedia of Gardening» och »Arboretum et Fructicetum Britannicum». »The Gardeners Magazine» var den första regelbundet utkommande trädgårdstidskriften i England. Den höll hög standard och spelade en betydande roll för offentliga anläggningar och stadsmiljön och vände sig till den nya förmögna medelklass som uppstått genom industrialismen. L:s hustru Jane Webb medverkade i mannens arbete och propagerade för större intresse bland kvinnor för botanik och trädgårdsskötsel.

Sir Edwin Lutyens (1869–1944). Englands kanske främste arkitekt i nyare tid. Som ung träffade han Gertrude Jekyll med vilken ett för trädgårdskonsten fruktbärande samarbete började (se G. Jekyll).

Gestaltningen av omgivningarna och trädgårdarna till vicekungens palats i New Dehli är L:s största arbete av detta slag.

Humphry Repton (1752–1818). Den främste landskapsarkitekten efter Capability Browns bortgång 1783. R., som var affärsman och ej hade någon trädgårdsutbildning följde i stora drag Browns principer. Men i valet av träd och buskar visade han större variation. Han ville ha en gradvis övergång från byggnad till park och lade ofta en terrass närmast byggnaden, varpå kom »the pleasure ground» med mera exotiska träd- och buskgrupper. Med teckningar demonstrerade R. skickligt hur han tänkte sig ett terrängavsnitt efter behandlingen jämfört med det aktuella tillståndet. Flera »Red Books» med dessa »före och efter behandlingen»-bilder som delvis

täckte varandra, publicerades och är nu mycket eftersökta.

William Robinson (1839–1935). R. har haft stor betydelse för den moderna trädgårdskonstens utformning. Han pläderade för perennbordern, användandet av blommande buskar, den »vilda» och skogsträdgården där inhemska växter och naturaliserade främmande trivdes tillsammans. Mot utplanterade växthusblomster, »formal design», botaniska trädgårdar, m. m. förde han ett oavbrutet och temperamentsfullt krig. Han utgav många tidskrifter och böcker varav en var den betydelsefulla »The Wild Garden» 1870.

På Gravetye Manor i Sussex försökte han genomföra sina principer. Det ägs av staten och trädgården rustas nu upp efter en lång förfalloperiod. Herrgården är ett trivsamt och rekommendabelt hotell.

Sir John Vanbrugh (1664–1726). Berömd arkitekt, mest känd för byggnader i mäktig, tung och pompös barock. (Blenheim). För trädgårdskonsten har han också spelat en roll, bl. a. genom den dramatiska placering han gav sina byggnader. Tillsammans med Bridgeman m. fl. gav han deras omgivningar en tidigare sällan skådad bredd och skala.

Mistelns utbredning och framtid i Småland

JOHN KRAFT

Mistelns (*Viscum album*) förekomst i dag, liksom dess tidigare utbredning, framgår tydligt av kartbild 610 i Eric Hulténs »Atlas över växternas utbredning i Norden». Tittar man på mistelns växtlokaler i dag finner man hur den är koncentrerad till Mälarområdet och de inre delarna av Oslofjorden. Förutom dessa storförekomster är den endast markerad med ensamma prickar på ett par ställen i östra Småland. Den ensamma prick som sitter ett stycke upp efter Emån representerar den näst största mistelpopulationen i landet, nämligen den vid Berga gård i Högsby socken. De övriga markeringarna avser endast enstaka individer vilka, på grund av att misteln är dioik (har han- och honblommor på olika plantor), inte har någon möjlighet att föröka sig.

Ser man däremot på markeringarna för utgångna mistlar, finner man att de funnits mer eller mindre sammanhängande längs hela östkusten från Blekinge och upp till Bråviken. Här har sannolikt funnits gynnsammare växtbetingelser för misteln under tidigare århundraden, då landskapet präglades av större ängsskogar med rikligare inslag av lind och lönn, än det gör i dag. Framför allt linden tycks vara det allra viktigaste trädslaget, för att någon mistelförökning att tala om skall komma till stånd.

Vid Björnö i Åby socken finns en mycket stor mistel i en gammal lind. Den skadades så svårt av frosten de stränga fimbulvintrarna 1939–1942, att Wiger, som besökte lokalen 1944, ansåg den — åtminstone tills vidare — som utgången (Wiger 1945). Nu lever den emellertid i högönsklig välmåga och omsluter den grova lindstammen som en krage.

En sydligare mistellokal har funnits på Horsö i Kläckeberga socken. Här återfann Wiger misteln den 3.6.1945 efter ett målmedvetet sökande. Den var nämligen tidigare känd härifrån. Även här växte den högt uppe i en gammal lind. Enligt Stig Ekström fanns det 1961 3 små adventivskott av mistel i trädet. Vid mitt besök på Horsö 1964 kunde jag inte finna någon mistel, men väl en gammal fridlyst lind vars krona var i det närmaste ramponerad. Det är väl troligt att fridlysningen avsett misteln eftersom gamla lindar är tämligen vanliga i trakten.

Avståndet mellan Björnö- och Horsölokalen är endast ca 5 km fågelvägen. Den tredje mistellokalen efter Smålandskusten är belägen ute på Ekön i Misterhults skärgård ca en mil norr om Oskarshamn. Här är misteln känd från 1820-talet. Vid sitt besök här 1944 ledsagades Wiger av godsägare Bert Nordensköld. Då räknade man upp till 30–40 småmistlar i en gammal lind. Här liksom på Horsö är troligen de små mistlarna adventivskott från ett barkrotsystem, som hunnit utveckla sig innan de stränga köldvintrarna 1939–1942. Jag har själv inte haft tillfälle att titta på Ekö-lokalen, och har inte heller någon vetskap om hur det står till med mistelförekomsten där för tillfället.

Är de här nämnda mistellokalerna dömda att försvinna med de träd de sitter i, på grund av sin oförmåga att reproducera sig, så är Berga-lokalen så mycket livskraftigare.

Enligt Kalmartidningen Barometern den 21 december 1960 skulle det finnas 40 000 mistlar vid Berga gård. »Det stora mistelbeståndet vid Berga gård har vid flera tillfällen varit föremål för experters intresse. Det är också de som inventerat beståndet. Detta växer till 90 procent på lind. Dessutom förekommer mistel på poppel, lönn, hassel, asp, sälg, hagtorn och i något fall på äppleträd och i fyra björkar».

Enligt Wiger så är det framför allt godsägare Gustaf Jaenssons förtjänst att det finns så rikligt med mistel vid Berga gård. Godsägare Jaensson har nämligen sedan han tillträdde gården i början av 1890-talet vårdat det skogsparti, som misteln växer i, med den allra största omsorg. Då han övertog gården fanns det endast mistlar i en gammal lind. Härifrån har de enligt herr Jaensson spritt sig till ett antal av minst ett par tusen i 132 träd och buskar.

Den tyske mistelforskaren Ulrich Rühlmann studerade misteln vid Berga 1935. Han sådde mistelfrön på 33 träd och buskar. De flesta av dessa sådder lyckades, men endast ett fåtal av mistlarna

Fig. 1. Poppel med starkt mistelinfekterad krona. Berga gård i Högsby socken, maj 1963. Foto John Kraft. — A poplar strongly infested with misteltoe.

klarade sig de stränga fimbulvintrarna. Rühlmann sådde även tyskt »björkmistelfrö» i tre björkar på Berga. Även dessa sådder lyckades, och tre mistlar utvecklade sig. Dessa överlevde köldvintrarna tack vare sitt adventiva barkrotsystem.

Vid mitt första besök vid Berga 1962 såg jag också en stor mistel i en björk till vänster om vägen, vid uppfarten till gården, när man kommer från Högsbyhållet. Då »mistelskogen» på Berga är begränsad till ett tämligen litet område, och de mistelbärande större träden inte är så talrika, så betvivlar jag att där funnits 40 000 mistlar. Däremot skulle jag inte hålla för otroligt att det kan finnas ca 3 000–4 000 mistlar där.

Det är intressant att se hur starkt begränsad och koncentrerad mistelpopulationen är. Utanför själva »mistelskogen», som är begränsad till några hundra meters diameter, finns förutom den ovan nämnda björkmisteln, endast ett fåtal mistlar spridda inom en radie av tre till fyra kilometer från gården.

Det är märkligt att en växt, som är så specifikt fågelspridd ändå håller sig inom ett så begränsat område. På Berga anses det vara dubbeltrasten som är den viktigaste fröspridaren, men man har även sett sidensvansar och ekorrar äta av mistelbären. Förmodligen är fåglarna tämligen stationära under den del av vintern när mistelbären är mogna.

Det är en fantastisk upplevelse att komma till Berga gård en vårdag innan trädens lövskrud hunnit utveckla sig. Vid parkentrén står två stora vidkroniga popplar (*Populus serotina*) vars kronor äro fullbesatta med runda, skatboliknande mistelbollar. Tittar man härifrån mot väster ser man på ett par hundra meters avstånd ett antal stora lindar, som är så infekterade av mistlar att de ser vintergröna ut. De uppmärksammas så väl därför att den övriga skogen är småvuxen och buskig.

Man får hoppas att ägaren eller brukaren av Berga gård även framgent kommer att sörja för, att framför allt linden får fortleva och föryngra sig i området. Jag skulle vilja gå så långt att man med allmänna medel sörjde för att denna enda sydsvenska mistellokal, som har någon möjlighet att överleva, kunde upprätthållas.

Örtfloran i mistelskogen är dessutom rik. Där finns bland annat blåsippa, underviol, (*Viola mirabilis*), lungört (*Pulmonaria officinalis* ssp. *obscura*), vårärt (*Lathyrus vernus*) med flera vårväxter.

Vad Björnölokalen beträffar, skulle jag önska att man sådde mistelbär från Berga, dels i den gamla linden som nu hyser mistel och dels i andra träd i grannskapet. Här finns nämligen gott om lämpliga värdträd i ett väl så vidsträckt område som »mistelskogen» på Berga. Björnö, som är beläget endast drygt en mil norr om Kalmar, och ligger strax öster om landsvägen Kalmar–Oskarshamn, är ett gods med anor från 1300-talet. Den ägdes av ätten Ulfstand under ett par sekel. Åren 1834–85 ägdes godset av ätten Posse. Under denna epok anlades raka vägar och gedigna vällagda stengärdesgårdar, som så markant präglar hela

området. Här finns vidsträckta beteshagar med vidkroniga ekar, och praktfulla alléer, här finns dungar av lövblandskog och hagmarker med enbuskar och nyponrosor, hagtornsträd och slån. Om våren blommar marken himmelskt blå av blåsippor, här blommar tunnlandsvis med vitsippor och svalört och gullvivor och buskstjärnblommor. Här finns vårärt och vippärt (*Lathyrus niger*) och tandrot (*Dentaria bulbifera*). Här finns tusentals med Adam och Eva (*Dactylorhiza sambucina*) sparsamt med göknycklar (*Orchis morio*) och tvåblad (*Listera ovata*), grönvit nattviol (*Platanthera chlorantha*) och Jungfru Marienycklar. Nere på stranden i det kortbetade gräset finns stora bestånd med ormtunga (*Ophioglossum vulgatum*) och klöverärt (*Tetragonolobus maritimus*) och ute i de grunda vattnen hittar man bungen (*Samolus Valerandi*) tillsammans med strandtåg (*Juncus maritimus*).

Det vore väl kronan på Björnöängarnas och Björnösträndernas exklusiva växtsamhällen, om lövdungarna och alléerna hyste en rik mistelförekomst. Dessutom borde området avsättas som nationalpark och skötas med samma kärlek och omvårdnad som man sköter de Gotländska ängena. I varje fall önskar man, att en väl avvägd betesgång kan tillämpas också i fortsättningen.

LITTERATUR

Hulten, N., 1950: Atlas över växternas utbredning i Norden. Fanerogamer och ormbunksväxter. — Stockholm.

Hylander, N., 1965: Nordisk Kärlväxtflora Bd II. — Stockholm.

Lagerberg, T., 1947: Vilda växter i Norden, 2. 2 uppl. — Stockholm.

Walldén, B., 1961: Misteln vid dess nordgräns. — Sv. Bot. Tidskrift Bd 55, H. 3.

Wiger, J., 1943: Mistelskogen i Berga och andra mistellokaler i Kalmar län. — Medd. fr. Kalmar Naturv. Sällsk.

— 1945: Misteln i östra Småland. — Sveriges Natur.

Fig. 2. Treårig mistel, som parasiterar på äppelträd. Mistelplantan växer endast med ett ledstycke om året och gaffelförgrenar sig varje år. Det är därför som mistelplantorna blir som runda bollar. — Misteltoe, three years old, as parasite on an appletree. Foto John Kraft.

Landscape Gardening in Japan

ALF G. F. PERSSON

»The Glory of the Garden
it abideth not in words.»
(Kipling)

In the history of horticulture one can discern three more or less distinct traditions of landscape gardening that have significantly contributed to the art as we know it today, namely the Persian (Mesopotamian), the Chinese (East Asian), and the European (Graeco-occidental). This is not to say that developed garden cultures have not existed elsewhere at various epochs, e.g. in Pharaonic Egypt, but these have in comparison exerted only a small, if any, influence on modern garden art.

To properly appreciate the distinctiveness of the Japanese garden it is necessary to briefly describe the salient characteristics of these traditions. Firstly, the Persian: The central concept of the classical Persian garden is the fertile square set in an arid and desolate environment and laid out in strict geometrical design—e.g. four quarters bordered by crossed canals. To keep this area fertile it was enclosed, irrigated and planted for shade with many kinds of trees, bushes and flowering plants; a pool, a small summer house for relaxed repose, perhaps some colored, glazed tiles to give permanent color completed the design. Each of the various elements had a certain symbolic significance, such as cypress for eternity and fruit trees for life. Implicit in all this is, of course, the very understandable desire for shade, greenery and water in a hot, monochrome landscape.

In the European tradition with its roots in classical Greek aesthetic ideals emphasising the individual, original, creative design we find perhaps a greater diversity of styles and forms than in either Persia or China. During its golden period from the Renaissance until approx. the 18th century the most important varieties are the Italian—a garden of nice proportions, with terraces, statues, pools and intricate geometrical designs of plant arrangement, always in conjunction with a villa or palazzo; the West-European—the great palatial parks of regal size combining classical ideals of both ancient and modern Rome and the long, straight avenues of the hunting forest with parterres opening on unlimited views; and the English—its romantic style influenced by the Italian landscape and to no mean extent by Chinese garden culture, with forms suggested by rather than imposed on nature, typically a spacious park centered on a neo-classic mansion, blending effortlessly into the seemingly limitless background. Within the grand design there is a profusion of unexpected features, romantic temple ruins, grottoes, leafy glades, waterfalls and whatnot. But common to all the European forms is the Renaissance assertion of man as the hub of the universe, with nature implicitly or explicitly subordinated to human design.

This 18th century English *chinoiserie* garden fashion is of course quite different from the pure Chinese. Chinese gardens can be roughly divided into two different categories as developed during the Han dynasty (206 BC–220 AD) and later: first the large costly gardens of the wealthy and noble, basically composed of a pond, streams, scaled-down artificial mountains,[1] and rock, tree and plant groups, together with pavilions for the enjoyment of flowering plum trees or the refreshing water and dappled play of light and shadow; secondly, the small unassuming garden for the taoistically inclined poet and nature lover, ideally a small hut by some secluded or remote mountain stream—even if only created in an enclosed town court. Everything that is stiff and symmetrical is studiously avoided. The desire is to recreate, to give an impression of a real landscape, although idealized, a far-away romantic scenery to feed the

[1] Probably originated from the ancient custom of excavating waterponds and piling up the fill in the form of hills and terraces by the dwelling—in early times for offering to the nature spirits.

imagination, with steep cliffs and craggy rocks and twisted pines suggesting wild inaccessibility. The garden has to conjure up "the thoughts of the mountains and the woods". Very important elements are water, a clean lake to refresh spirit and body,[2] an irregularly meandering stream creating a sense of movement and vitality, and rockwork, stones being appreciated for their inherent beauty and timeless character. On the other hand flowers were not at all as prominent or essential as in Europe. Fine rock specimens were often displayed alone, much as statues in occidental gardens. There are many rules for planning and designing, but the essential goal is to capture a whiff of the pulse of nature, of *ch'i yun* (Spirit Resonance, circulation of *Ch'i*; *Ch'i* = Vital Force, Breath of Heaven, etc.). As indicated above the design does not impose on nature or on growing materials, but provides a thoughtfully balanced harmony among the component parts. An interesting observation is the very often close resemblance between gardening and landscape painting. The same ideals and motives were relevant; according to at least one critic both landscape paintings and gardens were more than satisfactory replacements for a strenuous walk in the dangerous mountains.

As in most of Japanese culture the basic ideals and ideas of gardening have also been imported from China, either directly or by way of Korea. Consequently, all that has been said regarding Chinese garden art also holds true to a lesser or greater extent for Japan. Development and adaptation have then shifted the emphasis and molded a distinctive Japanese style. If the average garden in China is the reflection of a natural landscape on a grand scale, then the typical Japanese one tries to give a more conscious impression of a microcosm stretching out toward the philosophical subtleties of Nature and the Ultimate, all within the quite evidently bounded confines of a single home. In some respects it is more like a giant miniature landscape,[3] not at all with the grand open vistas of European parks and gardens. No doubt the relative lack of space is partly responsible for this. Another important point is the close relationschip between dwelling and garden[4] and the care taken to make them fit together in a harmonious manner. The garden is normally to be enjoyed from indoors while contemplating the profundities of Nature, composing poems, etc. and not as the location for sundry outdoor recreative activities that is the main function of the occidental suburbanite's backyard.

Records indicate that sometime around the reign of the Empress Suiko (reigned 592–628) the imperial palaces had gardens in the contemporary mainland style, i. e. the idealized landscape with pond, island and stream representing the popular Chinese paradise of pleasure and juvenescence. During the following Nara period (645–794) the close imitation continued, as can be inferred from occasional references in literature from this time. Not until the Heian period (794–1185), a period of vigorous cultural development, did the continental influences become sufficiently assimilated to permit modifications to suit the indigenous taste.

As an adjunct to the palaces of the well-to-do Heian (present-day Kyōto) aristocrats a spacious garden was laid out to the south, a place for holding ceremonial functions and parties and not only for looking at, as has been the case later. Beyond an open space (i.e. to the south again) there was a narrow pond stretching from east to west with an island in the center, communicating with the shore by bridges of varied appearance. Artificial hills were placed in the background and from north of the main building flowed a stream called *yarimizu* under and between the edifices, usually dividing into two channels, one for the pond and one to feed the ubiquitous waterfall or cascade nestled among the mountains. Ornamental stones were placed artistically on the hills and banks and interspersed in the layout were many sorts of native trees such as cherry, pine and willow. The pleasing nature of this garden can be

[2] Sir Wm. Chambers, the greatest proponent of the Chinese style in England and the designer of Kew Gardens (1757), says: "... it is like an aperture in the world, through which you can see another world, another sun and other skies."

[3] The minor (literally!) horticultural arts of Japan, *bonkei*—tray scenery, *hakoniwa*—box garden, these two both forms of miniature landscape, *bonsai*—tray planting, the growing of dwarfed trees, *bonseki*—tray stones, landscapes of stones and sand without vegetation, and *suiseki*—water stones, beautiful stones on a tray, patiently watered for months and years to bring forth a mossy verdure, all have their origin in China but have been mainly developed and perfected by the Japanese.

[4] The word for home, household is *katei*—literally house (home) and garden.

Fig. 1. Garden of the Saihoji (Kyōto), designed by the Zen priest Muso Kokushi in the 14th century. It contains an unusual lake in the form of the character *shin* (heart), symbolic of Zen thought, and is especially famous for its rich growth of moss — more than a hundred varieties. — Mossträdgården vid Saihojitemplet i Kyoto, anlagd på 1300-talet av Muso Kokushi, en framstående trädgårdsarkitekt.

imagined from descriptions in many narratives and paintings. The chief source of knowledge, however, is the *Sakuteiki* (An Account of Garden Making) from the early Kamakura period (1185–1392), an encyclopaedic handbook on all aspects of the garden art. The style described above, which is one of the three main categories of Japanese garden and is called *sansui* (mountains and water) or *tsukiyama* (artificial hills), continued to be in vogue, albeit with changes, until approximately the middle of this epoch when the cultural center gravitated toward the shogunate, the military form of government which in one form or another lasted until 1868, and the numerous Buddhist temples and monasteries. The particular design varied according to the inclination of the originators but the motive was generally a mountain or coast scenery, sometimes wholly imaginary, sometimes patterned on real places, especially if they had some kind of literary connection. As time passed rigid rules based on ideas of yin and yang, on religious—Buddhist—beliefs, and on more or less arcane and abstruse superstitions evolved as to the shape, size, orientation, etc. of the discrete components. To illustrate the complexities and the basic technical considerations involved in good design an example or two might be helpful, such as the treatment of waterfalls and simple rock compositions. Needless to say, an accomplished designer is not hampered by rules; good art transcends the specific limitations imposed by convention and the choice

Fig. 2. Kenrokuen (Kanazawa, East-Central Honshū). Though originally constructed for Maeda Toshinaga, the Lord of Kaga, in 1596, the garden as seen today dates from the late Tokugawa period. In this view of the Kasumigaike — "Haze Pond" — notice the stone lantern in the form of a koto, the Japanese harp, and the small pavilion. From here the water continues through several cascades and an imposing waterfall down to another pond in the lower part of the garden complex. — Kenrokuenträdgården anlagd 1596 av feodalherren Maeda Toshinaga.

of materials. Nevertheless, the fact that nothing is left to chance—the designer necessarily being executor as well in order to control the placing of the various items in exactly the right place—educes a tendency toward overelaboration and stiff artificiality. This is no doubt the most common fault in Japanese gardens.

Waterfalls are normally placed in the backdrop scenery among the mountains and hills, as mentioned above. The direct view of falling water is often partially interrupted by a dense growth of evergreens or brightly fall-colored trees to heighten the feeling of distance and hidden beauty. The preferred placement is to the left (viewed from the house). The stream then flows, at times fast and stridently, at times gently chuckling, to the centrally located waterscape and thence disappears out of view to the right. This left to right orientation, designated *katte* ("dominant hand"), is based on philosophical and physiological observations, supposedly being natural to the right-handed (i.e. "normal") person.[5] Chinese recondite beliefs in the mysteries of direction, e.g. east: the source of purity, west: the outlet for impurities, certainly have their part in this. The waterfall or cascade itself can be built

[5] For the right-handed obvious when drawing a sword or making a sweeping hand movement. That similar ideas are not unique for East Asia is evident from the words left = weak, worthless and right = true, just, etc. Note also that when facing south, east is on the left—as in the Heian garden.

Fig. 3. Suizenji Garden (Kumamoto, Central Kyūshū), laid out by a Buddhist priest in the 17th century for the Hosokawa clan of Kumamoto. This view of the "stroll" garden is from the main building. Notice the numerous islets in the lake and the miniature Fuji-no-yama in the background. — Suizenjiträdgården i Kumamoto anlagd på 1600-talet av en buddistpräst. En »promenad-trädgård» med miniatyrberg och stor damm med öar.

in a host of ways in imitation of naturally occurring forms—the Japanese isles are abundantly endowed with tumbling mountain streams and brooks. A few of these types are a falling of threads (*ito-ochi*), a sideways fall (*yoko-ochi*), a fall in several stages (*kasane-ochi*), a hanging sheet (*nuno-ochi*), and a left-and-right (divided) fall (*sayū-ochi*). If no water is actually used a pair of upright stones make do as a substitute.

This "dominant hand" principle and the laws of perspective and good taste also govern the grouping of rocks (and on a larger scale, mountains). Some two to five stones of good shape and shade are grouped together in a stable configuration: rocks set at vertices of an imagined triangle, its base perpendicular to the line of sight and the apex stone displaced toward the left, the taller and more massive rock specimens also tending to the left side. When complemented with one stone in front and one behind, this gives rise to a persuasive feeling of extended depth.

The introduction and rapid spread of Zen Buddhism among the ruling military aristocracy during the latter part of the Kamakura period and its subsequent bloom in the feudal society of the 15th and 16th century radically altered the Japanese attitude toward nature and life. This, the change in domestic architecture, and the in-

fluence of the now fashionable landscapes of the Sung and Yüan dynasties in China promoted the growth of new kinds of gardens. Sesshu, the famed 15th century painter of India ink monochromes, was also an accomplished garden designer. On the whole the making and planning of gardens has never been the exclusive domain of specialized professionals, gardening ranking with painting, poetry, etc. as a fine art fit for a gentleman. From about this time we also begin to find still existing layouts that preserve a significant part of the original construction and plan.

In concord with the ideals of Zen, the longing for secluded meditation in a remote and lonely mountain retreat far away from the hustle and bustle of everyday life exerted a strong influence on the choice of garden themes and later found expression in the creation of the tea garden and the tea ceremony. Noteworthy is also the increasing reliance on evergreens for plantation as being more subdued and for creating that rich, dusky shade so highly esteemed. Emphasis, characteristically for Japanese art, is on a very subjective mood, on a restrained, unobtrusive elegance. Concurrently, a development of the lake-and-hill style took place, wherein the close connection with the dwelling was somewhat loosened, giving the garden complex an independent status. This necessitated three-dimensional planning since the creation now had to harmonize when viewed from several angles instead of from only face-on. Well-known examples of this sort with a central summer pavilion are the gardens of the Kinkakuji and the Ginkakuji[6] in Kyōto. Nevertheless, this more intricate form did not reach full artistic maturity

[6] The Temple of the Golden and Silver Pavilion, respectively.

Fig. 4. East Garden of the Heian Shrine (Kyōto), built in 1895. An example of stepping-stones with the characteristic curvilinear arrangement. Weeping cherries and azalea that bloom in spring add color to this setting.—Östra trädgården vid Heiantemplet i Kyoto, byggd 1895. Här finns ett färginslag av körsbärsträd och azaleor.

until the early Tokugawa (1600–1867) period, when peace and prosperity recovered under a strong central government after a century of civil war.

The main contribution, however, is the level garden, *hiraniwa*. This garden is flat—as the name indicates—with no hills or ponds, only decorated with stones and planting, often symbolically meaningful. The best specimen, probably the finest rock composition in Japan, is found at the Ryōanji in Kyōto. It consists only of an enclosed rectangle covered with raked, white sand punctuated by groups of in all fifteen stones surrounded by some moss; a typically Zen-influenced sparse decoration free from all extraneous distractions. The sand quite possibly represents water. At any rate, the technique of suggesting water by the judicious use of rockwork and sand has been very popular and dominates throughout level gardens. Another trick—called *shakkei* (borrowed view)—frequently resorted to by landscape gardeners is to purposely use the natural background as an integral part of the garden to form a combined view. An example (although rather special): An obstructed view of the sea is suddenly exposed upon bending down to scoop up water from a washbasin, thus for a fleeeting instant contrasting the ladleful of water with the vast sea and illuminating the relation between the self and the boundless Universe.[7]

The growing interest in tea drinking and in the art of the tea ceremony during the troubled transition years in the late 16th century introduced still another distinctly Japanese garden, the tea garden, as the proper setting for the tea ceremony. The ideals of tea as formulated by the tea-masters (who were mostly in the employ of military lords) embraced love of nature and the artless, unassuming life, which contrasted with the extravagant and vigorous way of life prevalent among the dominant military classes.

Accordingly, the tea garden was very simple, even austere, yet elegant, consisting of a few carefully selected trees and stones placed with care so as to seem completely natural. The qualities of *shibumi*—roughly unpretentious refinement beneath a mundane appearance, apparent only to the cultivated taste; *sabi*—the mellow, solitary, weathered and rusty quality found for example in ancient mossy rocks and in weatherbeaten, slightly dilapidated objects that have survived the vicissitudes of time and nature; and *wabi*—simple, elegant beauty conducive to serenity and contemplation, are all eagerly sought in it. The requirements of ceremony introduced many new details, features that became widespread in other types of garden too, such as washing basins, wells, stone lanterns and footpaths with stepping-stones winding pleasantly through the scenery.

However, the originally simple ceremony gradually became more and more elaborate during the Tokugawa era and later hardened into a very stereotyped formality. The same can also be said of the garden forms during this period of national isolation. After the first four or five decades artistic vitality declined, although their popularity continued to increase as never before, even among the middle class of lesser samurai and tradesmen. Numerous lavish gardens were built in Edo (modern Tōkyō) and in the provinces by wealthy daimyō and merchants vying with each other to seem rich and cultured. Professional designers, carefully guarding the secrets of their craft, catered to this increased demand.

As mentioned earlier a new type, the serial or stroll garden, was perfected at this time. Usually larger than hitherto and arranged around the spacious lake, it was meant to be enjoyed by strolling along the water, passing from scene to scene, each a complete small tea garden with tea house, or some other garden feature partaking of delightful variation and surprise. Much care and discrimination was needed to make the parts properly subordinate and to attain a unified whole. The difficulty in achieving this is sensed when one considers that not only interactions among natural and artificial elements (houses etc.) but also the relations between the three spatial dimensions and time had to be taken into account when planning, since the direction of circulation was usually fixed. A notable garden of this type, and the model for most stroll gardens in Tokugawa times, is the one belonging to the Katsura Detached Palace, covering about 11 acres by the Katsura River near Kyōto and executed by the illustrious tea master and flower arranging artist Kobori Enshū. No single feature—not even the main palace complex—is large enough to dominate over the others. Some five principal tea arbors with attendant pavilions, numerous minor scenes

[7] In a garden at Sakai near Osaka designed by the foremost tea-master Sen no Rikyū (16th century).

and groves richly planted with pines or bamboo are juxtaposed and intertwined all along the leisurely meandering footpath, nowhere tending toward contrived repetition or pedestrian conventionality. The balance struck between settings done in the three modes of design formality, *Shin* (Formal), *Gyō* (Semi-Formal and *Sō* (Informal),[8] is also very finely tempered.

The gardens described above, the level, the lake-and-hill, the tea, and the stroll (a synthesis of the others), are the chief categories of Japanese garden art. Nevertheless, lesser varieties exist and what more, many layouts combine features from them all, defying formal classification. Furthermore, the limited space available has precluded all but the most cursory sketch of the rudiments of this sophisticated art form. Many aspects have at best only been hinted at above; the architecture peculiar to summer houses and tearooms, aiming to make the transition from house to nature smooth and harmonious, the intricacies of tea garden design, the manifold forms of stone lanterns, which originally were dedication lanterns in temples, the fences and partitions used to shield unsightly views, especially the *sodegaki* (sleeve fence), which should ideally resemble the sleeve of a woman's Kimono, the choice of tree and plant species, the selection criteria for ornamental stones—just to mention a few.

With the advent of modern times the Japanese garden has had its share of problems in the wake of industrialization and adjustment to western values, but testifying to its vitality, it commands a broad and continuing interest in Japan and, now part of a common world heritage, in Europe and the Americas as well. The great gardens of past days of course remain as living monuments of a rich tradition, still capable of giving spiritual and corporeal reinvigoration to concrete-tired urbanites.

[8] These concepts, which are applicable to other decorative arts as well, are gradations in the artistic realization and not inherent in the motif. In Shin style the arrangement is decorous, all rules being strictly followed and carefully executed, causing it to appear stiff, ornate and very ceremonious. Gyō allows much more freedom in designing, abridging some details and loosening the symmetry and stiffness. The Sō is the most relaxed and asymmetrical, boldly and arbitrarily suppressing features to create a pleasantly individual and vigorous composition.

SUGGESTIONS FOR FURTHER READING

Engel, D.; *Japanese Gardens for Today;* Chas. E. Tuttle Co., Vermont/Tokyo.

Fukuda, K.; *Japanese Stone Gardens;* Tuttle, 1970. Abundant photographs.

Harada, J.; *The Gardens of Japan;* London, 1928.

Sackville-West, V.; Persian Gardens in *the Legacy of Persia;* Oxford, 1953. Short article.

Sirén, O.; *Kinas trädgårdar och vad de betytt för 1700-talets Europa;* Stockholm, 1948–52, 2 parts. Many illustrations of Chinese gardens and some Japanese.

Tamura, T.; *Art of the Landscape Garden in Japan;* Tokyo, 1936.

SAMMANFATTNING

I trädgårdskonstens historia kan man urskilja tre huvudsakliga stilarter, nämligen den europeiska, den persiska och den kinesisk-japanska. Inom den kinesiska stiltraditionen finner man två huvudtyper, en väl tilltagen trädgård med en större vattendamm, konstgjorda berg, diverse trädgrupper, sommarpaviljonger, m. m. och en mindre, relativt oansenlig där den taoistiskt inspirerade gentlemannen med några få träd, en liten bäck och ett antal vackert formade stenar söker frammana en bild av ett avlägset, romantiskt och rogivande bergslandskap.

Liksom så mycket annat i japansk kultur har även trädgårdskonstens grundprinciper importerats från Kina. Utifrån dessa har sedan egenartade japanska varianter utbildats. Kring 900-talet hade en specifikt japansk typ tagit form: en rymlig trädgård med en centralt placerad sjö och i fonden konstgjorda berg. Bland bergen fanns ett vattenfall, som via en bäck ledde fram till sjön i vilken en ö med broförbindelse med stranden var belägen. Dekorativa stenar och allehanda växter fullbordade anläggningen, som alltid låg i mycket nära anslutning till de kejserliga aristokraternas palats.

Allteftersom tiden gick utvecklades många olika regler med magisk och religiös-buddistisk anstrykning om hur de olika delarna borde utformas, regler som vid alltför slavisk tillämpning skapade stela och artificiella arrangemang. Särskilt kan nämnas en vänster-till-höger tendens i placeringen av berg-vattenström-sjö-utlopp och principen att gruppera stenar, träd m. m. så att de bildar triangulära konfigurationer.

Under inflytande av Zen-buddism skapades nya attityder till konst och mer vikt lades vid subjektiva, symboliska, eleganta men samtidigt enkla

kompositioner. Berg-och-sjö stilen modifierades och fick en självständigare ställning. Exempel: Gyllene paviljongens tempel i Kyōto. Under denna tid (14- och 1500-talen) skapades den plana trädgårdstypen utan berg, sjöar och vatten, endast med stenar, sand och planteringar. Värd att nämnas är den i Ryōanji i Kyōto bestående av en rektangel med 15 mossbevuxna stenar omgivna av vitt, krattat grus.

I samband med framväxten av teceremonien tillkom ännu en typ, vilken formades till stor del av teritualens alla krav. Särskilt eftersträvansvärd var den lätt förfallna, väderbitna miljö, som endast skapas av många års inverkan av väder och vind.

Under den isolationistiska Tokugawa-eran (1600–1867) fulländades den tredje viktiga typen, den sammansatta promenadträdgården bestående av ett antal olika trädgårdstablåer ordnade kring en ganska stor sjö, där varje avdelning harmonierar med de övriga och på ett okonstlat sätt smälter in i helheten. Ett bra exempel är Katsuraträdgårdens nio tunnland med bl.a. fem små teanläggningar och otaliga andra motiv.

Blommorna kring min sommarstuga

G. A. WESTFELDT

I slutet av 1930-talet inköpte min maka och jag en större tomt vid sjön Tolken i Äspereds socken i södra Västergötland. Vi for kanske lite hårt fram med den granna ängsmarken, men ändamålet med köpet var ju dock, att här i all blomsterprakten bereda oss ett sommarhem. Även om en rätt så stor del av tomtmarken har tagits i anspråk för byggnation och trädgårdsodling, är ju dock huvudparten av ängen ännu efter 30 år i ganska orubbat skick. Tomten omfattar ca 14 000 kvm och ligger i en ostsluttning på Tolkens västra strand ungefär 240 m ö. h. På ett par ställen tränger grundvattnet fram i markytan, så att markskiktet på våren är smått översilat. En mindre bäck rinner över tomten. Den flödar tyvärr ej året runt utan torkar helt ut under högsommaren. Under snösmältningstider och höstregnen kan bäcken tidtals bli rätt så imponerande. Inom vissa partier av ängen ligger stenåldersgravar och ett större kummel intar ett dominerande läge i dess centrum.

Trädskiktet består huvudsakligast av alm, ask, björk och ek, av vilka de mäktigaste når över 2 m i omkrets vid brösthöjd. Även ett par exemplar av lönn och rönn finns på tomten och av en tidigare buske av vägtorn (*Rhamnus cathartica*) har jag dragit upp ett 4 m högt träd med vackert utbildad krona. I buskskiktet förhärskar hassel med inslag av brakved (*Rh. frangula*), hägg, olvon och vildapel. Jag har under årens lopp planterat in en del i Sverige vildväxande träd och buskar såsom avenbok (*Carpinus betulus*), bok, hagtorn, lind, bohuslind (*Tilia platyphylla*), svensk oxel, blåtry (*Lonicera caerulea*), try (*L. xylosteum*), benved (*Evonymus*), daggvide (*Salix daphnoides*), måbär (*Ribes alpinum*), slån (*Prunus spinosa*), tibast (*Daphne*), vildkaprifol (*Lonicera periclymenum*), skogskornell (*Cornus sanguinea*) och vresalm (*Ulmus laevis*). Klådris (*Myricaria*) har jag hämtat från en nyupptäckt lokal i östra Småland. Tidigare hade jag även ett vackert exemplar av gråal (*Alnus incana*) i ängen, men på grund av de svåra rotskotten var jag tvungen att avlägsna trädet. En manshög gran är uppdragen av frö från den fridlysta purpurbarriga granen vid Hulubo i Sandhults socken strax väster om Borås. I strandkanten växer enstaka exemplar av al och asp samt videsnår bestående av jolster (*Salix pentandra*), gråvide (*S. cinerea*) och svartvide (*S. nigricans*).

Vackrast är ängen i vårens tider, särskilt under ljusa majkvällar innan träden ännu hunnit lövas och då markskiktet domineras av våra underbara vårblommor. Förutom sippor hyser ängsmarken buskviol (*Viola hirta*), desmeknopp (*Adoxa*), gullpudra (*Chrysosplenium*), nunneört (*Corydalis intermedia*), skogsbingel (*Mercurialis*), svalört (*Ficaria*) och vårlök (*Gagea lutea*). Blåsippan är en sentida inkomling, som jag själv sått och planterat. Fröna är sengrodda och ligger flera år i jorden innan de gror, varför arten efter 30 år ej är så spridd, som önskvärt hade varit. Gulsippan (*Anemone ranunculoides*) är liksom sin vita syster spontan och visar klar tendens att öka. Hybriden, den svavelgula sippan, har jag hämtat från Hössna socken öster om Ulricehamn. Redan då vi planerade tomten hade backskärvfrö (*Thlaspi alpestre*) slagit sig ned i ängen och på en grusgång har jag senare sått dess frände vårskärvfrö (*Th. perfoliatum*) och sandkrasse (*Teesdalia*). Från Uppsala härstammar ett par av våra intressanta nunneörter (*Corydalis pumila* och *solida*) och på ett par punkter växer sibirisk nunneört (*C. nobilis*). Mest lättodlad är gul nunneört (*C. lutea*), som gärna självsår sig. För några år sedan fann jag förvildad silverviol (*Viola alba*) vid Hultafors och givetvis hamnade ett exemplar i min täppa. Bland övriga vår- och försommarblommor, som spritt sig i ängen är lund-smörblomma (*Ranunculus cassubicus*). Däremot har jag misslyckats i mina bemödanden att få kungsängsliljan (*Fritillaria meleagris*) att trivas. Under årens lopp har jag planterat flera hundra lökar på skilda ställen i ängen — men förgäves. Endast några enstaka exemplar blommar årligen. Den lilla vårlöken (*Gagea minima*), som hamnat under några vinbärsbuskar sprider sig snällt. Däremot har jag ej lyckats få ängsvårlök (*G. pratensis*) och lundvårlök (*G. spathacea*) att trivas. Vanlig lungört

(*Pulmonaria officinalis*), som växer vild i bygden, trivs utomordentligt och sprider sig snabbt. Den smalbladiga lungörten (*P. angustifolia*), som härstammar från Ätradalen norr om Ulricehamn har betydligt svårare för att finna sig till rätta. Något enstaka exemplar av korsningen mellan de två arterna har jag även sett. När vi först tog vår tomt i besittning, fanns det bevisligen endast tre exemplar av spontan gullviva (*Primula veris*) i ängen. I dag kan man plocka stora buketter av den vackra växten. Redan tidigt planterade jag in några exemplar, såväl i ängsmarken som i ett stenparti. Från dessa plantor hämtar jag varje höst mogna frön, som jag sår ut på lämpliga ställen och med förkärlek utnyttjar jag då årets alla sork- och mullvadshögar. Frön av lundviva (*P. elatior*) har jag fått från Skåne och några exemplar av jordviva (*P. acaulis*) står i stora röset. Lundviol (*Viola reichenbachiana*) har även hamnat i ängen och trivs utmärkt. Däremot vill vanlig luktviol (*V. odorata*) ej finna sig till rätta. Den lever visserligen och blommar även men sprider sig ej. Under ett besök i Sundsvall för några år sedan insamlade jag frön av bergviol (*V. collina*), sådde dem i ängen men har ännu ej sett något spår av dyrgripen. Även underviol (*V. mirabilis*) är inplanterad liksom även dvärgviol (*W. pumila*). Bland övriga vårblommor odlar jag med växlande framgång narcisser, snödroppar, pärlhyacint, scilla, morgonstjärnor (*Ornithogalum umbellatum*), klosterlilja (*Leucojum vernum*), kroll-lilja (*Lilium martagon*) och vintergäck (*Eranthis*).

När jag i midsommartid sitter vid min stugknut och ser ut över den granna ängsmarken, så måste jag instämma med alla dem, som tidigare gjort gällande, att det finns väl få växtsamhällen i landet, som går upp mot lövängen. Såväl Linné som hans lärjungar satte lövängen högst av allt i svensk natur och när linneanerna i fjärran land tänkte på hemlandet, så var det alltid lövängen de fick för ögonen. Vår ängsmark här vid Tolken kan givetvis ej jämföras med de gotländska orchidéängarna. Hos oss växer det blott en vild orchidé, grönvit nattviol (*Platanthera montana*). Det är ej min avsikt att trötta med för mycket uppräkningar av ängens alla blommor. De helt dominerande är hundkäx, midsommarblomma, rödblära, prästkrage, tjärblomster, liljekonvalj, smörblommor av olika slag, häck- och kråkvicker, gökärt och violer och bland dessa även norrlandsviol (*Viola montana*). Smörbollarna eller daldockorna (*Trollius*), som i år har blommat synnerligen rikt, är i det närmaste slut. Just nu börjar brudborstarna (*Cirsium heterophyllum*) att gå i blom. Även en rent vit form växer i ängen och vid ett par tillfällen har jag funnit något exemplar av korsningen mellan brudborste och kärrtistel. Inom vissa partier tävlar brudborsten med älggräset (*Filipendula ulmaria*) i individrikedom. Invid det stora kumlet finner man i trädens skugga kransrams (*Polygonatum verticillatum*), storrams (*P. multiflorum*) och trolldruva (*Actaea*). Inom de torrare partierna växer liten och stor blåklocka (*Campanula persicifolia*) och i enstaka exemplar även nässelklocka (*C. trachelium*), och i ett par rabatter kämpar knölklockan (*C. rapunculoides*) envist om utrymmet med en del odlade arter. På hög- och eftersommaren är det fibblornas tid. Tio olika fibblor har jag räknat till, däribland hästfibblan eller slåttergubben (*Arnica montana*) och sommarfibbla (*Leontodon hispidus*). Vidare kan jag notera björnloka (*Heracleum*), gulvial (*Lathyrus pratensis*), fyrkantig johannesört (*Hypericum maculatum*), rödklint (*Centaurea jacea*), strandveronika (*Veronica longifolia*), ängsruta (*Thalictrum flavum*) och den kraftiga, understundom 3 m höga strättan (*Angelica*).

Under årens lopp har en del mer eller mindre långväga främlingar hamnat i ängen. Från Skånes bokskogar härstammar aklejruta (*Thalictrum aquilegiifolium*), buskstjärnblomma (*Stellaria holostea*), gulplister (*Lamium galeobdolon*), månviol (*Lunaria rediviva*) och revsuga (*Ajuga reptans*). Mellaneuropa har bidragit med rosenplister (*Lamium maculatum*) och uddbräken (*Polystichum lobatum*). På en vägkant i Närke tog jag redan som skolpojk brunnäva (*Geranium phaeum*). Från Höjentorp i Valle härad har jag hämtat ramslök (*Allium ursinum*) och från Lerdala i samma trakt härstammar ärtvicker (*Vicia pisiformis*). Vår egen grannsocken S. Ving har fått bidra med ett par exemplar av Sankt Pers nycklar (*Orchis mascula*). Under en följd av år växte den öländska storviolen (*Viola elatior*) i mitt stenrös. Platsen tycks ej ha behagat »den sköna», ty den försvann men dök i stället upp som ogräs på flera ställen i närliggande blomsterrabatter. Bland övriga ängsblommor har jag planterat in vippärt (*Lathyrus niger*), vårärt (*L. vernus*), ängsskära (*Serratula*), sårläka (*Sanicula*) och mellanhäxört (*Circaea intermedia*). På Kolmården insamlade jag för många år sedan frön av piploka (*Pleurospermum*) och spenört (*Laserpitium*). Sådden lycka-

Fig. 1. Stugan i sin blommande löväng. Foto förf.

des väl och båda har blommat i ängen. Hösten 1967 gjorde jag ytterligare en intressant frösådd. Det gällde en annan umbellat, *Molopospermum cicutarium*, hemmahörande i bl. a. Pyreneerna. Även den sådden lyckades och i sommar blommar den långväga gästen för första gången hos oss. Vidare har jag sedan många år hasselört (*Asarum*), myskmadra (*Galium odoratum*), skogsförgätmigej (*Myosotis silvatica*), stor ormrot (*Polygonum bistorta*), storfryle (*Luzula silvatica*) och svartklint (*Centaurea nigra*). Bland inplanterade lövängsgräs kan jag nämna hässlebrodd (*Milium*), lundslok (*Melica uniflora*), långsvingel (*Festuca gigantea*), lundlosta (*Brachypodium silvaticum*) samt skogsstarr (*Carex silvatica*) och vid den forna sjöstranden växer spontan spärrlosta (*Brachypodium pinnatum*).

I tomtens sydöstra hörn går en källa i dagen. Tack vare moränens kalkhalt finner man i den översilade marken några intressanta arter, tätört (*Pinguicula*), vildlin (*Linum catharticum*), slåtterblomma (*Parnassia*) samt några halvgräs av släktet Carex, brunstarr (*C. acutiformis*), knagglestarr (*C. flava*), näbbstarr (*C. lepidocarpa*) och tuvstarr (*C. caespitosa*). Detta lilla kärrdråg har jag under årens lopp med mer eller mindre gott resultat berikat med några representanter från traktens kalkkärr. Här växer sålunda sumpnycklar (*Orchis Traunsteineri*), ängsnycklar (*O. incarnata*), kärrknipprot (*Epipactis palustris*), den högnordiska fjällskäran (*Saussurea*), den gulvita, manshöga kåltisteln (*Cirsium oleraceum*) och mossviol (*Viola epipsila*). För tjugo år sedan fick jag en sändning med gotlandsorchideer, som jag planterade i ängen. De dog alla och det verkar, som om det blott vore några av *Orchis incarnata*-gruppens arter, som man med gott resultat kan odla i våra marker. Från Valle härad har jag hämtat vippstarr (*Carex paniculata*), från Österlen i Skåne majnycklar (*Orchis majalis*) och småvänderot (*Valeriana dioica*) och från norra Uppland härstammar sumpviol (*Viola uliginosa*). Förgäves har jag försökt odla majviva (*Primula farinosa*). Det måste tydligen vara ett barn med ett barns tur för att lyckas med den uppgiften. Som skolpojke hämtade jag en tuva med majviva i Närke. Den trivdes utmärkt och efter ett par år utvecklade plantan ej mindre än 64 stänglar.

Fig. 2. En långväga främling (*Petasites japonicus*). Foto förf.

Längs bäcken växer en del intressanta arter, både vilda och inplanterade. I buskaget vid stenmuren klänger vår vanliga humle. Strax intill har vi ett stort bestånd av spontan hässleklocka (*Campanula latifolia*) och nedanför vägen växer lundstjärnblomma (*Stellaria nemorum*), springkorn (*Impatiens noli tangere*), stinksyska (*Stachys silvatica*) och strutbräken (*Struthiopteris*). Mellan några stenar vid bäcken planterade jag för några år sedan safsa (*Osmunda regalis*) och lite längre ned växer vitskråp (*Petasites albus*), som härstammar från trakten av Ringsjön i Skåne. Detta skråp blommar på vår tomt tidigare än alla andra örter, några dagar före hästhov och blåsippa och 10 dagar före pestskråp (*P. hybridus*). Från en herrgård i Ulricehamnstrakten kommer bitterskråp (*P. japonicus*), en vitblommig art med blomkorgar i täta halvklotformiga samlingar. Den hör hemma på ön Sachalin N om Japan. För många år sedan slog sig amerikansk dunört (*Epilobium adenocaulon*) ned i bäckfåran och under några år hade den sällskap av grendunört (*E. roseum*). Den senare är nu försvunnen och i dess ställe har jag planterat rosenduntrav (*E. hirsutum*). Under några år växte även blekbalsamin (*Impatiens parviflora*) och jättebalsamin (*I. glandulifera*) längs bäcken, men den kraftiga ängsvegetationen vart dem tydligen övermäktig. Båda är nu försvunna.

På sjöstranden har jag planterat några intressanta arter. Från Tinkaån i sydligaste Västergötland har jag hämtat brokig svärdslilja (*Iris versicolor*) och i dess närhet växer även gul svärdslilja (*I. pseudacorus*) och strandiris (*I. sibirica*) bl. a. i sällskap med åkerbär (*Rubus arcticus*), spjutskråp (*Petasites spurius*), sprängört (*Cicuta*), vattenfräne (*Rorippa amphibia*) och den manshöga strandmolken (*Sonchus palustris*), hämtad på Västkusten.

Tulkörten (*Cynanchum*) från östra Sverige höll ett slag på att bli allenarådande i mitt stenparti. Numera omhuldar jag en del representanter för Falbygdens stäppflora såsom stäppgräset (*Stipa*), drakblomma (*Dracocephalum ruyschiana*), smalbladig lungört, praktbrunört (*Prunella grandiflora*), färgmadra (*Galium triandrum*), trollsmultron (*Potentilla rupestris*), fältvädd (*Scabiosa columbaria*) och sandviol (*Viola rupestris*). Till rösets rariteter hör vidare sandlilja (*Anthericum liliago*), ullsmörblomma (*Ranunculus illyricus*), tovsippa (*Anemone silvestris*), våradonis (*Adonis vernalis*) och ölandstok (*Potentilla fruticosa*). Under några år hade jag även ölandssolvända (*Helianthemum oelandicum*). Från trakten av Göta kanal i norra Västergötland har jag hämtat färgginst (*Genista tinctoria*) och från sydligaste Skåne smultronfingerört (*Potentilla sterilis*). Även dess

frände vit fingerört (*P. alba*) från Mellaneuropa finns med i sällskapet liksom fjällkåpa (*Alchemilla alpina*) och rosenrot (*Rhodiola*). I röset växer vidare axveronika (*Veronica spicata*), bergormrot (*Polygonum affine*), blodnäva (*Geranium sanguineum*), björnrot (*Meum*), hampflockel (*Eupatorium*), höstgentiana (*Gentiana sinoornata*), julros (*Helleborus*), pimpinell (*Sanguisorba minor*), praktveronika (*Veronica teucrium*), purpurljung (*Erica cinerea*), rosenkronill (*Coronilla varia*), småborre (*Agrimonia eupatoria*), toppklocka (*Campanula glomerata*) och slutligen korsningen mellan backtimjan och stortimjan (*Thymus pulegioides* × *serpyllum*). Från Hindås har jag hämtat rysk nejlikrot (*Geum aleppicum*), en osteuropeisk art, en sentida inkomling i landet. I rösets överkant växer den amerikanska blåbärsbusken (*Vaccinium corymbosum*), getris (*Diervilla canadensis*) och *Salix helvetica*, en alpin art, som lär stå nära vårt lappvide (*S. lapponum*). Några Sedum-arter har också hamnat i röset liksom hammarby-taklök (*Sempervivum soboliferum*), som lär härstamma från en kollekt, som kejsarinnan Katarina II sände till Linné.

I en skuggig vrå invid stugan växer ett litet exemplar av dvärgbjörk (*Betula nana*), nordisk stormhatt (*Aconitum septentrionale*), fjällviol (*Viola biflora*) och älftolta (*Lactuca sibirica*). Den sistnämnda har jag hämtat från en bäckravin i Selånger, men hade jag vetat, vilket ogräs den är, hade den allt fått stå kvar på sin ursprungliga växtplats i Medelpad. Till sitt växtsätt erinrar älftoltan om sin frände parksallat (*Lactuca macrophylla*), som tyvärr även listat sig in i ett buskage. I detta nordiska sällskap har jag även placerat ett exemplar av vardera kambräken (*Blechnum*), hjorttunga (*Scolopendrium*) och murruta (*Asplenium ruta muraria*). Hjorttungan insamlade jag i en källarenedgång i centrala London, där den växte mellan några lösa stenar.

Efter att under en följd av år företrädesvis ha lagt an på en del odlade, sydländska, mera värmefordrande arter, som dessvärre har svårt att klara våra nordiska vintrar, fann jag, att våra gamla bondblommor bättre finna sig till rätta i vårt bistra klimat. Bland dylika allmogeblommor räknar jag blomsterlyra och fänrikshjärta (*Dicentra spectabilis* och *D. formosa*), blågull (*Polemonium*), bergklint (*Centaurea montana*), borstnejlika (*Dianthus barbatus*), gemsrot (*Doronicum caucasicum*), jätteprästkrage (*Chrysanthemum lacustre*), stjärnfloka (*Astrantia major*), jättevalmo (*Papaver orientale*), stor videört (*Lysimachia punctata*) och ängsnäva (*Geranium pratense*) samt skilda arter av astrar, flox och lupiner. Under årens lopp har jag planterat och sått åtskilliga arter av kungsljus men tyvärr är de som regel bara tvååriga. Ett enda exemplar har genom åren varit mig trogen. 1916 köpte jag från Göteborgs Trädgårdsförening ett kungsljus, som enligt katalogen skulle vara grenkungsljus (*Verbascum lychnitis*). Plantan kostade 25 öre och det var den värd. Den blommar alltjämt rikligt varje sommar — men någon ren grenkungsljus är det ej. Möjligen är det en korsning med *V. blattaria*, som är mångårig.

Ytterligare några främmande örter kan vara värda att nämnas. Vid kökstrappan står pärlbräken (*Onoclea sensibilis*), som härstammar från Ostasien och Nordamerika. Den trivs utmärkt och letar sig genom utlöpare in i grusgången. Den japanska höstanemonen (*Anemone japonica*) fyller väl sin plats liksom rosenpimpinell (*Sanguisorba obtusa*), en 60 cm hög ört med snedställda, lampborstlika, skära blomax och *Veronica virginica*. Vidare har jag tvenne arter av släktet Ligularia (= *Senecio*), gullstav (*L. veitchiana*) och guldax (*L. wilsoniana*). Den sistnämnda hade jag under några år i en rabatt men den spred sig snabbt och jag hade all möda att bli av med detta vackra men besvärliga »ogräs».

Bland medicinalväxterna har jag under årens lopp odlat belladonna (*Atropa*), dårört (*Scopolia carniolica*), fingerborgsblomma (*Digitalis*), hjärtstilla (*Leonurus*), körvel (*Myrrhis*), Moses brinnande buske (*Dictamnus*), libbsticka (*Levisticum*), mästerrot (*Imperatoria*), ålandsrot (*Inula helenium*) och dess släkting solstjärnan eller strålöga (*Telekia speciosa*). Bland övriga kryddoftande örter har jag haft i odling citronmeliss (*Melissa officinalis*), kransborre (*Marrubium vulgare*), kranssalvia (*Salvia verticillata*), kungsmynta (*Origanum vulgare*), några arter av släktet Nepeta bl. a. kattmynta (*Nepeta cataria*) och en sällan odlad plister (*Lamium orvalis*), vildväxande i Sydeuropa. Här och var i rabatterna självsår sig mattram (*Chrysanthemum parthenium*) och lungrot (*Chenopodium bonus-henricus*). För många år sedan gästade framlidne professor Carl Skottsberg min stuga. Under sin rundvandring på tomten stannade han ett ögonblick framför ett kraftigt exemplar av lungrot, som då hade en mera hedersam placering. Skottsberg nickade belåtet, skrockade smått och utlät sig: »Det är till

att odla ogräs.» I det sammanhanget kan jag ej underlåta att omnämna tvenne arter, som utan att på något sätt kunna räknas till medicinalväxterna årligen självsår sig i mina rabatter. Det är den engelska vallmon (*Meconopsis cambrica*) och rosenglim (*Silene armeria*), båda ytterligt trivsamma ogräs. Odlingsvärd är även färgkulla (*Anthemis tinctoria*). — Tidigt i våras fick jag frön av svedjenäva (*Geranium bohemicum*) och brandnäva (*G. lanuginosum*). Den förstnämnda sådde jag på en kolbotten efter en rishög, den senare i en blomsterrabatt. Och resultatet? Svedjenävan har jag letat förgäves efter, under det att brandnävan nu i september står i full blom i sitt trädgårdsland.

Förutom vår vanliga bondpion har jag en del andra arter av samma släkte bl. a. den kinesiska buskpionen (*Paeonia arborea*) samt den låga, bredbladiga, gula och tidigt blommande svavelpionen (*P. Mlokosewitschii*). En ört som man sällan ser i våra bygder är knölvialen (*Lathyrus tuberosus*), vars jordstammar utbildar ätliga knölar, »ardacker», stora som hasselnötter. Odlingsvärd är även rosenvial (*L. latifolius*), en nära anförvant till vår vanliga luktärt. I den långa raden av trädgårdens alla ståtliga blomster har jag den stolta riddarsporren (*Delphinum*) och »preses» bland vårt lands giftblommor stormhatt eller »duvor och vagn» (*Aconitum*), som i äldre tider anlitades vid giftmord och som lär ha flera påvars liv på sitt samvete. 1969 nästlade sig ytterligare en giftväxt in i mina land, den ettåriga spikklubban (*Datura tatula*) och i år fann jag även ett litet exemplar av bolmört (*Hyoscyamus*) i mitt rosenland. Belladonna, bolmört och spikklubba, det är en snygg trio, som är intimt förknippad med forna tiders häxprocesser.

Jag antydde tidigare, att en del arter självsår sig i min täppa. Till denna grupp hör några inhemska arter, som tidigare odlats i rabatterna. Vi har kungsljus (*Verbascum nigrum*), löktrav (*Alliaria*), skelört (*Chelidonium majus*), skuggnäva (*Geranium pyrenaicum*) och trollsmultron. Dessutom har springkorn spritt sig från bäcken till rabatterna. Under senare år har den långhåriga gängeln (*Galinsoga ciliata*) börjat uppträda i ett par blomsterland. Slutligen bör nämnas ryssgubben (*Bunias*), som under 30 år vuxit i grannens åker och som nu nästlat sig in i ett hallonsnärje vid entrén, och till slut kirskål (*Aegopodium*), alla trädgårdsägares fasa.

Även buskrosorna har under årens lopp fallit inom ramen för mitt odlarintresse. Under ett par år hade jag ett 70-tal olika buskar i rabatter och rundlar kring stugan. I dag är flertalet försvunna. Av dem som i medio av juni fägnar ögat är bland annat en tre meter hög buske av pimpinella-typ, antagligen *Rosa pimpinellifolia* (*altaica*), som under några fattiga veckor är översållad med ett otal, 5 cm vida, enkla, vita blommor. Strax intill står ett kraftigt exemplar av äppelros (*R. rubiginosa*) och på en annan rundel stod tidigare mandarinros (*R. Moyesii*) med sina, som det står i handböckerna, oxblodsfärgade blommor. Dessvärre trivdes den ej på platsen utan sökte sig genom utlöpare ut i den närbelägna vallmuren, där den sedan envist hållit sig kvar. Från en av traktens bondgårdar har jag hämtat en knappt meterhög buske. Den har stora, halvfyllda, väldoftande, skära blommor. Något namn har jag ej på rosen men jag förmodar att det är en form av *R. centifolia*. I slutet av juni blommar en annan tacksam ros, som har blodröda, enkla blommor och vars grenar i de övre partierna är tagglösa. Det är bergrosen (*R. alpina*). Under sensommaren står den nordamerikanska sumprosen (*R. palustris*) i sitt flor. Det är en nära nog manshög buske med vackra, smått läderartade blad, som är föga utsatt för ohyra och insektsangrepp. Blommorna är violettrosa, enkla och sitta i flocklika klasar. En prydnad för tomten är den starkväxande, rikblommande och något remonterande »von Scharnhorst». Blommorna är medelstora, halvfyllda och ljusgula. Tidigare hade jag även igelkottsros (*R. microphylla*) och vingros (*R. omeiensis*), som dock knappast är härdiga i bygden. Några former av vresros (*R. rugosa*) finns även, därav en som blir mer än manshög och har dubbla, röda blommor. Honungsrosen (*R. Helenae*) är även en av tomtens prydnader. 1968 fick jag ett exemplar av finnrosen (*R. acicularis*), vilken som dess svenska namn antyder har en osteuropeisk utbredning och som i vårt land endast är anträffad på ett par punkter i Norrlands kustland. Och till sist har jag den nordiska rosen eller svearnas ros (*R. suionum*), den urgamla svenska rosen, som odlats här i landet under ett par årtusenden men som först under de senaste decennierna uppmärksammats av sakkunskapen.

Som jag tidigare antytt har många sydländska arter, som jag haft i odling, snart åter försvunnit. Blåregn (*Wisteria*), gingko, magnolia, mullbärsträd (*Morus alba*), palmlilja (*Yucca*), rosen-tamarisk (*Tamarix pentandra*) blev alla ytterst kortlivade. Vanlig robinia (*Robinia pseudoacacia*) fö-

Fig. 3. Min sällsyntaste parasit (*Orobanche reticulata*). Foto förf.

reföll till en början att trivas, den blommade en sommar men frös bort. Samma öde mötte sommarbuddleja (*Buddleja alternifolia*). Rönnsumak (*Rhus typhina*) förde en följd av år en tynande tillvaro för att slutligen dö. Klöveralm (*Ptelea trifoliata*) fryser ned under vissa vintrar men kommer åter och blommade sommaren 1970 och bar även mogen frukt. Vår vanliga fläder (*Sambucus nigra*) klarar ej våra bistraste vintrar, då den fryser ned för att påföljande år skjuta nya skott. Rosendeutzia (*Deutzia rosea*) är knappt tålig men blommar under vissa somrar rikligt. Rosenrips (*Ribes sanguineum*) har klarat de senaste vinterarna men blommar ej. Paradisbusken (*Kolkwitzia amabilis*) ser ut att trivas och blommade sommaren 1971 för första gången efter fem år. Den kinesiska parkaralian (*Aralia elata*) trivs utmärkt och visade ett slag tendens till att genom rotskott bli ett besvärligt ogräs. Den har blommat under de senaste två åren. Vingnöten (*Pterocarya fraxinifolia*) har jag odlat i många år. Den har ännu ej nått mer än manshöjd, vilket synes mig så mycket mer märkligt, som den går väl till vid Åråsi Redvägs härad, en plats som är betydligt frostläntare än vår tomt vid Tolken. Av det grå valnötsträdet (*Juglans cinerea*) planterade jag ett

exemplar 1942. Det frös påföljande vinter, men från basen sköt det nya skott, som efter en viss ans utbildat ett 8 m högt, välvuxet träd, som blommat ett par somrar och 1970 även bar mogen frukt. Trollhassel (*Hamamelis virginiana*) trivs ej och för en tynande tillvaro. Svart aronia (*Aronia melanocarpa*) är däremot en tålig buske. Den blir manshög, blommar årligen rikligt och bär frukt. Även mahonia (*Mahonia aquifolium*) tål vårt klimat, men fordrar att få stå på en skuggig plats, skyddad för marssolen. Bambu (*Sinarundinaria*), som nu är gott och väl 15 år trivs förhållandevis väl och blir vissa år 3 m hög. Några vintrar har den frusit ned men skjuter årligen nya skott. Bambun är omtyckt av hararna, varför jag varje vinter måste skydda den med nät. Av släktet Rhododendron odlar jag flera arter, bl. a. rostbladig alpros (*Rh. ferrugineum*). Samtliga gå väl till liksom även busk-rosling (*Pieris floribunda*). Även släktena *Cytisus, Forsythia, Jasminum* och *Syringa* är företrädda. Vår svenska murgröna (*Hedera*) klarar vintrarna under förutsättning att snötäcket är tillräckligt skyddande. Skulle till äventyrs något skott leta sig upp för en trädstam, fryser det regelbundet bort. De storblommiga arterna av släktet Clematis är ej tillräckligt härdiga i vårt klimat. Däremot blommar italiensk klematis (*C. viticella*) årligen rikligt och når 4 m. På norra gaveln växer som solitär styvklematis (*C. recta*). Den kan som prydnadsväxt ej tävla med släktets övriga arter utan jag odlar den närmast som en kuriositet.

Några intressanta parasiter och halvparasiter har under årens lopp även hamnat i ängen. Natt och Dag (*Melampyrum nemorosum*) fick jag redan 1941 från Runmarö i Stockholms skärgård. Den trivs utomordentligt väl och har spritt sig över stora delar av tomten. Däremot har jag misslyckats med att få pukvete (*M. arvense*), korskovall (*M. cristatum*) och spindelört (*Thesium alpinum*) att trivas på tomten. Innan Kung Karls spira (*Pedicularis sceptrum carolinum*) blev fridlyst i länet hämtade jag ett exemplar från Ulricehamnstrakten. Det levde några år i kalkkärret, blommade även men försvann. 1950 lyckades jag få misteln (*Viscum album*) att gro i en apel. Den trivdes förträffligt men då värdväxten frös under en kall vinter, dog även misteln. Sista året 1963 mätte busken 60 cm i diameter. 1969 gjorde jag en ny sådd. 120 frön placerades på 14 olika värdväxter och i närvarande stund har jag blott lyckats finna en grodd i en mindre lind. Sedan några år parasiterar tistelsnyltrot (*Orobanche reticulata*) på brudborstarna i ängen. 1966 räknade jag till 8 exemplar, 1970 såg jag 125 och under innevarande sommar 230. Det första exemplaret såg jag i år den 28 juni och det blommade den 10 juli. Stänglarna blir upp till 88 cm höga och väl utvecklade exemplar hyser enligt Hegi »Flora von Mitteleuropa» upp till 100 000 frön. Då professor Wendelbo (Göteborg) i fjol gästade stugan, begärde han att få ta en del frön för sin institutions räkning och då jag frågade honom, hur mycket han tagit, kom svaret rappt. »1 miljon frön.»

Av förestående torde framgå, att jag huvudsakligast berikat tomten med arter ur vår svenska flora. Sammanlagt har jag i dag ca 600 arter, av vilka hälften är spontana. Då är även alla tillfälliga ogräs inräknade. Av återstoden är ungefärligen 200 arter hämtade från vår nordiska flora medan resten kan betecknas som rena odlingsobjekt.

Beträffande nomenklaturen har jag i huvudsak följt Nils Hylanders »Våra prydnadsväxters namn på svenska och latin» samt Krok & Almquist »Svensk Flora» 24:de upplagan.

Trädgårdar för handikappade

GÖSTA ADELSWÄRD

Medan huvudparten av dendrologerna under Englandsresan 1971 avnjöt Nymans sköna märkvärdigheter gjorde några av oss en privat utfärd till en trädgård av helt annat slag.

England har ju kommit med många nyheter på trädgårdskonstens område. Det vi såg grundar sig också på nya idéer, som låter trädgårdskonsten tjäna ett praktiskt och humanitärt syfte.

I krigets spår följde ett behov av att ta hand om mängder av invalidiserade människor. Med den sociala upprustning som företagits i England på senare år har också intresset väckts för andra handikappade människors problem. För ett trädgårdsälskande och praktiskt folk som engelsmännen har det legat nära till hands att låta även dessa kategorier få möjlighet att ägna sig åt trädgård som hobby, rekreation och rehabiliterande kroppsövning.

Med det syftet bildades 1967 »The Gardens for the Disabled Trust», en välgörande stiftelse tillkommen på privat initiativ. Sådant ses i England som en naturlig sak. »Välgörenhet» betraktas inte, vilket här ofta tycks vara fallet, som en misstänkt kvarleva från en förgången tid utan sanktioneras välvilligt av myndigheterna och följden är inte sällan originella och kloka idéer som denna.

Man började med tomma händer, men har under de tre senaste åren samlat ihop 1 500 pund, vilket har räckt för att anlägga en och påbörja två trädgårdar för handikappade. Den som nu är färdig och i bruk ligger i Maidstone i södra England i anslutning till ett hem för svårt handikappade — The Mote House Cheshire Home. Detta och flera liknande har f. ö. en typisk tillkomsthistoria. De grundlades efter kriget på initiativ av en flygare, Group-Captain Cheshire, vars insatser i kriget belönats med Victoriakorset och en rad andra utmärkelser.

Han ville hjälpa sina kamrater, som blivit invalider, och ävensåa andra i liknande predikament. I varje fall har dessa hem hans energi att tacka för sin tillkomst. Byggnaden var i det här fallet ett gammalt privathus, från slutet av 1700-talet, det skulle nästan kunna kallas ett litet slott. Runt om ligger en ofantlig park, där Maidstoneborna kan rekreera sig med allsköns friluftsliv. Efter våra begrepp var det ett ganska ruffigt och för sitt ändamål föga lämpat hus i flera våningar med en enorm central trapphall, där en inte mindre imponerande hiss sörjde för de i regel rullstolsförsedda invånarnas vertikala kommunikationer.

Men i ett land där krigsskadorna ännu inte är helt reparerade har man andra pretentioner än vi. Det bör kanske i detta sammanhang sägas att på detta hem f. n. inte tycktes finnas några krigsinvalider. Men de intagna som vid vårt besök syntes till var alla svårt handikappade.

Men nu till trädgården! Den låg på baksidan av huset, där man tidigare haft en köksträdgård, och täckte ett område av ungefär 45 × 25 m. Marken är belagd med betongplattor, eller låt oss kalla det konststen, de gjorde i varje fall ett prydligt intryck, i storlek ca 60 × 60 cm. Samma plattor användes för de åtta upphöjda blomsterbäddarna. (Idealhöjden lär vara mellan 60 och 70 cm för den som sitter i rullstol, drygt 90 för den som kan arbeta stående.) Bredden var ca 120 cm = två plattbredder.

Meningen är ju att de handikappade själva och med så litet hjälp som möjligt skall kunna sköta sina små täppor. Det bildades också genast en trädgårdsklubb av de tio, som var i stånd att ägna sig åt trädgård. För att de övriga tjugoåtta också skulle få glädje av den planterades en oöm och lättskött buskrabatt på en sida och en häck buskrosor på en annan.

I ett hörn av trädgården ligger en enkel pergola, där man har skydd för sol, vind och regn. Som mycket annat här en donation, i detta fall från en byggnadsfirma.

Detta skydd har visat sig vara en stor tillgång. Det stimulerar även sådana, som inte själva kan ägna sig åt trädgårdsarbetet att komma ut och njuta av det vackra och delta i de aktivas intresse.

Fig. 1. Mrs Jackie Sexton, ordförande i trädgårdsklubben vid The Mote House Cheshire Home, vid sin upphöjda blomsterbädd. Långvarig försöksverksamhet vid olika sjukhus ligger bakom denna handikappträdgård i Maidstone. — Mrs Jackie Sexton, head of the garden club of Mote House Chesire Home at her raised flowerbed. Much research-work has been done to make gardening possible for the handicapped.

Det hela ser mycket enkelt och självklart ut, men av Mrs Kinsey, sekreterare i organisationen, som guidar oss runt får vi veta, att mycken omtanke ligger bakom varje detalj och att mycket ännu återstår att förbättra. Lämpliga redskap kan man delvis få fram bland standardtillverkade. Men forskning pågår för att få fram bättre. Vattning kan t. ex. vara ett svårt problem för den som inte kan lyfta annat än lätta föremål.

Man vill på inga villkor lägga en extra börda på den redan strängt upptagna personalen. Därför är det så viktigt att de handikappade verkligen klarar så mycket som möjligt av arbetet själva. Men ibland är hjälp utifrån nödvändig. Den har organiserats på frivillighetens grund av olika föreningar vars medlemmar regelbundet kommer på besök. Även vid anläggningsarbetet hade man hjälp av frivilliga i olika organisationer. Bl. a. hjälpte en scoutavdelning till med rensningen av ett ogräsinfekterat område.

Var och en av de handikappade som så önskar tilldelas en av de upphöjda blomsterbäddarna och får en mindre summa för att inhandla fröer och plantor. Ett par stora fröfirmor skänkte dock det mesta av växtmaterialet. Hur detta lämpligen bör vara sammansatt är en fråga för sig. Det kan naturligtvis variera. Det må vara nog sagt att många hade alpina växter och miniatyrrosor.

Vi fick träffa ordföranden i hemmets trädgårdsklubb, Mrs Jackie Sexton. Hon hade alltid önskat sig ett stenparti och i hennes prydliga »blomsterlåda» där krypande, rikblommiga växter vällde över kanterna, hade ett antal vackra stenar inkomponerats. De var gåvor från olika håll.

Man har naturligtvis av denna trädgård fått en rad erfarenheter, som kan vidareutvecklas i fortsättningen. Det underströks hur viktigt det är, att ingenting får verka svårt eller det minsta avskräckande på de handikappade. Kanske bör t. ex. lådornas höjder ha flera varianter. Man kan tänka sig också en lång och smal i vilken arbetet sker endast från en sida. Marken bör vara absolut plan; även en minimal nivåskillnad har visat sig besvärande osv.

En viktig fråga. Hur är erfarenheterna ur medicinsk synpunkt? Det kan genast sägas att de

Fig. 2. Handikappträdgården är till glädje även för dem som inte tar aktiv del i trädgårdsarbetet. En pergola ger skydd för sol och regn. — Even those who are not gardening themselves enjoy the garden. A garden shed makes it possible to be there when it is raining or the sun is hot.

engelska läkarna till en början ställde sig ganska skeptiska till idén. Nu är de helt entusiastiska. De har funnit att ingen arbetsterapi kan vara bättre än detta sysslande med trädgård. Det ger inte bara övning för musklerna. Det ger stimulans, intresse och kontakter med omvärlden som få andra sysselsättningar. Det ger möjligheter att uträtta något konstruktivt på ett litet område där patienten får bestämma själv.

Många av de handikappade instämmer nog med vad den nyss nämnda ordföranden i hemmets trädgårdsklubb säger: »Detta är den enda plats där det finns lycka och frid och jag tackar Gud för den.»

De goda erfarenheterna har uppmuntrat till nya initiativ. The garden for the Disabled Trust planerar nu trädgårdar för handikappade barn, för ålderdomshem, för invalider som lär sig nyttja sina proteser och andra liknande kategorier.

När får vi den första handikappträdgården i Sverige?

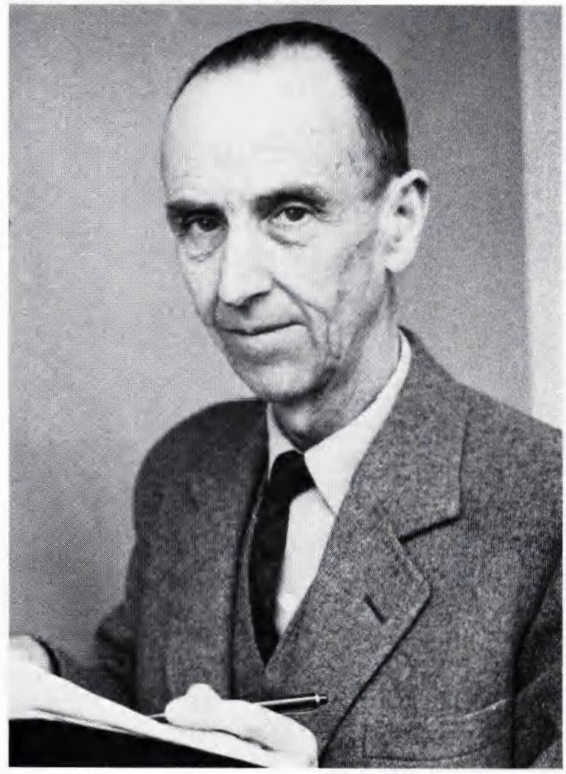

Matts Juhlin Dannfelt

29.3 1896–30.7 1971

Förre överjägmästaren Matts Juhlin Dannfelt slutade sin jordevandring den 30 juli 1971. Med hans bortgång miste vår förening en ytterst intresserad och sällsynt kunnig medlem och för alla som kommit i kontakt med honom en enastående fin och förnämlig människa och vän.

Matts Juhlin Dannfelts verksamhet som skogsman var nära nog helt förlagd till sydligaste och mellersta delarna av vårt land och hans intresse kom givetvis härigenom att i hög grad inrikta sig på där rådande förhållanden. Speciell kärlek ägnade han lövskogen och av denna främst eken. Han förvärvade ett enastående mått av kunnande och erfarenhet om dessa trakters skogsbruk.

Bland annat i egenskap av chef och lärare vid skogsskolor och som speciallärare och tf. professor vid Skogshögskolan, gav han i rikt mått sina elever del av allt sitt kunnande. Han kallades år 1952 till innehavare av professuren i skogsskötsel vid Skogshögskolan, men avböjde då han var en skogsman som njöt av det praktiska värvet i skogen.

Matts Juhlin Dannfelt var därutöver en landskapsvårdare av stora mått och som sådan har han bl. a. rest sig ett alltid levande äreminne på Omberg.

Hans intresse för vår förening tog sig många uttryck. Sedan 1967 var han ledamot i styrelsen. Som deltagare i föreningens resor och exkursioner var han alltid beredd att komma med synpunkter och inlägg i diskussionen, vars sakliga halt inte minskades av det lättillgängliga sätt på vilket de framfördes. Många gånger lämnade han värdefulla bidrag till denna vår årsskrift senast till jubileumsnumret 1969–70. Han hade åtagit sig att skildra föreningens Englandsresa 1971 ur dendro-

logisk synpunkt. Denna studie, som säkerligen skulle ha blivit mycket värdefull, fick han tyvärr aldrig tillfälle att förverkliga.

Matts Juhlin Dannfelt var en skogsman med kärlek och känsla för det levande och biologiska handlandet i skogen. Måhända var det därför en lycka för honom att ej behöva uppleva dagens skogliga situation, där tyvärr det tekniskt-ekonomiska handlandet ger föga utrymme för biologiska krav. Hans verksamma tid var för en skogsman lyckosam. Han gladdes och njöt av det vackra i naturen.

Den som hade förmånen att få följa honom i skogen och få del av hans livgivande syn och kunskaper kommer alltid att med beundran och stor tacksamhet minnas den utmärkt noble och gode vännen Matts.

Sture Sjöstedt

Floran kring Ösan i Västergötland

Förord

Suntetorp vid Skövde var min barndoms och tidigaste ungdoms herrgård. Första besöket där gjordes 1895. När föräldrar och bröder under min faders semester och ungdomarnas skollov foro till badorter, styrde jag efter inbjudan och med föräldrarnas medgivande varje sommar kosan till det kära Suntetorp med dess Ayrshirekossor, underbara skogar och välskötta trädgårdar m. fl. härligheter.

Gården ägdes då av min moders faster, fru Sophie Grönvall, f. Fleetwood, och hennes barn, av vilka sonen Major Thore Grönvall skötte lantbruket och skogen, fröken Amalia G. (Mala kallad) hushållet och fröken Elvira G. (Via kallad) trädgård och park. Och här samlades under gammaldags patriarkaliska förhållanden en hel del ungdomar. Värdinnans egna barnbarn (Grönvall'ar och Hofman-Bang'ar) och brorsbarnbarn (Fleetwood'ar, Wachenfelt'ar och Hahr'ar). Skaran kring matbordet med stadigvarande, gamle inspektoren Bagge (farbror till ecklesiastikministern) översteg ofta tjugotalet. Undra på att vi trivdes!

Bland det stora egendomskomplexets »härligheter» ingick ock den oförglömliga ån Ösan med dess vattenfall, kvarn, kräftfiske, bad och dess sköna med rik vegetation av vilda blommor prydda strandkanter.

Det var det livliga intresset för botaniken, som föranledde den unge skolpojken, som aldrig tänkte bliva något annat än lantbrukare, att på hösten 1903 i Helsingborgs läroverk, därtill anmodad, hålla det föredrag om Floran kring Ösan, som härefter följer.

En 16-årings botaniska studier

Liksom var del av jorden har sin olika djurvärld så har den även sin särskilda flora, och det är klart att en växt som förekommer i de hetare zonerna av jorden ej kan finnas häruppe i Norden och tvärt om. Men det är ej alltid beroende på temperaturen för att en växt skall kunna frodas. Jordmånen måste vara passande för det den skall giva näring åt. En vatten- eller kärr-växt kan ej trivas i en skog, ty där finnes ej den vattenmängd och fuktiga jord den behöver, ej heller den sol, som kräves. Inte heller skulle en skogsväxt t. ex. *Linnéa Borealis* (linnéa) trivas vid ett vattenbryn. Den skulle snart dö bort på grund av för mycket både sol och vatten samt sakna skuggan och den torra jorden i skogen, vilken är nödvändig för dess existens.

Den trakt, vars flora jag här skulle försöka skildra, är lämplig för både skogs- vatten- och ängsväxter. Innan jag går vidare skall traktens karaktär därför något beröras. Ån Ösan upprinner vid Gerumsberget mellan Falköping och Tidaholm, fortsätter norröver till den lilla sjön Östen, varest dess vatten förenar sig med Tidan som utfaller i Vänern vid Mariestad. Under sitt lopp bildar Ösan flera större eller mindre krökar. Vid en av dessa skola vi hålla oss som en utgångspunkt. Åns ena strand, vi kalla den slättsidan, sluttar sakta nedåt och på denna sidan finnes kärr, vilket beror på att flera källsprång här sippra fram, och dessa hava ej något avflöde. Härigenom blir trakten ganska sumpig och otillgänglig. Mitt i kärren kunna här och där låga klipphällar skjuta ganska långt ut i ån. Den andra sidan höjer sig högt över vattnet och här utsträcker sig en ganska stor skog till det mesta bestående av gran och tall. Denna sida kalla vi skogssidan.

Först skola vi undersöka floran på slättsidan, och vi börja alldeles ned vid vattenbrynet. Här hava vi sådana välkända namn som *Viola palustris* (kärrviol), *Menyanthes trifoliata* (vattenklöver), *Myosotis palustris* (förgätmigej), *Lysimachia thyrsiflora* (topplösa), *Epilobium palustre* (kärrdunört) med ljusröda blommor samt långa smala skidor. Även Ranunculer finnas här i mängd. Till släktet *Ranunculus* vill jag nämna *R. Lingua* (åmöga eller sjöranunkel) med sina långa lansettlika blad och stora gula blommor samt den mindre vanliga *R. hederáceus* (murgrönsnate), en liten ört med njurlika blad och vita blommor. Av andra till familjen *Ranunculaceae* hörande må nämnas: två till släktet *Anemone,* nämligen den om våren blommande, vanliga *Anemone nemorosa* (vitsippa), som växer överallt, samt den mera

sällsynta *Anemone ranunculoides* (gulsippa), med 5 gula kronblad. Denna växer dock längre upp från ån; ville blott nämna den här i samband med dess släkting. Vidare förekomma *Calla palustris* (missne) och *Caltha palustris* (kabbeleka), vilka finnas i riklig mängd. Den förra kanske ej förekommer så mycket här nedåt som längre upp i landet.

Om vi nu studera fältet ungefär en 4 à 5 meter från vattenkanten så mötes ögat av en vacker syn. Det finns väl ej en färg utom svart som ej återfinnes hos en blomma. Gredelin är *Cardamine pratensis* (ängskrasse), vit är *Cardamine amara* (bäckbräsme), vilka höra till fam. *Liliquosae* (numera *Cruciferae*). Gredelin är tillika en orchidé nämligen *Orchis maculata* (jungfru Marie nycklar). Vad de två första angår så äro de ganska så svåra att skilja åt. *C. pratensis* ståndarknappar skola vara gula och den senares violetta. Men då det är frömjölet, som giver färgen och som detta ofta är bortblåst vore det ej lätt att skilja dem åt om icke en annan sak vore tydligare, nämligen att *pratensis* blad äro mångpariga och *amaras* fåpariga. *Pratensis* har den egendomligheten att på bladen utväxa s. k. bi- eller yngelknoppar. *Amara* har en besk smak, vilket också dess namn antyder, nämligen besk, bitter. Vit färg har *Habenaria* (*Platanthera*) *bifolia* (nattviol), tillhörande fam. *Orchidaceae*. Röda äro alla här förekommande tistlar. Vita äro de, vilka höra till fam. *Droseraceae*. Dessa hava vågrätt utbredda, rosettställda blad, försedda med långa vackert purpurröda, körtelförsedda hår, som avsöndra ett slemmigt ämne. Om en insekt då infinner sig fastklibbas han vid bladskivan och efterhand fästa sig allt flera hår vid honom och slemavsöndringen ökas. Så suger växten till sig i synnerhet de äggvitehaltiga ämnen, som finnas i djuret, och osmältbara delar såsom ben, vingar, o. d. återstå. Brun färg har *Myrica gale* (pors) som här och där i förening med ene och smågran bilda ett avbrott på den eljest så flacka ängen. En annan växt med brunröd blomma är *Comarum palustre* (kråkklöver) vars övre blad äro 3-fingrade och undertill grågröna. Den tillhör familjen *Rosacae*, som med få undantag, av vilka *Comarum* är ett, sky sumpmarker. *Narthécium ossifragum* (myrlilja) har svärdlika blad, blommor i klase, invändigt gula med gulludna ståndarknappar, samt förekommer mest i västra delen av Sverige. En annan gul växt är här *Chrysosplenium alternifolium*, (gullpudra); den har strödda njurlika blad samt blommor i

Fig. 1. Den unge botanisten två år efter föredragets avhållande.

kvastlika knippen. *Rhamnus frangula* är ett ganska högt träd med stenfrukt, som i början är röd men vid mognaden svart. På svenska kallas den brakved, brake eller tröske. Så växa här en mängd växter tillhörande familjerna *Calamariæ*, *Gramineae*, *Juncaceae* samt en till fam. *Tripetaloideæ*, nämligen *Alisma plantago aquatica* (svalting).

Nu övergå vi till floran på skogssidan. På branten mellan skogen och ån växer *Setaria viridis* (grön kolvhirs), ett ej så vanligt gräs. Som jag förut nämnt består skogen mest av *Picea abies* (gran) och *Pinus silvestris* (tall). Dessa känna vi väl alla så tillräckligt att någon beskrivning ej behöves. Dock vilja vi stanna en stund vid tallen. Vad månne det är för en liten blekgul blomma utan gröna blad, som sitter på dess rot? Jo, det är *Monotropa hypopitys*, eller som den på svenska kallas, tallört. Ibland kunna kronbladen vara röda men det är ytterst sällsynt. Toppblomman är 5-talig, sidoblommorna däremot 4-taliga. Tallörten lever saprofytiskt, dvs. livnärande sig av döda, förmultnade organiska ämnen. När denna växt har

Fig. 2. Suntetorps corps de logis under den Grönvallska epoken 1839–1910.

blivit pressad är den svart. En annan blomma tilldragande sig uppmärksamhet är Linnés älsklingsblomma, som också fått namn efter den store blomsterkonungen. Denna är, som var och en väl kan förstå, *Linnæa borealis* (linnéa) tillhörande fam. *Rubiaceae*. Av andra må nämnas: tre Pyroler, *Pyrola uniflora* (ögonljus) med stor vit krona, *Pyrola secunda* (björkvintergröna), som har blommorna i ensidig klase. Den har liten äggformig grönvit krona samt brett ovala eller äggrunda blad. Slutligen *Pyrola* (*Chimaphila*) *umbellata* (ryl) med rosenröda blommor som sitta i långskaftad flock. Här finns också en mindre allmän tistel, nämligen brudborsten, *Cirsium heterophyllum*, vars stjälk är utan taggar, samt bladen undertill vitludna, knappt torniga. Men om vi betrakta växten så finna vi även här en parasit och en dylik som aldrig förekommer på andra rötter än *Cirsium heterophyllums*. Den återfinnes knappast i något annat landskap än Västergötland, åtminstone mest där. Denna parasit är *Orobanche pallidiflora* (numera *reticulata*, snyltrot). Till färgen är den gul- eller brunaktig och har blommor i allsidigt ax, foder upprispat både fram- och baktill, vanligen 2-flikigt. Den tillhör fam. *Personale* (nu *Orobanchaceae*). Vidare finna vi *Geranium silvaticum* (skogsnäva), *Convallaria polygonatum* och *C. verticillata* (kransrams).

Sedan jag nu talat om de ängs- och skogsblommor, som växa här, vill jag även nämna några vattenväxter. De praktfullaste bland dessa äro säkerligen de tre arter av släktet *Iris* som förekomma, *Iris pseudácorus* (svärdslilja), *Iris sibirica*, som dock är mindre vanlig, samt *Iris germanica* (trädgårdsiris). *Iris pseudácorus* har stora gula blommor hos vilka självpollination är förhindrad därigenom att ståndarknapparna äro dolda under de stora kronbladlika grenarna av det 3-delade stiftet. De andra två hava mest blåaktig krona. Ett par i övrigt prydliga vattenväxter är *Nymphæa alba* och *Nuphar luteum*. Den första, vit näckros, har rundade blad, vilka undertill äro röd-

Fig. 3. Den redan vid seklets början ålderstigna och då stöttade men ännu levande och praktfullt vårblommande hästkastanjen på Suntetorps gårdsplan utgjorde en svalkande lövsal ej blott för ägarnas eftermiddagskaffe utan även vid högtidliga tillfällen såsom när prosten Svante Alin i Svenstorp under dess valv höll husförhör med gårdens folk, en då ej obetydlig skara. Foto omkr. 1908.

aktiga. Kronbladen äro stora och vita samt blommorna välluktande. Den senare, gul näckros, har 5 gula foderblad, kronbladen mindre än foderbladen fast många till antalet. Bladen äro på båda sidor gröna. Utmed stränderna växa flera *Scirpus*-arter samt en till fam. *Gramineae* hörande, *Phragmites communis* (vass) med mörkbrun vippa. Blad mycket breda, långspetsade. Detta är Sveriges största gräs det kan bliva $3\,^1/_2$ meter högt, ja betydligt högre.

Om vi kasta en blick över vad alla dessa växtnamn betyda, så finna vi att de i allmänhet ange växtens färg, eller någon egendomlighet hos den. Men ibland — och detta till och med ganska ofta — säga de oss hurudan platsen, där den växer är beskaffad, och med några få exempel vill jag peka på att namnen på några av de omnämnda växterna överensstämma med terrängen. *Palustris* = växer i kärr; *Maritima* = växer i eller vid havsvatten; *Silvestris* = växer i skog; *Hypopitys* = växer under tall; *Arvensis* = växer på äng.

Således kunna vi av blott dessa 5 exempel genast sluta oss till hurudan trakten är: sumpiga ängar, vattendrag eller tallskog.

(När detta föredrag hölls var det vid den botaniska undervisningen i Helsingborgs läroverk vanligt att eleven blott behövde känna till och angiva de latinska namnen. De svenska angavs därjämte jämväl på herbariets växtlappar.

För att beskrivningen i artikeln härovan skall bliva lättförståeligare för den moderna artkunskapen hava därför de svenska namnen infogats inom parenteser.

Mitt ganska omfattande herbarium, liksom min faders mycket välbevarade dylika från slutet på 1850-talet och början på 1860-talet har jag givit till Göteborgs Botaniska Trädgård).

Miles von Wachenfelt

Efterskrift

Det man först imponeras av vid genomläsningen av föredraget är den kunskap som en 16-årig läroverkselev besatt vid sekelskiftet i fråga om artkunskap och ekologi. Den linneanska traditionen med sin artkännedom i kombination med herbariesamlande gav en botanisk baskunskap, som kunde vidareutvecklas till en förståelse av ekologiska sammanhang. Huruvida den moderna icke artkunskapsbaserade ekologiundervisningen kan ge motsvarande eller bättre förståelse för samspelet i naturen återstår att se.

Beskrivningen av trakten kring Ösan norr om Skövde för 70 år sedan är naturligtvis värdefull för jämförelser med nutida förhållanden. Förändringen på fastmark och i strandkärren tycks inte vara påtaglig. Några arter har möjligen försvunnit och några kommit till, men de flesta arterna kan fortfarande påträffas i trakten. Särskilt intressant är att jämföra dåtidens vegetation i och vid Ösan med den man nu finner. Genom Skövdes expansion och förbättrad hygienisk standard har utsläppet av näringsrikt avloppsvatten i ån ökat starkt. Detta i kombination med bl. a. viss ökad urlakning av närsalter från omgivande åkermark har medfört ökad näringstillförsel till Ösans vatten, vilket givetvis återspeglas i vegetationen. I ån finner man nu stor, kraftig *Equisetum fluviatile* (sjöfräken) och *Phalaris arundinacea* (rörflen) tillsammans med *Lysimachia thyrsiflora* (topplösa), *Lythrum salicaria* (fackelblomster), *Urtica dioica* (brännässla), den giftiga *Cicuta virosa* (sprängört), stor och kraftig *Myosotis palustris* (kärr-förgätmigej) och *Impatiens noli-tangere* (springkorn). I den högväxta vegetationen klänger en av landets få äkta lianer, *Solanum dulcamara* (besksöta). Samtliga dessa kan sägas mer eller mindre indikera näringsrikedom. Särskilt sprängörten, besksötan och rörflenen har under senare år spritt sig i vattendrag som fått näringstillskott från avloppsutsläpp och liknande.

Mariestad 19.9.1971 *Bertil Ström*

Fig. 1. Blodboken med det nya stadshuset i bakgrunden. Trappstegsformade och vattentäta murar begränsar den holme, som bildats sedan marken sänkts för spegeldammen. November 1970. Foto förf.

Blodbok i Ronneby

På en konstgjord holme vid det nya stadshuset i Ronneby står en 18 m hög blodbok och speglar sig i det omgivande vattnet.

Stadshuset är resultatet av en allmän tävling, som vanns av en grupp stockholmsarkitekter. Tävlingsjuryn berömde — bland mycket annat kan man förmoda — det djärva greppet att framför förvaltningsbyggnaden lägga ut en spegeldamm. Vatten fanns och finns det visserligen i omedelbar närhet — Ronnebyån med sina forsar och strömmar, men någon spegelyta ger inte ån. När det segrande förslagets bygghandlingar omsider skulle utarbetas fick jag hand om markdetaljen. Reste ner till Ronneby och gjorde en del miljöstudier. Upptäckte att blodboken inte fanns med på den gällande situationsplanen. Tog några bilder av trädet, mätte in det, antecknade läget på planen och fann att det skulle hamna mitt ute i spegel-

Fig. 2. Schaktning för den blivande spegeldammen har utförts. Kring bokens stam har lämnats en orubbad jord- och rotmassa. Den motsvarar ungefär trädkronans omkrets. Inga rötter av betydelse har skadats. Maj 1970. Foto förf.

Fig. 3. Bilden som bidrog att rädda ett av Ronnebys vackraste träd. Blodboken på det område där det nya stadshuset skulle byggas. April 1968. Foto förf.

dammen! Reste hem och deltog något senare i ett konsultmöte. Undrade om någon av de närvarande lagt märke till att Ronnebys vackraste träd stod i vägen för spegeldammen. Visade bok-fotot och sedan behövdes det inte ordas så värst mycket om trädets betydelse för miljön. Alla var överens om att det måste räddas, arkitekt, konstruktör, vvs-ingenjör och — inte minst viktigt — beställarens ombud. Exakta data om läge, marknivå, kron- och rotdiameter efterlystes och erhölls omgående.

En holme, omsluten av vattentäta, trappstegsformade murar byggdes senare upp kring trädet — holmens diameter motsvarande trädkronans. Bokens rötter är alltså oberoende av spegeldammen. Trädets vattenförsörjning sker som förut via grundvattnet. Marknivån kring stambasen är den ursprungliga och ligger betydligt över dammens nivå. Näring kan tillföras — Urea eller liknande trädgödning kan borras ner i marken på holmen.

Walter Bauer

Etiketter för träd och buskar

Från professor C.-E. Unnérus, Tapiola, Finland, har vi mottagit följande brev (augusti 1970), som vi låter gå vidare till läsekretsen av vilka många säkert har liknande problem.

I egenskap av medlem av »Föreningen för Dendrologi och Parkvård» vill jag fråga Er om råd var man kan få köpa etiketter för träd och buskar. De vanliga man får hos Weibulls o. a. håller endast något år om ens det. Jag har prövat med nylonlina, plasttäckt koppartråd m. m., men resultatet är nästan lika dåligt i samtliga fall. I stora, »klassiska» trädgårdar förekommer sådana som förefaller att vara ungefär emaljerade och de måtte ha en god hållbarhet — men var kan man i Norden få sådana?

Detta är ett tema, som jag vet att också mången annan brottas med så kanske vore frågan värd ett par sidor i någon årsbok.

Den senaste var ju åter ett strålande exempel på hög standard. Tyvärr har jag inte haft tillfälle att deltaga i de gemensamma exkursionerna, men jag har enligt årsböckernas »tips» besökt många dendrologiskt intressanta ställen, främst Drafle och Ekolsund.

Jag har här vid finska sydkusten ett ställe — över 800 tunnland med en ganska gynnsam vegetation. Jag har i ca två decennier nu sysslat med dendrologi och så småningom börjar ett och annat att bli synligt.

Genom att jag har en svärson som är jägmästare — Landers heter han och pappan var också jägmästare — har jag ett gott stöd i trädkunskap.

Ja, detta blev en lång kommentar. Men detta endast för att visa att jag dock icke är helt novis.

Vi tackar för detta trevliga brev och för de vänliga orden om *Lustgården!* För en blivande Finlandsresa — den senaste var 1953 har vi nu också inregistrerat ytterligare ett intressant besöksmål.

Vad etiketterna beträffar har akademiträdgårdsmästare Helmuth Wanderoy givit följande upplysningar:

För en växtodlare är det nödvändigt att på ett eller annat sätt etikettera sitt växtmaterial. En idealisk etikett ska därför vara diskret men ändå tydlig, hållbar samt billig i inköp. I marknaden finns ett otal olika typer men ingen så bra som man skulle önska. Etikettering ställer sig därför dyrbar då varje art kräver sin etikett. Vid inköp från plantskolan får man träd, buskar och örter expedierade med antingen häng- eller sticketikett av trä eller plast. En sådan etikett kan hålla ett år men måste sedan ersättas med en mera hållbar. Annars kan det lätt hända att en mindre vanlig art i samlingen blir en 'lösdrivare' till följd av att etiketten antingen förkommit eller att namnet på densamma blivit oläsligt. Visserligen kan man njuta en vacker blomma eller en smaklig frukt utan att de är etiketterade men för den verklige odlaren är såväl nyttan som nöjet större om de är försedda med sina namn.

En etikett fäster man då antingen på själva växten eller nedsticker man densamma intill även om dessa förfaranden inte alltid är vare sig det bekvämaste, lämpligaste eller vackraste. På träd, buskar och andra perenna växter på kalljord, vilka stå kvar på samma plats år efter år, bibehåller man namnen lättast och säkrast genom att upprätta en karta eller förteckning medan däremot växter i krukor, annueller på friland o. a. under uppdragning förses med var sin etikett. Väl kända växter behöver ju inte etiketteras om de är av typen murgröna, vildvin, Clematis Jackmanni osv. däremot är det nogare med varieteter och sorter vilka inte kunna skiljas från varandra annat än vid blomningen som t. ex. dahlia, fuchsia, hyacinter m. fl.

Fig. 1.

Fig. 3.

Fig. 2.

Fig. 1. Tuschtextad etikett med stolpe.

Fig. 2. Fräst etikett av plast.

Fig. 3. Stansad etikett med stolpe.

Fig. 4. Etikett med stolpe av aluminiumband.

Fig. 5. Handskriven etikett av zinkplåt.

Vanligtvis använde man sig förr av träskivor, skiffer- eller porslinsetiketter, zinkplåt eller lappar av tyg eller pergament. Numera begagnar man för krukväxter träetiketter, vanligtvis av 8–12 cm längd och 1,5–3 cm bredd, som är tillspetsade i ena ändan så de lätt kan stickas ner i jorden. På dessa skrives växtens namn med blyerts och anbringas sedan på sin plats. Ute i det fria använde man sig längre tillbaka av 45–60 cm långa pålar på vilka namnen skrevs direkt. Numera fäster man etiketterna eller hängas desamma på växterna. Varaktigast har tidigare varit etiketter av zinkplåt, som man skrivit på med ett bläck tillverkat av pulvriserad salmiak och spanskgröna till lika delar samt vatten t. ex. 5 g salmiak, 5 g spanskgröna och 40 cm^3 vatten.

Fördelen med zinkplåt är den att man själv kan klippa till sina egna etiketter med en vanlig, grövre sax. Den text som man skrivit på dessa med ovanstående blandning står sig sedan under

Fig. 4.

Fig. 5.

många år. En olägenhet har de dock: zinken oxiderar och hela plåten inkl. skriften överdrages av en vit hinna, varför man måste torka av den för att skriften skall framträda. Detta kan dock hindras om etiketten överdrages med någon lämplig fernissa som hindrar zinken att oxidera. Fernissan håller dock som regel inte så länge ute i det fria (fig. 5).

Färdigskrivna porslinsetiketter är också något som tidigare varit i bruk. Olägenheten med dessa är dock att de är tämligen sköra och ofta gå sönder. Alla gamla metoder för etikettering kan därför sägas icke ha varit så ändamålsenliga som man skulle kunna önskat.

I Uppsala Botaniska trädgård där mängder av etiketter ska förfärdigas har olika metoder prövats för etikettering. En tid stansades namnen in på aluminiumplåtar av 2 mm tjocklek. Det var ett tidsödande arbete med svårighet att få rätta avstånd mellan bokstäverna liksom svårigheten att få bokstäverna rättstående vid alla tillfällen. Fördelen var dock att skriften var bestående och endast behövde förbättras genom ifyllande av färg i de instansade partierna. Nackdelen var att växterna i våra dagar ofta ändrar namn och att därför nya etiketter måste tillverkas av den anledningen (fig. 2).

För 10–15 år sedan kom plasten in i bilden och en del firmor började tillverkning av en ny typ etiketter att anbringas på stolpar. På en främre skiva i t. ex. vit färg ingraverades texten, som sedan kunde läsas mot en bakpåliggande svart skiva. Till en början verkade detta som om det skulle vara lösningen på etiketteringsproblemet men vid prov visade det sig att den svarta plasten fällde ut och rann ner över den vita med följd att etiketten blev flammig. Den blev också skör när den stod kvar ute över vintern (fig. 3).

I Köpenhamns Botaniske Have tror man sig ha löst problemet genom att låta tillverka färdiga etiketter av aluminium med reliefbokstäver men har vi ansett dem opraktiska genom dels sin höga kostnad (5–10 kr/st) dels genom att de måste förnyas vid ev. namnändringar.

I Uppsala Botaniska trädgård har vi provat oss fram med olika metoder och funnit att en egentillverkning blir den minst kostnadskrävande och bästa för vårt vidkommande. Hos en plåtslagare beställer vi tillklippta etikettämnen av aluminiumplåt av 1–1,5 cm tjocklek. Den vanligaste storleken är 60 × 90 mm. När dessa sedan ska förses med text mattas ena sidan på en slipmaskin. Först därefter kan textning utföras vilket sker med tusch som anbringas med hjälp av en 'Rapidographpenna' och en textmall med bokstäver i lämplig storlek. Den sålunda skrivna texten sitter sedan på den mattade ytan men måste konserveras på något sätt. Tidigare — i brist på annat lämpligt — användes båtfernissa som dock visade sig ha den olägenheten att vilja flagna. För något år sedan utkom emellertid en s. k. plastzaponlack med beteckningen 'Beckers Bombett FA–15'.

Då det är många sådana lacker ute i marknaden måste man noga se till att den har den ovan nämnda varubeteckningen — annars kan resultatet bli ödesdigert. Andra lacker vill nämligen flagna och tar då texten med sig varför en sådan etikett bara blir årsgammal. Med Bombett FA –15 har det visat sig att etiketterna kan stå flera år även i rätt utsatta lägen. I vissa fall kanske vi vill ha mera text på plåtarna varför vi även ha sådana i storlek 65 × 100 mm. Dessa etiketter anbringas sedan på galvaniserade stolpar av varierande längd beroende på vid vilken växt de ska stå. Priset på dessa plåtar ligger på ung. 80 öre/st. och de galvaniserade stolparna på max 2 kr/st. En stolpe med etikett kostar således 2–3 kr + tiden för textning (fig. 1).

I Göteborgs Botaniska trädgård har man på senare år börjat använda sig av en textningsmaskin med namnet 'GRAVOgraph'. Denna tillverkas på licens i Frankrike och finns representerad i alla Europas länder. Av de 11 olika modellerna är det IM 2 som säljes mest till Botaniska trädgårdar, plantskolor etc. Med ett standardskruvstycke kan man göra 15 cm höga etiketter av obegränsad bredd men denna höjd kan med tillhjälp av klämbackar ökas till 28 cm.

GRAVOgraph arbetar så att man skjuter in mässingsschabloner i speciella linjaler och ett förarstift placeras i spåret på schablonen. Genom en pantografarm överförs denna rörelse till en roterande fräs som då fräser in texten på etikettunderlaget. Fördelen därmed är att maskinen är så enkel att den kan skötas av vem som helst som kan stava.

Priset för en dylik apparat bestående av 1 maskin IM 2 med standardutrustning, 5 st. snabbstålfräsar i sorterade bredder med därtill hörande muttrar, 1 st. schablonsats omfattande 160 bokstäver, siffror och tecken för erhållande av gravyrtexter från 3 till 11,5 mm, 1 st. extra schablonlinjal för snabbgravering av 2 rader betingar ett pris av ca 2 000 kr (fig. 3).

För krukväxter — men även på friland — är persiennlameller med varubeteckningen 'mattlackerade aluminiumband' av 25, 35 och 50 mm bredd gångbara. Dessa ligga på rullar om 200 eller 500 m och kan erhållas från Turnils Försäljnings AB i Alingsås till en kostnad av ca 30–50 öre/m. Då dessa lameller är något böjda i längdled får skriften anbringas utan textmallar och därefter som i föregående fall doppas i plastzaponlack.

Dessa olika bredder på aluminiumbanden gör att man kan variera etikettstorleken. För krukväxter tar man de smalare och tillverkar därav etiketter av gängse sticketikettutseende. Vill man däremot använda sig av dessa band på friland kan man av de bredare göra en plåt av storlek 50 × 70 mm eller längre och sedan tillverka en stolpe av de smalaste i lämplig längd. Denna stolpe måste då göras stadig vilket sker genom att man vinklar det mittpå i längdriktningen och sedan viker till en fästanordning på den översta delen där den textade etiketten skjutes in (fig. 4).

När det gäller etikettering på träd tillämpade man förr den metoden att skruva fast plåten direkt på trädet. Efter några år hade stammen tillväxt så pass att etiketten trängde in i barken, vek etiketten eller sprängde densamma. I Uppsala Botaniska trädgård gör vi därför numera så att på varje träd skruvar vi först fast en träbit av etikettens storlek på vilken sedan etiketten skruvas fast (fig. 5). Därmed vinner man att klotsen under etiketten vid tillväxten så småningom spräcks utan att etiketten skadas och man kan sedan lätt reparera skadan genom att skruva fast en ny träbit och på densamma på nytt anbringa den gamla etiketten.

Fortfarande finns mycket att göra på detta område. Min och mångas förhoppning är att det i marknaden snart skall finnas en hållbar och ändamålsenlig etikett till ett vettigt pris.

Helmuth Wanderoy

Den röda häggens historia

Plantskoleägare Edvin Samuelsson, en av vår förenings äldsta medlemmar, meddelar följande om den röda häggen:

Det var trädgårdseleven Samuel Bodin, som 1912 hittade en buske med röda blad och blommor i ett stenrös. Det visade sig vara en variant av vår vildväxande *Prunus padus*. Platsen där den hittades är belägen nära en gammal smedja i Haghults socken, 4 km från E 4, öster om Klevshult.

Denna ursprungliga planta grävdes upp och omhändertogs av mig och är nu efter mer än femtio år en stor buske. Inte förrän omkring 1930 fick man klart för sig att det var fråga om en hägg av säreget slag. Vid föreningens Skottlandsresa 1953 fick professor Sylvén några kvis-

tar. Han fann den icke beskriven i någon botanisk litteratur.

Representanter för plantskolor i Tyskland och Holland fick förädlingsris och nu är denna mycket vinterhärdiga buske spridd över Europa.

Edvin Samuelsson

Byteskontakt önskas

Som samlare av vedväxter önskar jag byteskontakt lik den, som bedrives i STA, där jag också är medlem.

Min samling är ännu inte så stor — arealen är ca 20 000 m². Av barrväxter är det *Abies, Pinus* och *Picea* och dess former, som intresserar mig mest. Av lövträd är det *Alnus, Betula, Sorbus* och *Ulmus.*

Av buskar: *Amelanchier, Syringa, Rosa, Salix* och *Viburnum.*

Frö, sticklingar och plantor finnes för byte av en del här ovan nämnda.

Olof Leandersson
Rud
510 60 Överlida

Föreningens remissvar angående bokskogens bevarande

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet.

Föreningen för Dendrologi och Parkvård har i remiss av den 1971-11-02 beretts tillfälle avge yttrande över bokskogens bevarande (SOU: 1971: 71). Föreningen får anföra följande.

Utredningen har inskränkt sig till att behandla vad man kallar den rena bokskogen eller bestånd med minst 70 % bokvirke i det totala förrådet per ha. Det torde tyvärr vara orealistiskt att genomföra ett bevarande av boken i skogstrakter, där dess andel av virkesförrådet är mindre men ändå kan sägas sätta sin prägel på landskapet. Det lär ändå av ekonomiska skäl vara omöjligt att bevara mer än en bråkdel av den bokskogsareal, som ur naturvårdssynpunkt borde hållas kvar.

I alla reservat — framför allt i de vetenskapliga — måste trädskiktet självfallet liksom i många typer av skog avvecklas etappvis med hänsyn till fältskiktets beskaffenhet. Noggranna regler och anvisningar för dessa åtgärder bör fogas till ev. fridlysningsföreskrifter för att föregripa osaklig kritik mot den framtida skötseln av framför allt sociala reservat.

Den etappvisa föryngringen av bokskogen måste medföra ökade kostnader, som knappast intresserar allmänheten, men som innebär en ofrånkomlig olägenhet om reservatet skall kunna bevaras i det skick som avsetts. Det allmänna måste bära dessa och andra kostnader, som är bundna till bokskogens bevarande.

De kommunägda bokskogarna är icke sällan de mest välbelägna och kan därför anses äga ett större rekreationsvärde och lämpar sig bäst för avsättning till reservat. Som utredningen mycket riktigt framhåller åvilar ansvaret för de sociala reservaten kommunerna. Det hade därför varit önskvärt med åtminstone en överslagsberäkning av de härmed förknippade kostnaderna. Dessa är en del av hela bokskogsproblemet, som icke kan förbigås, och risken kan nu vara, att inga reservat av denna karaktär kommer att bildas, eftersom kommunerna drar sig för kostnaderna.

Om arten av de åtgärder för förnyelse av bokskog, som bör berättiga till ekonomiskt stöd, kan man vara överens, likaså om att det gäller att »garantera den önskvärda kontinuiteten i bokskogsproduktionen och snabbt åstadkomma nya, växtkraftiga bokskogar som ersättning för de avvecklade» (sid. 87). Utredningen har (10.3) konstaterat, att den bistra sanningen om bokskogens tillbakagång är dess ekonomiska underlägsenhet gentemot granskogen, men har ej dragit konsekvenserna härav, kanske beroende på att det privata skogsbruket, som dagligen har att brottas med lönsamhetens problem, endast tillfälligtvis frågats till råds och ej permanent varit företrätt i utredningen. Föreslagna åtgärder på det ekonomiska området har därför blivit helt otillräckliga.

En plantröjning och en ungskogsröjning från till 30 års beståndsålder lär icke vara realistiskt — 4 à 5 röjningar under samma tid är vad som nu förekommer i beståndsvården och knappast kan eftersättas, om man vill någorlunda snabbt få nya växtkraftiga skogar som ersättning för de avvecklade. Utredningens beräknade 1 200 kr/ha är en så overkligt låg siffra, att den måste bero på något missförstånd; de verkliga kostnaderna torde knappast underskrida 4 000 kr, och 1 200

kr lär icke locka någon skogsägare till nyanläggningar av bokbestånd. Icke heller lär det vara tillfyllest att det allmänna övertar 80 % av nyanläggningskostnaderna. Från alla möjliga håll förklaras det frankt, att skogsägarna bör tåla det ena inträngt efter det andra, och läget är därför helt enkelt i dag det, att de ej kan taga på sig mera.

Utredningen framhåller vikten av ett förtroendefullt arbete mellan myndigheter och markägare. När det gäller små reservat kan det försvaras om markägaren frånhändes sin rätt att förfoga över området men att generellt överflytta dispositionsrätten beträffande områden av den storleksklass, som här kan bli aktuell, utgör en stark begränsning i den enskilda äganderätten, som vanligen icke är försvarlig beträffande de markägare, som konsekvent sköter sina bokskogar med egen förvaltningspersonal. Den skogsägare, som är villig att behålla sin bokskog, sköter i allmänhet denna långt bättre än någon utomstående på grund av den större förtrogenheten med de lokala förhållandena. Sådana bokskogsägare, som själva eller med egen skogsutbildad personal väl skött sina skogar, bör tillåtas fortsätta, om de så önskar, även sedan reservat avsatts.

Särskilda avtal bör självfallet upprättas mellan skogsvårdsstyrelsen och vederbörande markägare beträffande bidrag från det allmänna till bokskogens skötsel men därifrån bör steget vara långt till att det allmänna skulle övertaga hela förvaltningen.

Till sist utom protokollet: varför har inte en utredning, som handlar om bokskog, lagt in en ribba av bokträ i betänkandet i stället för nu en, som närmast förefaller vara Pinus Contorta? Vår förening tillåter sig tolka åtgärden som en ömsint omtanke om landets minskade tillgång på bokvirke. Stockholm den 30 mars 1972.

För Föreningen för Dendrologi och Parkvård

Torgil G. von Seth
ordförande

Mårten Smedberg
sekreterare

Originell 1700-talsträdgård

Stäringe, ca 30 km NNV Nyköping i Årdala socken, Södermanland, ägdes under större delen av 1700-talet och 1800-talets begynnelse av släkterna Ribbing och Falkenberg. År 1828 förvärvades godset av friherre A. Th. Adelswärd, som lät uppföra en ny herrgårdsbyggnad efter ritningar av professor Axel Nyström. Den kompletterades med en trädgård och park i romantisk anda, som ägaren prydde med sällsamma fontäner vars munstycken tillverkades i den egna hobbyverkstaden. Han var en skicklig gelbgjutare och på flera håll, bl. a. i Åtvids nya kyrka, hänger väldiga malmkronor av hans hand.

Den anläggning som gick till spillo när den nya tillkom, syns på bilden ovan. Det är en tuschlavering som varken är daterad eller signerad, men det förefaller troligt att den utförts någon gång i mitten av 1700-talet.

Ett närmare studium av bilden (135 × 46 cm) avslöjar många roliga detaljer. Den trädgårdsintresserade lägger genast märke till den lilla cirkelformade trädgården till höger på bilden. Den är omgiven av klippta häckar och i mitten skymtar ett lusthus kring vilket står några träd, antagligen fruktträd.

På andra sidan huset kan man väl tänka sig att det fanns en regelbunden anläggning, så som tiden ville ha det. Men den lilla lusthusträdgården hade man inte kunnat tänka dit utan vidare. Den följer inte riktigt reglerna och det är det som gör den så charmfull.

Säkert var regelmässigheten inte alltid så stor i de svenska herrgårdsträdgårdarna — särskilt inte vid de små — som man kan få för sig när man ser exempelvis Wijnbladhs arkitekturböcker. Man lagade efter läglighet och roade sig med egna infall då som nu.

Vad våra kunskaper om gamla tiders trädgårdskonst kunde berikas om den här typen av verklighetsskildringar, gärna amatörmässiga, drogs fram ur glömskan.

Vi mottar gärna upplysningar om sådana från medlemmarna.

Gösta Adelswärd

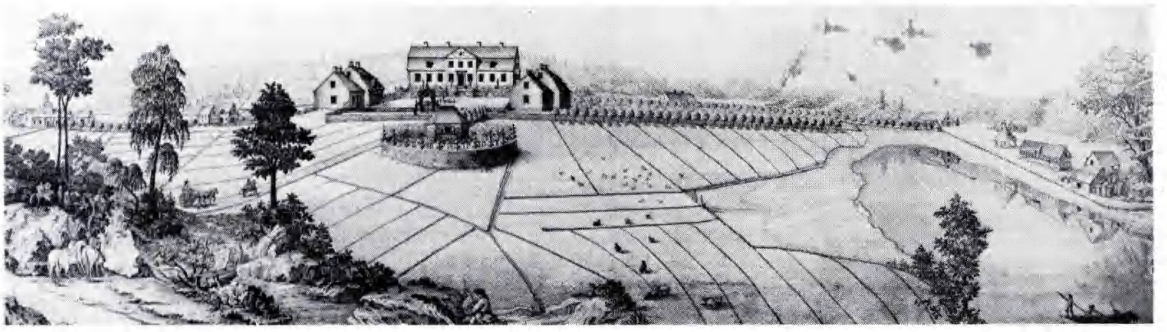

Fig. 1. Stäringe i Sörmland enligt en detaljrik tuschlavering antagligen från mitten av 1700-talet. Av byggnaderna på bilden finns nu ingenting kvar.

Fig. 2. För att inte skymma den pampiga inkörsporten och gårdens terrasser, har lusthuset med den originella, cirkelformade trädgården lagts assymetriskt i förhållande till anläggningen i övrigt.
Gamla trädgårdsbilder har ofta stort intresse och publiceras gärna av Lustgården.

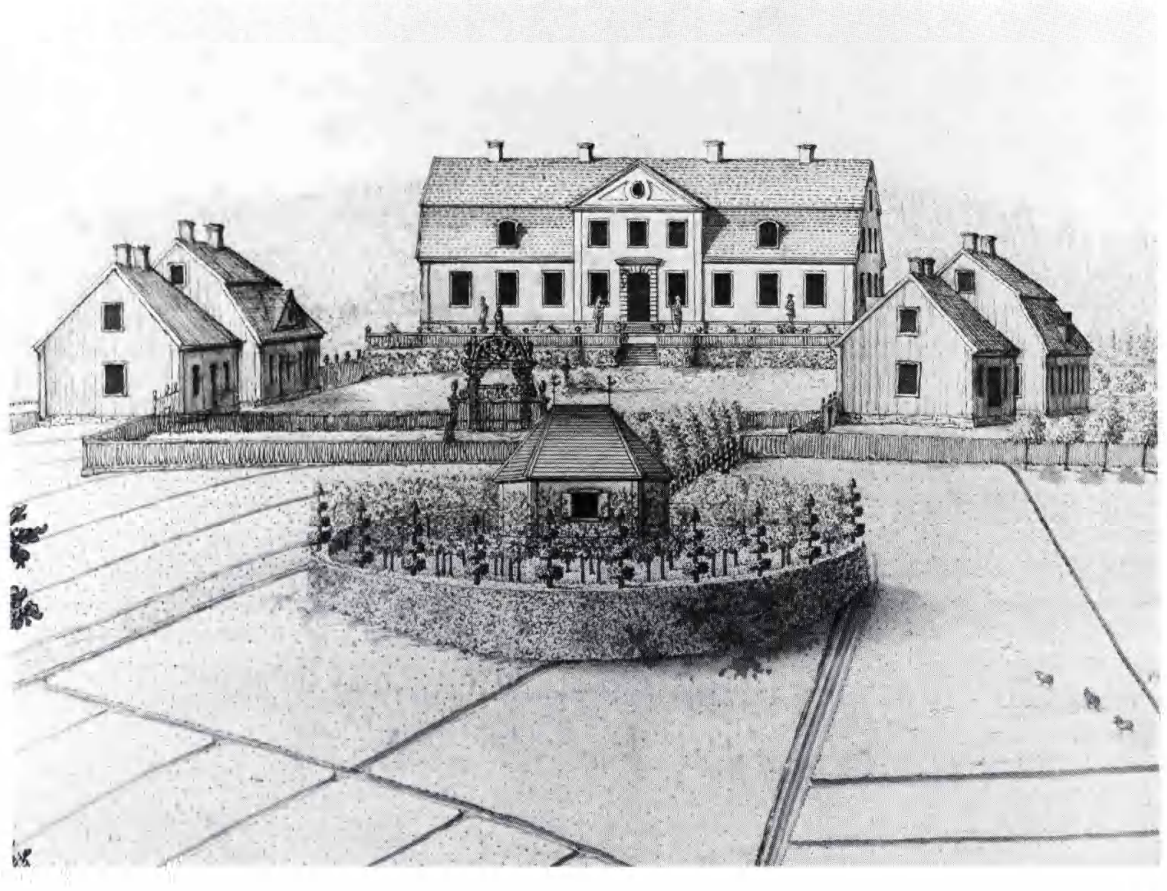

Uppsala botaniska trädgård i fara?

Uppsala botaniska trädgård har råkat in i en besvärlig ekonomisk situation. Driftskostnaderna börjar överstiga de givna anslagen vilket kan medföra driftsinskränkningar och vilket i sin tur kan äventyra fortbeståndet av trädgårdens värdefulla växtmaterial.

Från och med budgetårsskiftet 1972/73 har trädgårdens totala driftskostnad överförts på matematisk-naturvetenskapliga fakultetens anslag och kommit att omfatta ca 10 % av detta. Överförandet är ett led i den centralisering av anslagen, som nu råder vid universiteten. Institutionen för systematisk botanik förblir tillsvidare trädgårdens moderinstitution. Fakulteternas anslag är i huvudsak avsedda att täcka utgifterna för den undervisning och forskning, som bedrivs vid universitetets olika institutioner.

En botanisk trädgård har många verksamhetsområden, även flera som inte direkt hänger samman med moderinstitutionens forskning och undervisning. Bland sådan extern verksamhet kan följande nämnas.

Genom att botaniska trädgårdens undervisnings- och forskningsmaterial, de i trädgården odlade växterna, presenteras på ett tilltalande sätt och genom att allmänheten har tillträde till anläggningarna har den botaniska trädgården kommit att fungera som en park.

Det internationella frö- och plantbytet, som f. n. omfattar ca 600 trädgårdar och institutioner, spridda över hela världen är framförallt en förmedling och ett kontaktorgan. Genom detta byte ges en service åt olika intressenter och samtidigt får trädgården värdefulla nytillskott. Dessa skulle utan detta byte vara mycket kostsamma att anskaffa.

I trädgården bedrivs även undervisning utanför moderinstitutionens egen; där undervisas exempelvis lantbrukshögskolans botanikstuderande, och elever från stadens eller andra städers grund- och gymnasieskolor (vid enstaka eller regelbundna studiebesök). Trädgårdens personal lämnar ofta råd och upplysningar till allmänheten angående olika växtmaterials skötsel och anskaffning. Vissa demonstrationer utförs regelbundet, t. ex. av nyheter från vissa fröfirmor och plantskolor.

I detta sammanhang bör påpekas den viktiga roll, som en botanisk trädgård kan spela genom att förhindra att utrotningshotade växter försvinner ur vår inhemska flora. Uppskattningsvis hotas omkring 300 arter eller raser av arter av utdöende genom förändrade växtförhållanden. Förändringarna har på senare tid blivit mycket uppmärksammade och vid botaniska trädgården har nu ett projekt startats, som har som mål att i odling bevara utrotningshotade växter. Projektet är ett led i kampen mot naturförstöringen och vill göra det möjligt för framtida forskning och undervisning att studera ett levande material, med egenskaper vars värde är svårt att överblicka.

Detta gäller även om kulturväxter, där bevarandet av ålderdomliga typer ej endast är av kulturhistoriskt intresse utan även viktigt ur praktisk växtförädlingssynpunkt. Dessa ålderdomliga typer kan nämligen innehålla värdefulla egenskaper, som av olika anledningar försvunnit i det moderna sorturvalet.

Ur hortikulturell synpunkt har en botanisk trädgård en särskilt stor betydelse genom att införa och odla nya, som prydnadsväxter värdefulla arter. En stor del av våra moderna prydnadsträd, -buskar och -örter har introducerats denna väg.

Bland botaniska trädgårdens övriga uppgifter skall nämnas vården av den kulturskyddade barockträdgården, som donerades av Gustav III till Uppsala universitet. Enligt donationsbestämmelserna skall denna trädgård bibehållas i ursprungligt skick och skötas av universitetet som en botanisk trädgård.

En beräkning har gett vid handen att nära hälften av botaniska trädgårdens verksamhet är av s. k. extern natur. Det skall emellertid klart frånsägas att de interna och externa verksamheterna är invävda i varandra och att i praktiken skilja dem åt är nästan omöjligt. Således innehåller trädgården olika växter, som tjänar som undervisningsmaterial på olika utbildningsnivåer och för olika utbildningssyften, en verksamhet som kan betraktas som intern. Samtidigt utgör emellertid det intressanta materialet, i en ofta tilldragande exposition i olika anläggningar, en park för allmänheten, vilket är en klart extern verksamhet. Många uppfattar gärna botaniska trädgården enbart som park och bortser då från den mångfald av andra uppgifter en trädgård av denna typ har att fylla, av vilka här endast de viktigaste nämnts.

Med tanke på trädgårdens stora externa verksamhet kan det anses olämpligt att utgifterna för trädgårdens totala drift ensamt täcks av medel från fakultetens driftskostnadsanslag. Det är

också anmärkningsvärt att flera andra intressenter använder trädgården utan att betala.

Liksom inom många statliga institutioner är det mycket svårt att rationalisera i en botanisk trädgård. Dessa rationaliseringar kräver ofta större engångsinvesteringar för vilka det inte finns medel. Starkt arbetsbesparande skulle t. ex. en permanent bevattningsanläggning vara, och pengar för dess utbyggande har nu ställts till förfogande.

Botaniska trädgården i Uppsala har en stab bestående av en trädgårdsintendent (vetenskaplig ledare), en akademiträdgårdsmästare (teknisk ledare), fyra trädgårdsmästare och 20 trädgårdsarbetare. Det nu givna anslaget kommer inte att räcka till denna personal och ger ej heller utrymme till ersättning för »söndagsvakter» dvs. personal, som sköter växtmaterial i drivhus och bänkar under helgerna. Ej heller finns medel för vikarier under den tid den fasta personalen är sjuk eller tar semester, ofta den mest arbetsslukande delen av året — än mindre finns det medel till extra sommararbetskraft. De medel, som står till förfogande för materielinköp, är också helt otillräckliga.

I andra länder nyanlägges botaniska trädgårdar, medan man i Sverige, med dess linneanska tradition, av ekonomiska skäl ideligen tvingas att sänka ambitionsnivån inom de få bestående trädgårdarna. Man får hoppas att den allmänna opinionen lyckas få den medelgivande myndigheten att inse de botaniska trädgårdarnas betydelse och observera deras kritiska situation och hjälpa dem innan värdefullt material skadas. Att i efterhand reparera en dylik skada blir säkert inte bara svårt utan framförallt mycket dyrbart. Man vill istället hoppas att den nuvarande ekonomiska krisen är av övergående art och man vill också hoppas att de botaniska trädgårdarna får fortbestå i nuvarande skick och helst även utvecklas vidare, vilket de äger goda förutsättningar för.

Örjan Nilsson

Recensioner

Gammaldagsrosor

Gamle roser i nye haver. Av Vald. Petersen, Löve, Danmark; utg. av Det Jydske Haveselskab og Östifternes Haveselskab, Århus 1968, 124 sidor, 98 fotografier. Bokens pris ca 25 kr.

Den nordiska roslitteraturen är som bekant starkt begränsad och omfattar huvudsakligen lågförädlade, moderna rossorter. För många av dem som odla dessa sorter torde plantskolornas kataloger — vilka i vårt land i regel äro av god klass — utgöra den enda använda roslitteraturen. Av publikationer, vilka enbart eller huvudsakligen ägna sitt innehåll åt buskrosor av typen vildrosor, gamla kulturrosor (»gammaldagsrosor») etc., är utbudet mycket knappt. Det bör möjligen påpekas, att de nyssnämnda rostyperna ej skola förväxlas med de äldre sorterna av våra rel. sentida »rabattrosor».

Petersens vackra och högintressanta bok är ett fynd för de läsare, vilka icke begränsa sitt rosintresse till att omfatta enbart de nämnda »rabattrosorna», utan som ha öppet sinne även för den fantastiska skönhetsvärld och de doftsensationer, som huvudparten av vildrosorna och de gamla kulturrosorna erbjuda. Författaren är en välkänd dansk plantskoleägare, som är verksam i Löve på Själland. I ett förord till boken meddelar Aage Gylling, att Petersen samlat gamla rossorter alltsedan sin ungdom, då han under ett flertal år arbetade i en fransk rosenfirma, samt att han utfört bedriften att insamla mer än 500 gamla rossorter. Genom sin bok vill författaren dels väcka intresse för allt det värdefulla dessa — för att citera Gylling »evigtunge skönheder» — representera och dels lämna viktiga anvisningar rörande odling, beskärning o. d.

Boken inledes med vad Petersen blygsamt kallar »Glimt af rosens historie». Härefter följer den egentliga rosbeskrivningen, vilken — som sig bör — startar med vad anmälaren gärna vill beteckna »de fyra stora», dvs. de rostyper vilka före tiden kring sekelskiftet år 1800 dominerade rosenodlingen i Europa nämligen gallica-, damascena-, alba- och centifoliarosorna. Petersen förfäktar i likhet med många andra moderna rosspecialister, att Rosa centifolia först såg dagens ljus i Holland, och att den icke — såsom på vissa håll förmodats — är identisk med de redan av Herodotos och Theofrastos omnämnda rosorna med 60 till 100 kronblad. På ett fängslande sätt redogör författaren för de östasiatiska rosornas medverkan vid framskapandet av bl. a. portland-, noisette-, bourbon- och remontantrosorna. De viktigaste skedena i rosornas utvecklingshistoria belyses även medelst tre mycket instruktiva stamtavle-figurer. Stort intresse erbjuder även kapitlet Vildrosor där författaren i särskilda avsnitt behandlar grupperna »De gamle gule roser»; »Aebleroser — Rosa rubiginosa» och »Rosa rugosa». I de sista kapitlen behandlas spörsmål gällande »äldre, sällsynta klätter- och klängrosor», »gamla rosor i nya trädgårdar» samt »odling och beskärning av gamla trädgårdsrosor».

I samband med redogörelsen för Rosa spinosissima meddelar Petersen, att många danska plantbeställare begagna namnet »pimpinellros», då det gäller äldre spinosissimahybrider. Han anser att det finns god grund till att använda »pimpinell»-namnet för gamla, »småblommiga», svagväxande spinosissimasorter, och att man kunde reservera namnet spinosissimahybrider för de nyare, mera storväxta sorterna. Anmälaren är ej helt övertygad om lämpligheten av en dylik gränsdragning, eftersom sektionsbeteckningen Pimpinnellifoliae ju icke enbart omfattar R. spinosissima utan även vissa andra arter t. ex. hugonis, primula och foetida (se bl. a. »Roser» av Arne Lundstad). Även i vårt land är ju plantskolornas nomenklatur oenhetlig, då det gäller just R. spinosissima. Vissa plantskolor använda beteckningen pimpinellifolia som ledande artnamn, andra däremot beteckningen spinosissima.

Boken har ett överdådigt illustrationsmaterial. Det omfattar 26 utomordentligt vackra helsidesbilder i svart-vitt samt 6 färgbildsblad med sammanlagt 72 förnämliga färgbilder. Det är mycket stimulerande att i ett snabbt svep ha tillgång till ett så charmfullt fång av färgriktiga bilder. Endast två av de många färgbilderna äro enligt anmälarens mening onödigt »murriga» beroende på att vederbörande buskar (»Raubritter», »Arthur Hillier») fotograferats på allt för stort avstånd.

Totalomdöme: författaren, fotograferna och de firmor, som handhaft den tekniska utformningen, ha lyckats utmärkt väl i sitt arbete.

Helmer Hellgren

I rosens doft med underrubr. »Blomsterguide om gammaldags rosor» av Ulla Beyron-Henriques och med teckningar av Kerstin Hellgren; utg. av bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm, 1971; pris kr. 18: 20.

Såsom av det ovanstående framgår, har författarinnan som boktitel valt namnet på en av prins Gustafs vackraste romanser — »I rosens doft». Har man läst boken, tror man obetingat på författarinnan, då hon i förordet påstår sig vara »tokig i rosor». Hon behandlar sitt ämne med stor kunnighet och inlevelse samt med en romantisk hängivenhet, som för tanken till den berömde, norske trädgårdsamatören och blomsterboksförfattaren Harald Thaulow, om vilken någon skrev att »han verkar vara räddningslöst förlorad i sina rosor».

Publikationen ifråga är ett lika välkommet som förnämligt tillskott i vår »inhemska» rosenlitteratur. Den behandlar huvudsakligen s. k. gammaldagsrosor — alltså busk- och parkrosor av gallica-, damascena-, alba- och centifoliatyp samt en mångfald av de under 1800-talet och något senare introducerade rosorna. Det är en mycket stimulerande skildring, som torde komma att ytterligare stegra intresset för odlandet av de charmfulla, väldoftande gammaldagsrosorna. Det vore hugnesamt om författa-

rinnans energiska appell till plantskoleägarna i vårt land om återinförandet av ytterligare några högklassiga gammalros-sorter ej förklingade ohörd.

Den »hortikulturella» texten i boken har fyndigt kompletterats dels med ur världslitteraturen hämtade ros-citat på vers och prosa och dels med en samling intressanta recept rörande rosors utnyttjande vid tillagning av konfektyrer, sylt, likör, puder, pomada, potpurri etc. Bokens värde ökas avsevärt genom Kerstin Hellgrens utmärkta teckningar. Det får väl anses omöjligt att medelst teckningar i svartvitt åskådliggöra de mest subtila differenserna vid varandra mycket närstående rostyper, men tecknerskan har i regel lyckats mycket väl i sin strävan att övervinna svårigheterna.

Den som — i likhet med recensenten — är Norrköpingsbo finner det glädjande, att ortens rosarium omnämnts i några sammanhang, och att författarinnan därstädes konfronterats med vissa rariteter från gammalrosornas guldålderstid. I sin egenskap av blomsterexpert–journalist har författarinnan i många olika sammanhang dokumenterat sin stora hortikulturella kunnighet och erfarenhet. Så t. ex. skrev hon år 1970 i Svenska Dagbladet en mycket intressant artikelserie om våra »klassiska» rosor och hennes bok »Kyskhetsträd och Änglatrumpeter» med underrubr. »Blomsterguide för resande söderut» har säkerligen varit berikande för mången resande till Medelhavsländerna.

Helmer Hellgren

Trädgård för gamla och handikappade

Att sköta en trädgård utan ryggböjningar är inte lätt, det kan var och en som haft en tillstymmelse till ryggskott intyga. Och dåliga ryggar är en åkomma spridd bland unga och gamla.

En engelsman — Leslie Snook — blev, när han var en bit över 60 så handikappad av en stel rygg, att han var färdig att för all framtid ge upp allt, som hade med trädgårdsarbete att göra. Trädgården var för honom mer än en hobby. Han hade med framgång visat sina alster på trädgårdsutställningar och var sedan länge en känd skribent i fackpressen. När det ryggonda drabbade honom, var han just ifärd med att anlägga en ny trädgård och man förstår att situationen måste ha förefallit hopplös.

Men han gav inte upp. Med hjälp av redskap, som dels fanns i handeln dels konstruerades av honom själv, lyckades han utveckla passande arbetsformer.

I en liten bok — »Gardening for the elderly and handicapped» (Pan books Ltd, London) har han lagt fram sina erfarenheter. Den är upplagd som en trädgårdshandbok i allmänhet, där alla göromål i en trädgård alltifrån anläggningen beskrivs. Men utgångspunkten är alltid den handikappades. Det är en förvånansvärd mängd arbeten, som kan utföras sittande om man har de riktiga grejorna. En del är mycket enkla men fiffigt uttänkta och lätta att göra efter. Andra tycks finnas i standardutförande, åtminstone i England, exempelvis »the easy kneeler». Det är en pall med stålstativ med vars hjälp en handikappad lätt kan resa sig. Vänder man den om får man en knäpall.

Många av redskapen är från stora och kända firmor, engelska och tyska mest. Tyvärr är de kanske ändå inte lätta att få tag på i Sverige.

Några är från små specialfirmor. Det är fallet med den turkiska lien, med vilken man kan slå i upprätt ställning. Det var detta redskap som återgav författaren tron på att det överhuvudtaget var möjligt att med en stel och dålig rygg klara en trädgård.

Ett särskilt kapitel ägnas åt konstruktionen av trädgårdar avsedda för handikappade, framför allt för sådana som är bundna till rullstolen. Principen är enkel. Man bygger upphöjda blomsterbäddar i lagom format, som lätt kan skötas i sittande ställning. Sådana trädgårdar finns i England vid en del sjukhus och hem för svårt handikappade men idén, som ingalunda är ny, kan med fördel tillämpas i vilken trädgård som helst. För alla med ryggbesvär är det en utmärkt lösning, som också kan bli estetiskt mycket tilltalande.

I Sverige finns inom parentes sagt en trädgård anlagd efter liknande principer vid Vallahemmet i Linköping, men den lär ännu inte ha tagits i bruk.

Vad Leslie Snook säger om plantval och växter i blomsterrabatt och kökträdgård och om bruket av ogräsmedel o. d., är inte möjligt att till alla delar tillämpa i Sverige. Men det viktiga och nya är vad han har att säga om gamla och handikappade människors möjligheter att sköta en trädgård själva eller med minsta möjliga hjälp.

Trädgårdsägarnas antal är stort i vårt land, en och en halv miljon sägs det, och antalet ökar i kapp med egnahemsbebyggelsen. Det är en sund och fin fritidssysselsättning rätt okänd för fritidsutredningar, -nämnder och -konsulenter. Den tiger still som hälsan.

Det borde göras något för att denna utomordentliga rekreation stode till buds också för gamla och handikappade, det måste rimligtvis finnas många trädgårdsintresserade bland dessa.

En bra början kunde vara att få Snooks bok översatt. Den är inte bara instruktiv, den är mycket nöjsam att läsa med välgörande inslag av vänlig engelsk humor.

Gösta Adelswärd

Växtjägare

Hjältedyrkan ingår inte i vår moderna skolas pedagogiska arsenal. Konungadater, framför allt i krig och örlog, är bannlysta. Historiens gång och kulturens vägar pressas ihop i översikter, som skall ge eleven grepp över väldiga skeenden. Men i dessa med nödvändighet urvattnade och beskedliga små essayer saknas sådant som kan appellera till barns fantasi och tjäna som hållpunkter. Händelser och människor, som kan fastna i minnet, krokar att hänga upp andra kunskaper på. När nu krigets heroer fått göra sorti ur historieboken, vilket är lika gott, borde de ersättas med andra, några kulturens stormän t. ex.

Det finns en kategori människor, som skulle passa förträffligt i detta sammanhang. Kanske kan de inte rubriceras som stormän. Men deras insatser i civilisationens tjänst är obestridlig, deras verksamhet sträcker sig över hela jorden, och de har, med enstaka undantag, varit notoriskt fridsamma. Det är växtsamlarna, människor som jagar okända växter av vetenskapligt intresse eller för praktisk användning.

Om dessa handlar en bok av Tyler Whittle (*The Plant*

Hunters, 3 450 years of searching for green treasures, illustrerad. Heineman, London).

Man kan ifråga om detta ämne, som alltid, börja med de gamla egypterna. Drottning Hatsheputs expedition till det landet Punt bortåt 1 500 år f. Kr. återkom med last av levande trädplantor och fröer från Östafrika. Det är väl ett av de första dokumenterade exemplen på organiserad växtjakt. Men man vet att Farao Sankhhere var ute i liknande ärende något årtusende tidigare.

Medeltidens stora namn var Albertus Magnus, biskop och botanist, den förste i vår kulturkrets, som ägnade sig åt systematiskt växtsamlande. Då dominerade ännu den medicinska aspekten på växterna. Med renässansen och de stora geografiska upptäckterna börjar det renodlade vetenskapliga intresset också göra sig gällande och naturligtvis var man ute efter nya kulturväxter.

Till de färgrikaste i den nu växande skaran av »plant hunters» hör William Dampier, som framgångsrikt förenade passion för botaniken med sjöröveri. Han räknas till de brutalaste i den sistnämnda branschen, vilket inte ville säga litet på den tiden — slutet av 1600-talet. Det måste ha gjort ett djupt intryck på det hårdkokta gäng med vilket han for fram med mord, våldtäkt och plundring i de spanskamerikanska kolonierna, att se honom i förbifarten examinera någon rar växt.

Hans äventyr överträffas inte av någon romanhjälte i den historiska thrillergenren, som han på sätt och vis var med om att skapa; han deltog i den expedition under vilken Alexander Selkirk, Robinson Crusoes förebild, blev landsatt på sin öde ö. Och när denne 4 år, 4 månader och 4 dagar senare undsattes så var det av — William Dampier!

Linné kom och skapade ordning i naturvetenskaperna och 1700-talet blev ett gyllene århundrade för botaniken. Hans insatser berörs naturligtvis, trots att hans eget blomstersamlande mera sällan kryddas av rafflande äventyr. Så många fler hade en del av hans lärjungar. Men endast några nämns mera i förbigående bl. a. Thunberg och Löfling, trots att deras resor betydde mycket. Sir Joseph Banks, mecenaten och organisatören för så många expeditioner, har sin givna plats, men inte ett ord om Solander, hans svenske medhjälpare.

Författaren har lagt tyngdpunkten i sitt urval på de engelska samlarna, vilket är ursäktligt. Valet dem emellan måste redan det ha varit svårt.

Bland sådana från andra länder kan nämnas amerikanen John Bartram, en envis och oförvägen autodidakt, en enkel farmare som blev »the Kings Botanist», korresponderade med den lärda världen och försåg England med en ständig ström av nya växter.

Fransmannen Philibert de Commerson var i många avseenden den förres motsats. Han hade fått en förstklassig utbildning och var förvisso ingen puritan. Men det fanns en väsentlig likhet. Bägge var drabbade av vad Commerson kallade »botanomania», en åkomma som gjorde att ingen risk syntes för stor, intet hinder oöverstigligt när det gällde att finna en okänd eller sällsynt växt.

När Ludvig XVI sände ut Bougainville på den beryktade jorden-runt-expeditionen, var Commerson med som naturvetenskaplig expert. Enbart som botanist gjorde han en märklig insats. Hans fynd av tidigare okända växter omfattade över 3 000 arter. Hans assistent, Jean Baret, var honom behjälplig med allt och assisterade honom också ömt när han led av sjösjuka, vilket gjorde dem bägge periodvis osynliga. Det var en älsklig gosse, som på en ö i Nya Hebriderna väckte en infödinghövdings handgripliga intresse. Kläderna slets i trasor och det visade sig då, att Jean egentligen var en Jeanne!

Om det var detta avslöjande som gjorde att Commerson hoppade av när expeditionen kom till Madagaskar må vara osagt. Han dog där långt från sin Jeanne, men lycklig över att ha fått utforska ännu ett botaniskt paradis.

Ända fram till 1830-talet var transporten av levande plantor ett ständigt problem. Det var snarare undantag än regel, att några överlevde de långa land- och sjöresorna genom olika klimatzoner.

Nästan av en händelse hade en engelsk läkare, Nathaniel Ward, funnit, att växter kan hållas levande under lång tid i slutna glaskärl. Detta blev upphovet till »the wardian cases», tätt fogade, glasade lådor, som med en gång revolutionerade växttransporterna.

Detta och nya tekniska möjligheter att bygga stora, väluppvärmda växthus gav hortikulturen en ny inriktning. Nu både kunde och ville man odla sällsamma växter från mildare luftstreck. De avnjöts i de rikas palmhus eller planterades ut i deras krusidulliga rabatter.

Orkidéraseriet var ett utslag av denna nya riktning. Det tog sådana proportioner att en del orkidéarter totalt utrotades på de ursprungliga växtlokalerna. När de också dog ut i växthusen blev situationen katastrofal. I ett sådant fall återfanns den efter trettio år på en bal i Paris i en dams decolletage. Så kunde den åter spåras upp. Vilket ämne för en novell av Maupassant!

Men plantskolorna sökte också annat material och deras »plant hunters» var inte sällan också vetenskapsmän.

Till de främsta av dessa hör David Douglas, som mest arbetade i Nordamerika, under början av 1800-talet ännu till stor del en outforskad kontinent. Detta var före den wardska uppfinningen. Men ett väldigt material insamlat under hårresande strapatser fick han ändå över till England, bl. a. Douglasgranen.

Så tvingades Japan öppna sina gränser vid mitten av seklet. Linnélärjungen Thunberg hade fått glutta bakom förlåten. Det hade också tysken Siebold senare, och han kom igen på allvar, följd av många andra. Härifrån kom en ny invasion värdefulla växter till Europa och Amerika.

Kina, tidigare nästan hermetiskt tillslutet, blev mera tillgängligt kring sekelskiftet och drog till sig nya skaror av växtsamlare. Detta var botanisternas Schlaraffenland och är det väl fortfarande för den som kan komma dit.

Här gjorde Père David, den franske munken, grundläggande, systematiska undersökningar. Som sällsamt mellanspel lyckades han på okänt sätt smuggla ut den besynnerliga hjort, som bär hans namn och som då endast fanns i en kejserlig djurgård.

Till portalfigurerna här hör också Ernest Wilson. *Lilium regale* är ett av hans fynd, vilket var nära att kosta honom livet. Han återvände från den expeditionen med ena benet krossat av en nedrasande stenbumling. Det gjorde honom låghalt, »my lily limp», brukade han säga.

En uppräkning skulle kunna fortsätta länge och varje namn är förknippat med öden av ovanligt slag och människor av en halt och originalitet utöver det vanliga.

Vart vi vänder oss i vår omgivning påminns vi om dessa människor. När vi äter potatis eller jordgubbar, njuter av tulpanerna i våra trädgårdar eller rhododendron och andra blommande buskar, ja, strängt taget det mesta som växer där. Och bakom gummit i våra bildäck döljer sig en hel roman.

Författaren tar vara på alla poänger i det rikhaltiga materialet. Det är en lättläst och rolig bok trots vimlet av sakupplysningar. I några tillägg behandlas växternas spridning, namngivning och insamling. Ett utförligt namn- och sakregister gör den användbar som uppslagsbok.

Nog är detta kulturhistoria så god som någon.

Gösta Adelswärd

Engelsk Linnébiografi

Det berättas att en plantskola i England, som drevs av en gammal fin firma, ännu kring sekelskiftet brukade ge sina anställda en fridag den 27 maj — Linnés födelsedag. Det vittnar om hur aktat hans namn är — eller i varje fall var — i detta land. Fortfarande måste han räknas till den lilla skara svenskar, som åtnjuter internationell ryktbarhet.

I England vårdas hans minne främst av »the Linnean Society» ägare till större delen av hans vetenskapliga samlingar. Men förutom Knut Hagbergs biografi översatt till engelska 1952, har en modern minnesteckning över Carl Linnaeus hittills saknats på detta språk.

Nu har författaren Wilfrid Blunt rättat till detta förhållande på ett, så vitt en icke specialist kan se, lovvärt sätt. (*The Compleat Naturalist,* A life of Linnaeus, Collins, London.)

Blunt är en mångsidig författare med romaner, biografier och konsthistoriska skrifter bakom sig. Botanik och närliggande ämnen hör till hans ämnessfär, bl. a. har han givit ut en intressant bok om »The art of botanical illustration». Kunskaperna på detta område avspeglas också i Linnébiografin.

Blunt har någonstans skrivit, att det bästa sättet att lära sig ett ämne är att skriva en bok om det. Att döma av källförteckningen har han gått grundligt tillväga. Många svenska namn nämns, främst dock, naturligt nog, Hagbergs och T. M. Fries, vars »Lefnadsteckning» finns i en kondenserad engelsk version.

Linnés levnadslopp tecknas livfullt och med tillvaratagande av den för en engelsman ganska exotiska miljö, som det svenska 1700-talet måste utgöra. Inte minst gäller detta den vetenskapliga situationen vid våra lärdomssäten samt den svenska landsbygden så som Linné skildrar den i sina resebeskrivningar med Lapplandsresan som främsta nummer.

Presentationen av svensk historia och svenskt kulturliv är saklig och ganska utförlig. Det är man tacksam för. Om sådant torde en utländsk läsekrets ha lika grumliga begrepp som eleverna vid våra gymnasieskolor.

Blunt ger en nyanserad bild av Linné. Han framhåller storheten hos vetenskapsmannen men också begränsningarna. Människan skildras med förståelse och välgörande humor.

Linné som författare har fått en ny beundrare i den engelske levnadstecknaren. Han citerar flitigt och med uppenbar förtjusning ur hans reseskildringar, bl. a., och framhåller det märkliga i att någon under detta århundrade skrev en så okonstlad och expressiv prosa.

Förhållandet till den vetenskapliga omvärlden och lärjungarnas öden och äventyr får också sin beskärda del.

I ett appendix ger William T. Stearn, botanist och en av Linnean Societys betrodda män, en översikt över Linnés system och nomenklatur.

Det är möjligt att svenska Linnéexperter kan ha ett och annat att anmärka mot Blunts framställning. Men författaren skriver lättsamt och personligt, har stora kunskaper och ovanlig kringsyn inom det område han behandlar och som icke svensk ser han Linné ur ett annat perspektiv än vi är vana vid. Även svenska läsare bör därför kunna ha stort utbyte av denna biografi.

I ett avseende står den i särklass. Den är överflödande rikt och vackert illustrerad. Tvåhundra bilder varav trettiotvå i färgtryck. Av urvalet märks att författaren är expert på botaniska illustrationer. Men där finns mycket annat. Svenska landskaps- och stadsbilder, kartor, prov på Linnés egna teckningar och illustrationer ur hans verk. Enbart porträttena och andra framställningar av den store vetenskapsmannen ger ett stycke mycket njutbar lärdomshistoria. De sentimentala 1800-talsbilderna av blomsterkonungen omgiven av en lärjungeskara i glosögd beundran, säger mer än ord.

Den aktuella uppfattningen av honom är en annan. Men har Linné mist sin utstrålning för moderna människor? Blunt berättar en historia, som kan tydas symboliskt. Under kriget flyttades Linnean Societys samlingar till en säkrare förvaringsort på landet. Samtidigt passade man på att fotografera herbarierna. En kvinnlig fotograf råkade med sin bara arm snudda vid en brännässla pressad och uppklistrad nära tvåhundra år tidigare. Resultatet blev ett svidande märke som från en dagsfärsk nässla.

Gösta Adelswärd

Föreningen för dendrologi och parkvård

Styrelseberättelse för år 1971

Medlemmarnas intresse för föreningens olika aktiviteter har under året varit mycket livligt. LUSTGÅRDEN 1971 utkom i form av en 104-sidig volym. Anslutningen av nya medlemmar — även familjemedlemmar och ständiga — har varit måttlig.

Föreningens 52: a årsmöte hölls den 7 mars på Sjöfarthuset i Stockholm och inleddes med en parentation över professor Nils Hylander, som avled den 28 juli 1970. Över 100-talet medlemmar och deras gäster deltog. För 21: a gången omvaldes greve Torgil G. von Seth till ordförande. Till ledamöter i styrelsen för perioden 1971–73 omvaldes Magnus Fries, Görvel Gyllenstierna och Vera Norin samt nyvaldes Inga Jungstedt och Walter Bauer. Ingvar Nordin nyvaldes för 1971 på den vakanta platsen efter Nils Hylander. Till suppleanter för samma period omvaldes Helmuth Wanderoy och nyvaldes Lilian Tallroth och Olof Sundell. För 1971 nyvaldes Gösta Engstedt.

Till revisorer för 1971 omvaldes som ordinarie Björn Ditzinger och Bertil Mo samt som suppleant Hans Landgren.

Till ledamöter av den nytillsatta valberedningen (tre personer) valdes Dicken Lagerfelt, Axel Brunnström och Björn Ditzinger (sammankallande). Som sekreterare tjänstgör den ordinarie.

Efter sedvanliga årsmötesärenden introducerade Gösta Adelswärd årets resa till England med hjälp av två färgfilmer. Efter middagen visade Helmuth Wanderoy en färgfilm från föreningens 50-årsjubileum.

Det av årsmötet fastställda arbetsprogrammet har genomförts efter uppgjorda planer. De fem exkursionerna samlade många deltagare (448 st.). Då arrangemangen kommer att beskrivas i LUSTGÅRDEN, lämnas här endast följande schematiska översikt:

15 maj inbjöd greve Corfitz Beck-Friis till Börringekloster. I ett väder, som blev allt vackrare, visade värden och hans kunniga stab av experter den intressanta vegetationen på Hunneröds mosse, vresbokar, stormhyggen och den blivande flygplatsen i Sturup. En storslagen gästfrihet medförde indirekt att Jubileumsfonden fick ett välbehövligt tillskott.

10–20 juni samlades 80 utvalda englandsresenärer i ett välkomnande London-regn. En av Gunhild och Gösta Adelswärd samt Lisa och Walter Bauer utomordentligt väl förberedd resa genom södra Englands vackraste parker kunde inte bli annat än lyckad. Synd bara att alla anmälda som vanligt inte kunde beredas plats, och ändå ansåg nog flertalet värdar att den svenska gruppen var för stor.

13–14 augusti gjordes det första av en serie besök i Göteborgs botaniska trädgård där hela den kunniga staben tog emot. De långväga gästerna underhölls under fredagskvällen med en utflykt och middag på Nya Elfsborg och lördagsexkursionen avslutades med ett besök hos Skogssällskapet på Stora Torp.

28–29 augusti sades det Ja till Hjo av ca 120 dendrologer, som avnjöt några av de vackraste parkerna längs Vättern-stranden, Karlsborgs fästning, Alphems arboretum, Åke Stadigs trädgård och ståtliga och gästfria Kaflås. Förläggning kunde glädjande nog ordnas såväl på det splitternya hotell Bellevue som i de nyrestaurerade parkvillorna och på det nya vandrarhemmet med prisförhållandet 6:4:1.

17–25 september besöktes världsjaktutställningen och parker i Ungern. Trots tröttande flygresor gav resan en uppfattning om ett vackert land med gästfria invånare. I konkurrens med långt över miljonen andra utländska besökare lyckades föreningen att i egen regi reservera acceptabla hotell, guider och näringsställen genom fasta beställningar jämnt ett år i förväg.

Sammanlagt deltog i årets resor nära 450 personer (vissa medlemmar deltog dock i flera exkursioner). Mer än hälften av antalet betalande medlemmar kunde således beredas plats och ändå blev väntelistorna långa till varje resa. Värdarnas gästfrihet och lokala resurser av olika slag sattes på hårda prov, när 97 eller 117 infann sig på

ställen där allt beräknats för allra högst 80. Överraskande nog blir det inte billigare när man är många — ofta tvärtom. Frånsett att en deltagare måste lämna planet mot Budapest redan i Köpenhamn p. g. a. platsbrist accepterades dock överallt den övervältigande flocken av intresserade dendrologer och inför nästa år måste antingen fler resor ordnas eller föreningens medlemsantal nedbringas.

LUSTGÅRDENs höga kvalitet kräver dock många medlemmar, varför försök skall göras med improviserade parkvisningar inom landet och samarbete med internationella researrangörer så att exkursionerna och dagsturerna kan genomföras utan utbyggnad av föreningens mycket blygsamma kansli.

Föreningens styrelse har under året haft ett sammanträde och dess arbetsutskott ett. Dessutom har åtskilliga ärenden avgjorts inom arbetsgrupper, efter konferens per telefon och korrespondens.

Som funktionärer har under året fungerat:

sekreterare *Mårten Smedberg*
skattmästare *Helmuth Wanderoy*
redaktör *Gösta Adelswärd*

En glädjande stor försäljning av LUSTGÅRDENs äldre och värdefulla årgångar har skett. Minnesgoda och hjälpsamma medlemmar har även berett skattmästaren tillfälle att återköpa saknade nummer. P. g. a. momslagstiftningen kan LUSTGÅRDEN icke köpas i bokhandeln utan förvärvas enklast genom medlemskap eller prenumeration. Korrespondenskorten med eller utan helgtext har fått en glädjande efterfrågan till förmån för Jubileumsfonden.

Vid årsskiftet 1971–72 hade föreningen 841 (829) medlemmar.

Styrelsen ber till slut att få framföra ett varmt tack för all den välvilja och oskattbara hjälp den fått mottaga och för det intresse och den gästfrihet, som visats den från vida kretsar — inte minst genom generösa gåvor till Jubileumsfonden.

Stockholm i januari 1972.

Föreningen för dendrologi och parkvård

Dess styrelse

Torgil G. von Seth *Mårten Smedberg*

Styrelseledamöter och revisorer för år 1972

PERIODEN 1972–74

Ordinarie

Ditzinger, Ulla, fru, Bråvallavägen 21, 182 63 Djursholm (08/755 12 13).

Hermelin, Sven A., friherre, trädgårdsarkitekt FSTL, Uggleviksgatan 13, 114 27 Stockholm (08/20 90 32).

Nitzelius, Tor, amanuens, Botaniska trädgården, 413 19 Göteborg (031/82 20 82 el. 41 80 61).

Nordin, Ingvar, fil. dr, Botaniska trädgården, 413 19 Göteborg (031/45 81 45).

von Seth, Torgil G., greve, *ordförande,* Bratteborg, 560 12 Vaggeryd (0393/130 18).

Suppleanter

Nilsson, Örjan, docent, *sekreterare,* Bellmansgatan 166, 754 28 Uppsala.

Rappe, Ulla, hort. stud., Strömsrum, 384 00 Blomstermåla.

PERIODEN 1970–72

Ordinarie

Adelswärd, Gösta, friherre, Slefringe, 597 00 Åtvidaberg (0120/118 00 el. 103 72).

Larsson, Bengt M. P., fil. lic., Johannesbäcksgatan 80 B II, 754 33 Uppsala.

Engstedt, Gösta, lantbrukskonsulent, N. Långgatan 8–12, 381 00 Kalmar (0480/141 70).

Smedberg, Olof-Fredrik, advokat, Hanstawik, 151 00 Södertälje (0755/320 32).

Torberger, Kurt, civiljägmästare, Daljunkargatan 16, 791 00 Falun.

Suppleanter

Friberg, Per, professor, Inst. för trädgårdskonst och naturvård, 230 53 Alnarp (040/46 44 00).

Hildingsson, Lennart, civiljägmästare, Skogssällskapet, Stora Torp, 412 72 Göteborg (031/40 01 85).

PERIODEN 1971–73

Ordinarie

Bauer, Walter, trädgårdsarkitekt FSTL, Artillerigatan 76, 115 30 Stockholm (08/61 90 29).

Fries, Magnus, bitr. professor, *vice ordförande,* Ynglingavägen 7, 182 62 Djursholm (08/755 73 03).

Gyllenstierna, Görvel, friherrinna, Spannarp, 262 00 Ängelholm (042/530 58).

Jungstedt, Inga, trädgårdsarkitekt FSTL, Kapellgränd 4, 116 21 Stockholm (08/44 83 33).

Norin, Vera, trädgårdsarkitekt FSTL, Guldhedstorget 1, 413 21 Göteborg (031/63 00 51 el. 18 47 27).

Suppleanter

Sundell, Olof, disponent, Korsnäs-Marma AB, 770 71 Stjärnsund (0225/800 01).

Tallroth, Lilian, fru, Villa Norreport, 271 00 Ystad (0411/129 00).

Wanderoy, Helmuth, akademiträdgårdsmästare, *skattmästare,* Villavägen 8, 752 36 Uppsala (018/14 88 86 el. 13 08 18).

REVISORER

Ordinarie

Ditzinger, Björn, forstmästare, Bråvallavägen 21, 182 63 Djursholm (08/755 13 31).

Mo, Bertil, trädgårdsarkitekt FSTL, Sätraängsvägen 65, 182 37 Danderyd (08/758 32 06).

Suppleant

Landgren, Hans, agronom, Tynnelsö gård, 150 32 Stallarholmen (0152/410 42).

VALBEREDNING

Ditzinger, Björn (se ovan) *sammankallande.*

Brunnström, Axel, major, Stureholm, 260 44 Mjöhult (042/591 55).

Lagerfelt, Dicken, fröken, Lagerlunda, 590 57 Malmslätt (013/991 61).

Smedberg, Mårten, akademijägmästare, *sekreterare,* Fiskartorpsvägen 108, 115 42 Stockholm (08/20 37 44 el. 21 85 80).